

דו"ח פעילות לשנת 2005

"כל בני האדם נולדו בני חורין ושווים בערכם ובזכויותיהם."

הכרזה לכל באי עולם בדבר זכויות האדם (1948), סעיף א

מחקר וכתביבה: מאיה גיונסטון
עריכה: דינה הורביץ
עיצוב והפקה: סטודיו דוד הראל

ISSN 1565-4443

המוקד להגנת הפרט מיסודה של די"ר לוטה זלצברגר - ע"ר
רחוב אבו עוביידה 4 ירושלים 97200 | טל. 02-6271698 | פקס. 02-6276317
Hamoked Center for the Defence of the Individual - Founded by Dr Lotte Salzberger - RA
4 Abu Obeida St. Jerusalem 97200 | Tel. +972-2-6271698 | Fax. +972-2-6276317
המוקד - مركز الدفاع عن الفرد أسسته د. لوطه زلتسبرغر - مكتب الشكاوي - ج.م.
شارع أبو عبيدة ٤، القدس ٩٧٢٠٠ | هاتف: ٩٧٢-٢-٦٢٧١٦٩٨ | فاكس: ٩٧٢-٢-٦٢٧٦٣١٧
www.hamoked.org.il | mail@hamoked.org.il

יו"ר ההנהלה:

ד"ר יוסי שורץ

חברי ההנהלה:

מר ארטורו אייפר (גזבר), מר דן ביתן, עו"ד תגריד ג'השאן, הגב' רחל וגשל, עו"ד דני זיידמן, מר עלא חטיב, ד"ר רפי מרון, הגב' חדזה רדובניץ, ד"ר אלחנן ריינר

ועדת ביקורת:

מר עומר נאשף, פרופ' פרנק סטיוארט

יועץ משפטי:

עו"ד אופיר כץ

רואה חשבון:

סומך חייקין KPMG

מנכ"לית:

דליה קרשטיין

צוות המוקד:

לינה אבו מוך-זועבי, מהא אבו סלאח, היאם אברהים, נינט אסדי, נירוונה אסדי, קורט ארנסון, איתן בוכול, שירין בטשון, אפרת בלומנטל, סיגי בן ארי, יותם בן הלל, אורלי ברמק, מאיה ג'ונסטון, אוהד גלבווע, סועאד ג'מאל, גיל גן-מור, קימי גרין, אפרת דויטשר, נועה דיאטלוביצקי, ליאורה דניאל, יוסי וולפסון, שדא זייד, מנאל חזאן, דארין חטאב, אסתר חמני, אסף כהן, נטע כהן, מיכל לייבל, עדי לנדאו, ניהאיה מגידוב, תום מהגר, חוה מטרס-עירון, ג'ורגינה סרייה, עלי עבאסי, רים עודה, ג'ומאנה עזב, מוהנד ענאתי, רנא עסלי, טל פילמוס, גילת פישר, תמר פלג-שריק, רוני פלי, נועה קאופמן, ענת קדרון, עלוה קולן, אנואר קשקוש, דולב רהט, אריאנה שרגאי, ג'נאן תומא, ענאן תומא

פרויקט המיחשוב:

מעין איתן, מארי בחבה, הדס בכר, איליה ג'נסבורג, ארנה גלץ, מיכל חסון, אבישי ליטני, תהילה לפידות, לירון סימון, ניהאיה עוודה, ניבה פנציאס, איתי שור, אורי שני

מתנדבי המוקד:

יונתן בן ארצי, טלי וולמן, יהונתן יואל, שרית מחניימי, יעל נעמן, חנה סגל, משה שמחוביץ, אמילי שפר, רון שצברג

תוכן העניינים

5	מבוא
8	פניות חדשות
8	פניות לערכאות
9	חופש התנועה
9	יציאה מהשטחים לחו"ל
14	כניסה מישראל לרצועת עזה
20	מעבר מן הגדה לרצועה ולהפך
26	חופש התנועה והנסיגה מרצועת עזה
31	חומת ההפרדה
37	מחסומים
44	זכויות כלואים
44	ביקורי משפחות אצל הכלואים
53	מעצרים מינהליים
59	זכויות כלואים לאחר הנסיגה מרצועת עזה
63	תנאי כליאה
68	איתור כלואים
74	חושבות בירושלים
75	חוק האזרחות והכניסה לישראל
80	רישום ילדים
84	חסרי מעמד
90	חושבות בשטחים
92	איחוד משפחות
98	רישום ילדים
103	החזרת מגורשים
106	תיקון טעויות במרשם האוכלוסין
108	אלימות כוחות הביטחון ומתנחלים
108	החוק לשלילת פיצויים מפלסטינים
116	גישה לסעד משפטי
119	סחבת בפתירת חקירות
123	מגנים אנושיים
126	אלימות מתנחלים
129	כבוד המצ
134	נספחים
134	נתונים
136	תורמים

"כל אדם זכאי לזכויות ולחירויות שנקבעו בהכרזה זו ללא אפליה כלשהי [...] בגלל מוצא לאומי או חברתי [...] לא יפלה אדם על פי מעמדה [...] של המדינה או הארץ שאליה הוא שייך, בין שהארץ היא עצמאית [...] ובין שריבונותה מוגבלת כל הגבלה אחרת."

הכרזה לכל באי עולם בדבר זכויות האדם (1948), סעיף ב

שנת 2005 תיזכר לרבים כשנה שבה פונו ההתנחלויות מרצועת עזה והצבא הישראלי יצא ממנה במסגרת תוכנית ההתנתקות. ישראל הכריזה כי לאחר ההתנתקות יסתיים הכיבוש ברצועה וישראל תחדל להיות אחראית לה ולתושביה. במארס 2005, לקראת יישום התוכנית, פרסם המוקד, בשיתוף עם ארגון בצלם, דו"ח הסוקר את ההגבלות החמורות על חופש התנועה שהטילה ישראל על תושבי רצועת עזה מראשית שנות ה-90. בדו"ח התריעו הארגונים כי למרות הצהרותיה תוסיף ישראל, לפחות בתחומים מסוימים, לשאת באחריות לרצועה ולתושביה גם לאחר הנסיגה. משהושלמה תוכנית ההתנתקות התברר כי ישראל אכן עדיין שולטת ברצועה במונחים רבים: היא הקובעת מי הזרים הרשאים להיכנס לרצועה והיא השולטת בתחום האווירי שלה, במימיה הטריטוריאליים, באספקת החשמל, הדלק, הסחורות, המזון והתרופות ואף במרשם האוכלוסין הפלסטיני, המשותף לתושבי הרצועה והגדה המערבית. במסגרת שליטה זו מוסיפה ישראל, בין היתר, להטיל מגבלות קשות על הכניסה לרצועת עזה מתוך תחומי ישראל ועל המעבר מהרצועה לגדה ולהפך.

ההתנתקות לא הייתה הדרך היחידה שבה ביקשה ישראל להתנער מאחריותה כלפי תושבי השטחים הכבושים במהלך השנה. בקיץ 2005 הושלם פרק נוסף במאמציה של ישראל לחמוק מתשלום פיצויים לפלסטינים שבהם פגעה, וזאת באמצעות תיקון מס' 7 לחוק הנוזקים האזרחיים (אחריות המדינה), תשי"ב-1952. התיקון פוטר את המדינה מתשלום פיצויים עבור נזקים שגרמה בשטחים הכבושים, באזורים שעליהם הכריזה כ"אזורי עימות". חוק נוסף שתוקן במהלך 2005 היה חוק האזרחות והכניסה לישראל. במשך שלוש שנים שימש חוק זה כמכשיר בידי ישראל למנוע לחלוטין מתושבי השטחים הכבושים הנשואים לישראלים להתגורר עם בני זוגם בשטחי ישראל ובירושלים המזרחית. ב-2005 הכריזה הממשלה על הקלות בחוק, אך אלה התגלו בדיעבד כמס שפתיים בלבד. התיקון אמנם הקל במידת מה את המגבלות החמורות שהוטלו במסגרת החוק המקורי, אולם השינוי לא היה מהותי; המצב לפיו תושבי השטחים הנישאים לתושבי ישראל ואזרחיה מנועים מלקבל מעמד כלשהו בישראל, נותר בעינו.

במציאות קשה זו מוסיף המוקד לסייע לתושבי השטחים לתבוע ולממש את זכויותיהם, הן במישור העקרוני והן במישור הפרטני. במהלך שנת 2005 נפתחו במוקד 4,658 תיקים חדשים. אלה מצטרפים למאות תיקים שנפתחו בשנים קודמות והטיפול בהם עדיין נמשך. בד בבד מתקבלות קריאות למוקד החירום הפועל במסגרת המוקד להגנת הפרט. השנה הסתמנה מגמת ירידה במספר קריאות החירום הללו. אפשר שירידה זו משקפת את ההקלות והתקווה שהורגשו בחלקה הראשון של השנה, בעקבות פסגת שארם א-שיית, אך אפשר גם שהיא משקפת את הסתגלותם של תושבי השטחים למגבלות החמורות על חופש התנועה, לחומת ההפרדה, למחסומי הקבע ולזמני ההמתנה המתמשכים בהם.

מדיניותה של ישראל בכל הנוגע לנושא התושבות בשטחים, ובכלל זה בירושלים המזרחית, לחופש התנועה מרצועת עזה ואליה ולאלימות כלפי תושבי השטחים וירושלים המזרחית הפכה את הטיפול בפניות העוסקות בנושאים אלה למורכב, מתיש וממושך. במרבית המקרים נדרשות פניות חוזרות ונשנות לרשויות כדי לקבל מענה ראשוני, ולעתים לא נותר אלא לפנות לערכאות כדי לקדם את עניינם של הפונים. בנוסף על הטיפול בתיקים פרטניים, התיקונים לחוק האזרחות ולחוק הנוזקים חייבו הקצאת משאבים לפעולות עקרוניות. המוקד הוסיף להוביל פורום של עורכי דין העוסקים בנושא התושבות בירושלים וקיים סדרת מפגשים עם עורכי דין העוסקים בתביעות נוזקים, כדי לדון באסטרטגיות פעולה אל מול התיקונים בשני החוקים. המוקד השתתף בדיוני ועדות הכנסת שעסקו בשני החוקים, קיבץ והכין חומרים משפטיים וניירות עמדה. משעבר התיקון לחוק הנוזקים עתר נגדו המוקד, בשיתוף עם ארגוני זכויות אדם נוספים.

במהלך 2005 המשיך המוקד לפעול לקידום זכויותיהם של כלואים. ביחד עם ארגון בצלם התגייס המוקד לבחינת הטענות הרווחות על שימוש גובר בעינויים

בחקירות של עצירים פלסטינים, בניגוד מוחלט לפסיקת בג"ץ משנת 1999, שניתנה בעקבות פרויקט דומה שהוביל המוקד. עד כה נגבו עשרות תצהירים מתושבי השטחים שנכלאו ונחקרו בידי ישראל. דו"ח מפורט בנדון יראה אור בתחילת 2007. כמו כן מייצג המוקד את שני העצירים מרצועת עזה הכלואים בישראל מתוקף חוק כליאתם של לוחמים בלתי חוקיים, ובמסגרת הביקורת השיפוטית המתקיימת בעניינם תוקף המוקד את החוק עצמו. בד בבד ממשיך המוקד בעבודה מאומצת לשיפור הסדרי הביקורים של משפחות מהשטחים אצל יקיריהן הכלואים בישראל. אף על פי שההסדרים שקבע הצבא רחוקים מלתת מענה הולם לבעיה, במהלך 2005 קיבלו אלפים מבני המשפחות היתרי ביקור בעקבות פעילות המוקד, לאחר שקודם לכן הצבא מנע זאת מהם לחלוטין.

במהלך 2005, כבשנים קודמות, הוסיף המוקד לפעול לייעול עבודתו והשקיע מאמצים רבים בהתקנת מערכת ממוחשבת לניהול תיקים, שנועדה להקל את הגישה ל-50,000 התיקים שטופלו ומטופלים במוקד מאז הקמתו. כמו כן מוסיף המוקד לפעול בזירה הבינלאומית. נציגיו השתתפו בכנסים שונים העוסקים בקידום המשפט הבינלאומי וכבכל שנה הופיעו בפני ועדת האו"ם המיוחדת לחקר זכויות האדם בשטחים הכבושים.

פניות חדשות

נושא	זכויות כלואים	אלימות ונזק לרכוש	חופש התנועה	תושבות	הריסת בתים	כבוד המת	אחר	סה"כ
2005	4,658	85	1101	110	0	2	7	5,963
2004	5,613	287	2,548	112	23	11	7	8,601

פניות לערכאות

נושא	זכויות כלואים	אלימות ונזק לרכוש	חופש התנועה	תושבות ירושלים	תושבות שטחים	גירוש	הריסת בתים	כבוד המת	סה"כ
2005	28	36	111	15	10	0	0	5	205
2004	25	93	192	16	1	4	12	4	347

חופש התנועה

**"כל אדם זכאי לחופש תנועה ומגורים בחוץ כל מדינה.
כל אדם זכאי לעזוב כל ארץ, לרבות ארצו, ולחזור אל ארצו."**

הכרזה לכל באי עולם בדבר זכויות האדם (1948), סעיף יג

מאז הקמתו עוסק המוקד בסיוע לפלסטינים שזכותם לחופש תנועה נפגעה. במהלך האינתיפאדה השנייה הלכו והחריפו ההגבלות שמטילה ישראל על חופש התנועה בשטחים הכבושים: מאות מחסומים הוקמו ברחבי הגדה המערבית והקשו על תושביה לנוע בתוכה; חומת ההפרדה חצתה כפרים והפרידה בין חקלאים לאדמותיהם; הכניסה לרצועת עזה לביקורי משפחות צומצמה והמעבר בין הרצועה לגדה הפך לכמעט בלתי אפשרי. פרק זה סוקר את פעילותו של המוקד בנושאים הללו במהלך 2005; דיון מיוחד מוקדש לחופש התנועה מרצועת עזה ואליה במהלך הנסיגה הישראלית ממנה, בקיץ 2005, ולאחריה.

יציאה מהשטחים לחו"ל

מאז כיבוש השטחים ב-1967 מתנה ישראל את יציאת תושביהם לחו"ל בהיתר מטעמה ואף משתמשת בשליטתה המוחלטת על דרכי היציאה לחו"ל לצורכי ענישה, הגליה או הפעלת לחץ לשיתוף פעולה עמה.¹ לתושבי השטחים המבקשים

¹ ברצועת עזה השתנה מצב זה בשנת 2005, עם נסיגת ישראל וההכרזה על ביטול הממשל הצבאי ברצועה.

לצאת לחו"ל אין כל דרך לברר מראש אם יציאתם תיאסר. הם מגיעים למעברי הגבול לאחר שהסדירו את כל הדרוש לנסיעתם - השיגו אשרות כניסה למדינות זרות לצורכי עבודה, לימודים או טיול, רכשו כרטיסי טיסה יקרים, ארזו מזוודות, ולעתים, כאשר מדובר בנסיעה לשנים ארוכות, אף מכרו נכסים ובתים - אך אז הם עלולים לגלות כי יציאתם נאסרה ועליהם לשוב על עקבותיהם. האיסור נאכף ללא קשר לסיבת היציאה לחו"ל, אף כי זו, במקרים רבים, אינה סובלת דיחוי, למשל כאשר מדובר בטיפולים רפואיים, בלימודים בחו"ל, בקיום מצוות החאגי או במימוש אשרות שתוקפן מוגבל.

בספטמבר 2004 פנה המוקד לצבא בדרישה לשוב להסדר שהיה נהוג בעבר, על פיו ניתן לברר מראש אם יש בדעת הצבא לאסור על תושב השטחים את היציאה לחו"ל.² כשמונה חודשים לאחר מכן, במאי 2005, הגיעה התייחסות ראשונה לבקשה ולפיה ישקול הצבא את חידוש הנוהל ליידע מראש מנועי יציאה.³ מאז לא שב הצבא להתייחס לנושא. במהלך 2005 פנה המוקד לצבא בעניינם של כ-200 מסורבי יציאה לחו"ל. בעת כתיבת שורות אלה הסתיים הטיפול ב-196 פניות.⁴ מכלל הפניות שהטיפול בהן הסתיים אושרה היציאה לחו"ל ב-82 אחוזים מן המקרים. ב-66 אחוזים מכלל האישורים הסיר הצבא את האיסור בעקבות פניית המוקד, מבלי שנדרשה עתירה לבג"ץ.

היקף התופעה של התרת יציאה לחו"ל לאחר סירובים חוזרים ונשנים, שנה אחר שנה, מעיד כי תהליך קבלת ההחלטות בעניין זה פגום. לפיכך פנה המוקד בפברואר 2005 ליועצים המשפטיים הצבאיים לגדה המערבית (להלן: יועמ"ש גדמ"ע) ולרצועת עזה (להלן: יועמ"ש עזה), בבקשה לברר מהו הנוהל שעל פיו מוטלים איסורי היציאה.⁵ יועמ"ש גדמ"ע השיב במאי אותה שנה כי האיסורים אינם מוטלים באופן גורף או על פי קריטריונים מסוימים אלא לאחר שכל מקרה נשקל לגופו, וכי "ביסוד ההחלטה טעמי ביטחון המחייבים שלא לאפשר במועד הרלבנטי את יציאתו של תושב האזור לחו"ל נוכח החשש כי יש ביציאתו סכנה לביטחון האזור ושלומו הציבור. אופן הטיפול נבחן כל פעם מחדש בעת הגעתו של התושב למעבר הגבול".⁶ בפגישת עבודה שקיים המוקד עם נציגי יועמ"ש גדמ"ע הסבירו הללו שהסיבה לכך שמספר כה גדול של פניות מסתיים בשינוי בעמדת הצבא נעוצה בכך שהחיילים במעברי הגבול פועלים אך ורק על פי ההנחיה למנוע

² מכתב מהמוקד להגנת הפרט לראש המחלקה לדין בינלאומי, 23.9.2004.

³ מכתב מיועמ"ש גדמ"ע למוקד להגנת הפרט, 22.5.2005.

⁴ במרבית הפניות הנותרות הצליחו הפונים, רובם תושבי רצועת עזה, לצאת לחו"ל לאחר נסיגת ישראל מהרצועה, ללא עזרת המוקד.

⁵ מכתב מהמוקד להגנת הפרט ליועמ"ש גדמ"ע, 3.2.2005; מכתב מהמוקד להגנת הפרט ליועמ"ש עזה, 14.2.2005.

⁶ מכתב מיועמ"ש גדמ"ע למוקד להגנת הפרט, 22.5.2005.

את יציאת האדם לחו"ל ואינם מפעילים כל שיקול דעת. במשרד היועמ"ש, לעומת זאת, מובא בחשבון מכלול נסיבות המקרה.⁷

דברי ההסבר של נציגי היועמ"ש אינם נותנים מענה מספק. בבואה להגביל יציאה לחו"ל, גם אם מטעמי ביטחון בלבד, מחויבת הרשות לשקול את טעמיה אל מול זכותו הבסיסית של אדם לצאת מארצו, אך את הבדיקה הזאת עורך הצבא הישראלי רק לאחר שהטיל את האיסור, ורק לבקשת הנפגע. נוסף על כך, בדברי נציגי היועמ"ש אין משום הסבר לעובדה שרובן המכריע של הבקשות שמסורבות לאחר בחינה נוספת מאושרות בסופו של דבר לאחר פנייה לבג"ץ.⁸ זאת ועוד. גם אם ניתן היה לקבל את דברי ההסבר של נציגי היועמ"ש על אודות שיקול הדעת שהם מפעילים, יש לזכור כי בחינת המקרה מחדש עלולה לארוך זמן רב, שבמהלכו תיעשה הפגיעה במבקשים לצאת לבלתי הפיכה: תוקפן של אשרות כניסה למדינות זרות יפוג, מועדם של תורים לטיפול רפואי יחלוף, החאגי יסתיים וכדומה. נוסף על כך, שיקול מחדש מתקיים רק אם הוגשה השגה לצבא לאחר שהמבקש הגיע למעבר הגבול והוחזר ממנו. מסורבים שאינם יודעים על קיומם של ארגונים דוגמת המוקד המסייעים לאנשים במצבם, או שידם אינה משגת לשלם לעורך דין שייצגם בעניין, אינם זוכים כלל לבחינה מחדשת של האיסור שהוטל עליהם. וכך, אף כי קיימת סבירות גבוהה לכך שאפשר להפוך את הסירוב על פיו, לא ניתנת לפונים אלה הזדמנות לעשות זאת.

אם קיימים קריטריונים להטלת איסורים על היציאה לחו"ל, הם עלומים. הצבא, כאמור, מוסיף לטעון כי אין קריטריונים כלליים וכי כל מקרה נבחן לגופו, אלא שגם הסיבות הפרטניות למניעת יציאה לחו"ל נסתרות מעיניהם של אלה המסווגים כ"מנועים". במעברי הגבול נאמר להם שעליהם לשוב על עקבותיהם, ללא כל הסבר. גם בתשובות השליליות המתקבלות מלשכת היועמ"ש אין בדרך כלל פירוט של הסיבה. היעדר ההנמקה מצביע על שרירותם של הסירובים ושולל למעשה מן המבקשים לצאת לחו"ל את היכולת להשיג על הסירוב. בקיץ 2005, בתגובה על דרישת המוקד לנמק תשובות שליליות,⁹ החלו נציגי היועמ"ש להוסיף לתשובותיהם הערה קצרה שבה מצוין שם הארגון הפלסטיני שהצבא קבע שהאדם משויך אליו, ותו לא.

ראיה נוספת לכך שהצבא משתמש לרעה בשליטתו במעברי היציאה לחו"ל ניתן למצוא בעובדה כי בקשות לבחינה מחדשת של הסירוב גוררות אחריהן פעמים רבות הזמנה לפגישה עם השב"כ. מדיווחי הפונים אל המוקד וממידע המתקבל

⁷ פרוטוקול פגישה בין יועמ"ש גדמ"ע ועוזריו לנציגי המוקד להגנת הפרט, 28.7.2005.

⁸ בשנת 2005 הגיש המוקד 18 עתירות בעקבות תשובה שלילית של היועמ"ש. ב-14 מהן נהפך הסירוב עוד בטרם הגיע הנושא להכרעת השופטים. שיעורים דומים נרשמו גם בשנים קודמות.

⁹ מכתב מהמוקד להגנת הפרט ליועמ"ש גדמ"ע, 18.8.2005.

מארגונים אחרים עולה כי הפגישות הללו נועדו להפעלת לחץ על המבקשים לצאת לחו"ל: בדרך כלל מתנים נציגי השב"כ את מתן היתר היציאה בשיתוף פעולה עם. פלסטינים המסרבים לשתף פעולה, או אלה המסרבים להגיע לפגישות הללו מלכתחילה, בהכירם את טבען, אינם מקבלים היתר יציאה. שימוש בלתי הולם אחר שעושה הצבא ביכולתו למנוע יציאה של תושבי השטחים לחו"ל הוא התניית ההיתר בחתימה על התחייבות לא לשוב לשטחים תקופות ממושכות - לעתים עד חמש שנים. על פי רוב מצליח המוקד להביא לקיצור פרק הזמן שבו נדרש המבקש להישאר בחו"ל, ולעתים אף עולה בידו להביא לביטולה המוחלט של הדרישה. עובדה זו מגבירה את התחושה כי האיסורים מוטלים כלאחר יד וללא קשר לשיקולי ביטחון של ממש.

במארכ 2005 התקבל מ"מ, תושב רצועת עזה ותחקירן בצלם, לקורס לימודי שפה של עשרה שבועות באנגליה. כמה חודשים קודם לכן ניסה מ"מ לצאת לחו"ל למטרה אחרת אולם כוחות הביטחון של ישראל במעבר הגבול הודיעו לו כי נאסר עליו לצאת מן הרצועה. עד אז יצא לחו"ל ללא כל קושי. כאשר פנו אנשי בצלם לצבא כדי לברר אם מ"מ יוכל לצאת לחו"ל ולהשתתף בקורס נמסר להם כי יציאתו לא תותר, ואם יגיע למעבר הגבול, ייעצר.¹⁰ לבקשת הארגון פנה המוקד ליועמ"ש עזה,¹¹ ובתגובה מסר היועמ"ש כי מ"מ יוכל לצאת לחו"ל בתנאי שיתנום על התחייבות לא לחזור לרצועת עזה במשך ארבע שנים.¹² מ"מ סירב לקבל את תנאי ההתחייבות והמוקד פנה ליועמ"ש עזה ולפרקליטות המדינה בדרישה להתיר את יציאתו ללא תנאי.¹³ עוד בטרם חלף שבוע הגיע למשרדי המוקד מכתב נוסף ולפיו "בדיקה שנערכה לאחרונה בעניינו של [מ"מ] העלתה כי, לפי השעה, אין מניעה ביטחונית ליציאתו של הנ"ל [...]"¹⁴ (תיק 37741)

בשנת 2005 הגיעו לסיומן שש שנות התעמרות בח"ע, תושב טול כרם העוסק למחייטו במסחר במוצרי מזון. ח"ע הוא המפרנס היחיד של משפחתו, המונה 12 נפשות. עסקיו מתנהלים בחלקם מחוץ לשטחים ולפיכך הוא הרבה לנסוע לחו"ל ואף קיבל תעודת

¹⁰ שיחת טלפון בין נציג פניות הציבור במת"ק ארז לבין גיסיקה מונטל, מנכ"לית ארגון בצלם; התאריך לא תועד.

¹¹ מכתב מהמוקד להגנת הפרט ליועמ"ש עזה, 28.4.2005.

¹² מכתב מיועמ"ש עזה למוקד להגנת הפרט, 9.5.2005.

¹³ מכתב מהמוקד להגנת הפרט ליועמ"ש עזה, 18.5.2005.

¹⁴ מכתב מיועמ"ש עזה למוקד להגנת הפרט, 24.5.2005.

תושבות מנסיכות אבו דאבי. ביוני 1999 הגיע לגשר אלנבי במטרה לנסוע לירדן ומשם לאבו דאבי אך יציאתו נאסרה מטעמי ביטחון, כך על פי הצבא. מאחר שלא הורשה לצאת לחו"ל לא עלה בידו לפקח על עסקיו שם ומצבו הכלכלי הלך והתדרדר, וכעבור זמן מה אף איבד את זכאותו לתעודת תושב באבו דאבי. במשך למעלה משלוש שנים פנה שוב ושוב באמצעות המוקד בבקשה להתיר לו לצאת לחו"ל ותמיד נענה כי הסירוב עומד בעינו. בשנת 2003 חדל הצבא להשיב על בקשותיו. לאחר שבמשך 11 חודשים לא התקבל כל מענה לפנייה האחרונה, שהוגשה בדצמבר 2003,¹⁵ עתר המוקד בשמו של חי"ע לבג"ץ.¹⁶ בתגובתה השיבה המדינה כי יציאתו נמנעת מטעמי ביטחון, אך הטעם היחיד שהוזכר במפורש היה כי בנו, ולא הוא, פעיל בחמאס.¹⁷ למרות התנגדות נחרצת זו שינה הצבא את עמדתו, ובאפריל 2005, לאחר כמעט שש שנים שבהן נאסר על חי"ע לצאת לחו"ל, התיר הצבא סוף סוף את יציאתו.¹⁸ **(תיק 15765)**

אי מענה במשך 11 חודשים, כמו במקרה של חי"ע, הוא אמנם חריג, אולם ניסיון המוקד מעלה כי גם במקרים רבים אחרים הפניות אינן נענות בתוך חודשיים - טווח הזמן שהצבא התחייב לו במסגרת עתירה שהגיש המוקד לפני כעשר שנים.¹⁹ כיוון שכך, בשנים 2004-2005 הגיש המוקד קרוב ל-200 עתירות שעניינן זמן המענה הממושך הנדרש כדי להשיב על פניות. בדיקה שנערכה במהלך 2005 כדי לברר את תוצאות הפעילות המשפטית הצביעה על שיפור ניכר בזמן המענה של הצבא: ממצב שבו רק כ-40 אחוזים מן הפניות נענו בטווח הזמן של חודשיים קפץ המספר ל-95 אחוזים ויותר.

הנוהג שהיה שגור בעבר בשני חלקי השטחים הכבושים, למנוע או להגביל את יציאתם לחו"ל של אנשים בקבוצת גיל או מין מסוימת, נזנח בגדה המערבית בשנים האחרונות אך נותר על כנו ברצועת עזה. במהלך 2005, עד הנסיגה, הגבילה ישראל לתקופות ממושכות את יציאתם לחו"ל של גברים בגילאי 16-35. בראשית השנה אסרה ישראל כליל על גברים בקבוצת גיל זו לצאת מן הרצועה לחו"ל; האיסור הוסר לקראת סוף פברואר אולם הושב על כנו ביולי.

¹⁵ מכתב מהמוקד להגנת הפרט ליועמי"ש גדמ"ע, 21.12.2003.

¹⁶ בג"ץ 10073/04, עלי נ' מפקד כוחות צה"ל בגדה המערבית.

¹⁷ שם, תגובה מטעם המשיב, 2.12.2004.

¹⁸ פקס מפרקליטות המדינה, 19.4.2005.

¹⁹ בג"ץ 3927/93, תורכי צאלח נ' מפקד כוחות צה"ל בגדה המערבית.

מ"ש, מנהל מרכז פיתוח כלכלי ברצועת עזה, הוזמן לקורס מקצועי בקולומביה באוגוסט 2005. על מנת להגיע במועד היה עליו לצאת מן הרצועה בסוף יולי אותה שנה, אולם כששמע ברדיו כי ישראל אינה מאפשרת לאנשים בגילאי 16-35 לצאת מן הרצועה, פנה למוקד לסיוע. המוקד הגיש בקשה לצבא בשמו,²⁰ וכשהתקרב מועד הקורס וכל תשובה לא התקבלה, עתר לבג"ץ.²¹ יומיים לאחר הגשת העתירה התקבל האישור.²² ב-1.8.2005 עזב מ"ש את הרצועה בדרכו לקורס. (תיק 38894)

לקראת סוף אוגוסט שינה הצבא את ההגבלות שהטיל על גברים בקבוצת גיל זו. יציאתם לא נאסרה עוד באופן גורף אך הם נדרשו להגיש מראש בקשה לצאת לחו"ל, באמצעות הוועדה האזרחית הפלסטינית. רק מי שבקשתו אושרה הורשה לצאת מן הרצועה. הגבלה זו נותרה על כנה עד הנסיגה הישראלית מרצועת עזה בספטמבר 2005.

כניסה מישראל לרצועת עזה

ב-1994, לאחר החתימה על הסכמי אוסלו, הקיפה ישראל את רצועת עזה בגדר והתנתה את כניסתם של תושבי ישראל ואזרחיה לרצועה בהיתר מיוחד. בכך נגדעו קשרים משפחתיים, חברתיים וכלכליים שנוצרו במשך קרוב ל-30 שנות כיבוש. עד פרוץ האינתיפאדה השנייה בשנת 2000 נהגה ישראל לאפשר ביקורי משפחות בתקופות שגרה באמצעות היתרים ואף פתחה את שערי הרצועה לכניסת ישראלים בימי החגים המוסלמיים עיד אל-אדחא ועיד אל-פיטר.²³ עם פרוץ האינתיפאדה השנייה הקשיחה ישראל את הקריטריונים למתן היתרים לביקורי משפחות ברצועה והפסיקה כמעט לחלוטין את הנוהג לאפשר ביקורים בחגים. מניסיון המוקד עולה כי במהלך האינתיפאדה התיר הצבא לישראלים להיכנס לרצועה רק לצורך ביקור קרובים מדרגה ראשונה, וגם זאת רק בנסיבות מיוחדות, כגון חתונה, לוויה או מחלה קשה של בן משפחה. כמו כן ניתנו היתרי שהייה ברצועה לנשים תושבות או אזרחיות של ישראל הנשואות לתושבי הרצועה.

²⁰ מכתב מהמוקד להגנת הפרט ליועמ"ש עזה, 21.7.2005.

²¹ בג"ץ 7245/05, שאמיה נ' מפקד כוחות צה"ל ברצועת עזה.

²² מכתב מיועמ"ש עזה למוקד להגנת הפרט, 28.7.2005.

²³ אין בידי המוקד מידע בנוגע לנוהל דומה בחגים הנוצריים.

משפחות חצויות

לאחר שישראל סגרה בפני תושביה ואזרחיה את רצועת עזה פעל המוקד למציאת פתרון למצוקתן של "משפחות חצויות"²⁴ - משפחות שבהן אחד מבני הזוג הוא תושב או אזרח ישראל ובן הזוג השני הוא תושב הרצועה. ב-1995 הושג פתרון בדמותו של "נוהל משפחות חצויות". על פי הנוהל, לאזרחיות ולתושבות של ישראל הנשואות לתושבי רצועת עזה ניתנים היתרים מיוחדים המאפשרים להן להיכנס לרצועה ולשהות בה ביחד עם משפחותיהן.²⁵ תוקף ההיתרים הללו מוגבל בזמן. כדי לחדש את ההיתרים נדרשות הנשים לשלוח את בקשותיהן ל"משרד ישראלים" במפקדת התיאום והקישור (מת"ק) במחסום ארז, בצירוף מסמכים המעידים כי הן נשואות לתושבי הרצועה. אם הבקשה מאושרת, עליהן להתייצב במחסום ארז ושם לקבל את ההיתרים ולהיכנס לרצועה. אם ילדיהן הם תושבים או אזרחים של ישראל, הם מורשים להתלוות אל אמם בביקוריה בעזה עד הגיעם לגיל 18; אם הם תושבי הרצועה, הם מורשים להיכנס עמה לישראל רק עד גיל חמש. נשים שנכנסו לרצועה אך רוצות להישאר בה מעבר לתקופה הקצובה בהיתר יכולות לחדש את ההיתרים בעודן ברצועה, בתנאי שיתייצבו בעצמן במחסום ארז. נציגי הצבא בודקים שם את המסמכים, מחליטים אם להאריך את ההיתרים אם לא ומשיבים אותם לנשים. התהליך אורך בדרך כלל שעות ארוכות שבמהלכן הנשים נדרשות להמתין במחסום. הצבא אינו נוהג לאפשר הארכת ההיתרים בפסק או בדואר.

עם פרוץ האינתיפאדה השנייה החל הצבא לכרסם ב"נוהל משפחות חצויות" בדרכים שונות. תחילה קוצר תוקף ההיתרים משלושה חודשים לחודש. אף כי הפרוצדורה לקבלת ההיתרים ולהארכתם נותרה בכללותה כשהייתה, מאז שנת 2000 הכניס בה הצבא מדי פעם שינויים ביורוקרטיים, ללא כל הודעה מראש ובלי לאפשר למבקשים להיכנס לרצועה להתאים עצמם לדרישות החדשות. במהלך האינתיפאדה אף ניצל הצבא את תלותן של נשים אלה ב"נוהל משפחות חצויות" כדי לדרוש מהן להתחייב לצאת מתחומי מדינת ישראל ולא לשוב אליה לתקופות ממושכות. דרישה זו מהווה הפרה בוטה של הזכות השמורה לנשים הללו לשוב לארצן כאוות נפשן.

²⁴ לפירוט נוסף בנושא משפחות חצויות ראו המוקד להגנת הפרט ובצלם, **כלא עזה: חופש התנועה מרצועת עזה ואליה ערב תכנית ההתנתקות**, 2005, עמ' 27-35.

²⁵ הנוהל תקף גם בנוגע לגברים תושבי ישראל ואזרחיה הנשואים לנשים תושבות הרצועה, אולם אוכלוסייה זו, ברובה המכריע, מורכבת מנשים.

נ"צ, תושבת ירושלים, וא"צ, תושב הרצועה, נישאו בשנת 2001. לאחר הנישואין שהתה נ"צ עם בעלה ברצועה באמצעות היתרים, בתוקף "נוהל משפחות חצויות". במאי 2002 נולד בנם של בני הזוג בירושלים, ובספטמבר אותה שנה נדרשה נ"צ לעזוב את הרצועה ולהסדיר את רישום הבן במרשם האוכלוסין כדי להמשיך ולקבל היתרים שיאפשרו לה לשהות עמו ברצועה. נ"צ יצאה מן הרצועה אולם הליכי הרישום של בנה התמשכו, בין היתר בשל שביתה של עובדי משרד הפנים. כל אותו זמן סירב הצבא להתיר לה לשוב לרצועה עם בנה בטרם יושלם ההליך. בסופו של דבר נרשם הבן באפריל 2003 והצבא הודיע למוקד כי יתיר לו ולאמו להיכנס לרצועה.²⁶ כאשר הגיעה נ"צ עם הפעוט למחסום ארז נמסר לה כי אף על פי שקיים היתר עבודה, השב"כ אינו מאפשר לה לעבור.²⁷ נ"צ נאלצה לשוב כלעומת שבאה. המוקד פנה לצבא כדי שישקול מחדש את הסירוב.²⁸ במשך שנתיים, למרות תזכורות חוזרות ונשנות, לא התקבל כל מענה ענייני מטעם הצבא, ובפברואר 2005 עתר המוקד בשמה של נ"צ לבג"ץ.²⁹ בתגובה לעתירה טענה פרקליטות המדינה כי מאחורי הסירוב להתיר את שובה של נ"צ לרצועה עומדים טעמים ביטחוניים כבדי משקל.³⁰ אף כי נציג הפרקליטות הודה כי החשדות הם נגד בעלה של נ"צ, ולא נגדה, נותר הסירוב על כנו. נציג הפרקליטות הציע פשרה שעל פיה יותר לנ"צ להיכנס לרצועה אם תתחייב לא לשוב לתחומי ישראל לתקופה ארוכה.³¹ כדי לסיים פרידה כפויה בת למעלה משנתיים מאבי המשפחה ניאותה נ"צ לקבל את התנאים.

על פי מדיניות משרד הפנים, מאחר שנ"צ מחזיקה במעמד של תושבת קבע בלבד, היא עלולה לאבד את מעמדה אם תישאר מחוץ לגבולות ישראל זמן ארוך ברציפות. לאחר שהמוקד וידא כי תקופת שהותה ברצועה לא תעמוד לה לרועץ לעניין התשובות,³² חתמה נ"צ על התחייבות לא לשוב לתחומי ישראל במשך שנה ושבה ביחד עם בנה לביתם שברצועה. (תיק 15328)

²⁶ שיחת טלפון בין המוקד להגנת הפרט למת"ק עזה, 21.4.2003, בעניין בקשת המוקד למת"ק עזה מיום 10.4.2003.

²⁷ נמסר למוקד בעל פה על ידי נ"צ, 4.5.2003.

²⁸ מכתב מהמוקד להגנת הפרט לקצינת פניות ציבור במת"ק עזה, 5.5.2003.

²⁹ בג"ץ 1664/05, צפדי נ' מפקד כוחות הצבא ברצועת עזה.

³⁰ שם, תגובת המשיב, 24.2.2005.

³¹ שיחת טלפון בין נציג הפרקליטות למוקד להגנת הפרט, 24.2.2005.

³² שיחת טלפון בין המוקד להגנת הפרט לעו"ד גלעד שירמן, מחלקת בג"צים, פרקליטות המדינה, 27.2.2005.

"נוהל משפחות חצויות" מוקפא כל אימת שהצבא מחריף את הסגר המוטל על הרצועה, בדרך כלל לאחר התקפות של פלסטינים על ישראלים, כאמצעי ענישה, או לאחר הוצאות להורג ללא משפט של פלסטינים בידי ישראל, וכן במהלך החגים היהודיים ובעקבות אירועים צבאיים או פוליטיים רבי חשיבות. אי הבהירות המלווה את הנוהל כאשר הוא מתקיים מלווה אותו גם כאשר הוא מוקפא. לעתים, בעתות סגר, אין מאפשרים הגשת בקשות חדשות אולם מחדשים היתרים קיימים ומתירים לנשים הנמצאות ברצועה לצאת ממנה; לעתים נאסרת גם היציאה מן הרצועה, תוך הפרת זכותן של הנשים - תושבות ואזרחיות של ישראל - לשוב לארצן; לעתים מוסיף "נוהל משפחות חצויות" להתקיים גם בעתות סגר, אלא שאישור הבקשות נעשה בדרגים גבוהים יותר ואורך זמן רב יותר, ולעתים היתרים שכבר ניתנו אך לא מומשו מתבטלים עם ההכרזה על הסגר. במקרים כאלה יש לפנות לצבא שוב כדי לקבל היתרים חדשים. אופן ההקפאה עלול להשתנות בתוך פרקי זמן קצרים מאוד וקשה לדעת אילו בקשות יטופלו ואילו לא. הצבא אינו מודיע בעצמו מתי מוקפא הנוהל ובאיזה אופן, והמבקשים יכולים ללמוד על כך רק באמצעות פנייה או תוך ניסוי וטעייה.

בקיץ 2004, לאחר ארבע שנים שבהן הוקפא "נוהל משפחות חצויות" לעתים תכופות, ולאחר שהמוקד הגיש עתירות בנושא, התחייב הצבא לאפשר לנשים להיכנס לרצועה במסגרת נוהל זה גם בזמן עימות בשטחים, ובלבד שאין מניעה ביטחונית פרטנית בנוגע להן.³³ למרות התחייבותו הוסיף הצבא להקפיא את הנוהל בצורה זו או אחרת בכל פעם שהוכרז סגר על רצועת עזה. במהלך 2005 הוקפא הנוהל כשמונה פעמים. המוקד פנה לצבא שוב ושוב בדרישה כי יכבד את התחייבותו. לעתים הובילה הדרישה להתרת הכניסה לרצועה אך לעתים לא נותר לנשים אלא להמתין, הרחק מבתיהן וממשפחותיהן, עד שיוסר הסגר ו"משרד ישראלים" ישוב לטפל בבקשותיהן.

מאז 1996 מחלקת פ"ד את חייה בין עיר הולדתה ירושלים ובין רצועת עזה, שם נמצא ביתה המשותף עם בעלה, תושב המקום. ברצועה היא שוהה באמצעות היתרים מתחדשים במסגרת "נוהל משפחות חצויות", ומדי פעם היא מבקרת את משפחתה בירושלים. ב-13.4.2005 יצאה פ"ד לאחד מביקוריה. היא לא תכננה להישאר בירושלים זמן רב, שכן, בעלה חולה סוכרת והוא זקוק לעזרתה ולתמיכתה, אלא שמיד לאחר מכן הוחרף הסגר ו"נוהל משפחות חצויות" הוקפא. בראשית מאי פנה המוקד לצבא בדרישה שיאפשר לפ"ד לשוב לביתה.³⁴ תשובה

³³ בג"ץ 10043/03, אבאגיאן נ' מפקד כוחות צה"ל ברצועה.

³⁴ מכתב מהמוקד להגנת הפרט ליועמ"ש עזה, 4.5.2005.

למכתב לא התקבלה, אך כעבור כעשרה ימים הוסר הסגר, וכאשר ביקש המוקד לברר אם יותר לפ"ד לשוב לרצועה התבשר כי יונפק לה היתר לחודש.³⁵ לאחר למעלה מחודש של ניתוק שבה פ"ד לבעלה. (תיק 16967)

במהלך האינתיפאדה השנייה נהג הצבא לבתר את הרצועה לכמה חלקים, באמצעות מחסומים, וכך למנוע את המעבר מדרומה לצפונה, ולעתים חילופי אש הם שמנעו מתושבי הרצועה לנוע בדרכים. למרות כל זאת עמד הצבא על דרישתו כי נשים ישראליות החיות עם משפחתן ברצועה יתייצבו במחסום כדי לחדש את היתריהן. ב-2004, ללא כל התחשבות במציאות הקשה ברצועה, החל הצבא להעניש נשים שלא הצליחו לחדש את היתריהן בזמן וסירב להנפיק להן היתרים חדשים לאחר שיצאו מן הרצועה. התערבות המוקד שמה קץ לנוהג זה.³⁶

ביקורי משפחות בחגים

כאמור, עם פרוץ האינתיפאדה השנייה הפסיקה ישראל כמעט לחלוטין את ביקורי החגים ברצועה. בשנים 2000-2004 התקיימו הביקורים רק בארבעה חגים מוסלמיים, ורק לאחר התערבות המוקד,³⁷ וגם כאשר הביקורים התקיימו, הצבא בדרך כלל לא נערך אליהם כראוי. לעתים התאפשרו הביקורים רק בכמה מימי החג ולא לכל אורכו, רבים מן המבקרים שהגיעו למחסום ארז גילו שלא יוכלו, מסיבות שונות, לעוברו ולהיכנס לרצועה, וגם הארגון לקה בחסר: לא הוכנה תשתית שתשרת את מספר המבקרים הגדול והללו נאלצו להמתין בצפיפות בתנאים לא-תנאים במשך שעות רבות, עד שתותר כניסתם לרצועה. מאז החלה האינתיפאדה השנייה פועל המוקד להביא לשיפור הנהלים הקשורים בביקורי משפחות ברצועת עזה בכלל ובימי החגים בפרט. ב-2004, בעקבות שתי עתירות שהגיש המוקד, הודיע הצבא על שינוי במדיניות.³⁸ לראשונה ניתן פומבי לקריטריונים שעל פיהם מאושרים ביקורי משפחות בזמן שגרה, ואלה אף הורחבו במעט בעקבות התערבות המוקד. הרשאים לבקר יהיו מי שלהם קרובי משפחה מדרגה ראשונה החיים ברצועה. אלה יורשו להיכנס לרצועה בלוויית בני זוגם וילדיהם שטרם מלאו להם 18. כמו כן התחייב הצבא לאפשר ביקורי משפחות ברצועה למוסלמים בחגים עיד אל-פיטר ועיד אל-אדחא ולנוצרים בחגים פסחא וחג המולד.³⁹

³⁵ שיחת טלפון בין המוקד להגנת הפרט למשרד ישראלים, 15.5.2005.

³⁶ ראו המוקד להגנת הפרט, דו"ח פעילות לשנת 2004, עמ' 15-18.

³⁷ ראו המוקד להגנת הפרט, דו"ח פעילות לשנת 2004, עמ' 18-21.

³⁸ הי"ש 33, בג"ץ 10043/03, וכן בג"ץ 1034/04, קוטינה נ' מפקד כוחות צה"ל ברצועת עזה.

³⁹ מכתב מפרקליטות המדינה למוקד להגנת הפרט, 25.11.2004, וראו בהקשר זה תגובה משלימה מס' 2

מטעם פרקליטות המדינה, הי"ש 33, בג"ץ 10043/03, 27.8.2004.

זמן מה לאחר מתן ההודעה התברר כי הצבא רואה עצמו מחויב לקיים את ביקורי החג רק בכפוף לשיקולי ביטחון.⁴⁰ טיבם של אותם שיקולי ביטחון לא פורט, אולם מניסיון המוקד עולה כי ביקורי החגים, כמו ביקורי המשפחות בכלל, מבוטלים כל אימת שמוחרף הסגר המוטל על הרצועה. ואכן, עד מהרה התברר שהתחייבותו של הצבא ריקה מכל תוכן. ביקור עיד אל-פיטר בנובמבר 2004, הראשון שאמור היה להתקיים לאחר ההתחייבות, בוטל בשל מותו של יושב ראש הרשות הפלסטינית יאסר עראפת. ביקורי חג המולד האורתודוקסי בראשית ינואר 2005 בוטלו גם הם, ובהמשך נודע כי הצבא עומד לבטל גם את ביקורי עיד אל-אדחא, שעתיד היה לחול בסוף אותו חודש. הסיבה לא צוינה במפורש אולם ההודעה על ביטול הביקורים הגיעה לאחר התקפה של פלסטינים על ישראלים במחסום קרני.

לאחר שנודע כי ביקורי חג עתידים להתבטל בפעם השלישית עתר המוקד לבג"ץ בדרישה לחייב את הצבא לעמוד בהתחייבותו ולקיים את ביקורי עיד אל-אדחא.⁴¹ בעתירה טען המוקד כי מניעת ביקורי החג מהווה פגיעה בזכות לחיי משפחה הן של אזרחי ישראל ותושביה המבקשים להיכנס לרצועה והן של קרוביהם המתגוררים בה. לבני המשפחות הללו אין כמעט הזדמנות אחרת להיפגש, שכן, הקריטריונים לקבלת היתרים לביקורים ברצועה צרים ביותר, ועתה מודיעה ישראל שלא תתיר גם את אחד משני הביקורים היחידים שהיא מאפשרת לכל אדם בשנה שלא בכפוף לקריטריונים הללו. המוקד עמד על כך שבעצם האיסור יש גם משום אפליה כנגד תושבי ישראל הערבים: בעוד תושבים יהודים מורשים להיכנס להתנחלויות ברצועת עזה באין מפריע, גם בעתות סגר, על התושבים הערבים מוטלות הגבלות קשות והצבא מבטל חדשות לבקרים גם את מעט הביקורים שהתחייב לאפשר.

זמן קצר לאחר הגשת העתירה הודיעה פרקליטות המדינה כי אין בכוונת הצבא לאפשר את הביקורים אך הוסיפה כי יאושר ביקור חלופי.⁴² מאוחר יותר הודיע הצבא כי אין מדובר במחווה חד פעמית וביקורים חלופיים יתקיימו כל אימת שביקורי החג יבוטלו.⁴³ בתגובתו על ההודעה הראשונה ביקש המוקד שהביקור החלופי יתפרש על פני תקופה שתכלול הן סופי שבוע והן ימות חול, כדי לאפשר לבעלי עיסוקים שונים לבקר ברצועה מבלי להפסיד ימי עבודה ולימודים, וכן שמועד הביקור החלופי יפורסם מראש ויוחלט על מועדי ביקור חלופיים קבועים כך שגם הצבא וגם המבקרים יוכלו להיערך אליהם בהתאם. המוקד הציע כי הביקורים

40 הי"ש 33, בג"ץ 10043/03, תגובה מטעם פרקליטות המדינה לבקשת העותרים לסעד דחוף, 15.11.2004.

41 בג"ץ 552/05, **המוקד להגנת הפרט נ' מפקד כוחות הצבא ברצועת עזה**.

42 שם, הודעה מוסכמת ובקשה לביטול הדיון הקבוע ליום 18.1.2005.

43 שם, הודעה מעדכנת מטעם המשיב, 3.3.2005.

החלופיים יתקיימו בקיץ, בזמן חופשת בתי הספר.⁴⁴ בעוד המוקד ממתין למענה על הבקשות הללו התברר כי הצבא אכן התיר לקיים ביקורים חלופיים למשך שבועיים בסוף פברואר 2005, אלא שאיש לא ידע על כך. אמנם באותם ימים איפשר הצבא לישראלים להיכנס לרצועה, אולם הדבר הוצג כמחווה בשל התפתחויות מדיניות. המוקד אף פרסם הודעות בעיתונות הערבית בדבר ההקלות הללו אך לא ידע כי מדובר בחלופה לביקורי החג ואף לא כי הוקצבו שבועיים בלבד להגשת הבקשות לבקר. על כך נודע למוקד כבדרך אגב, תוך טיפול בפניות שגרתיות.⁴⁵

לא זו בלבד שהצבא לא ידע את הציבור בפרטי הביקור אלא שהוא גם לא נערך כדי לקיימו כראוי. בניגוד לביקורים קודמים, הפעם דרש הצבא שהמבקשים להיכנס לרצועה יגישו בקשות מראש, בפקס, אך הקו שיוחד לכך היה תפוס דרך קבע ורבים לא הצליחו כלל לשלוח את הפקס, ומאחר שגם קווי הטלפון היו תפוסים, לא ניתן היה לברר כיצד להגיש בקשות או מה עלה בגורל הבקשות שהוגשו. גם מי שהצליח לשלוח פקס לא קיבל מענה כעבור כשבוע, בניגוד למובטח. יתרה מזאת, אף שהצבא מעולם לא הודיע כי יש הגבלת זמן ואף שלא נערך לאפשר את הגשת הבקשות בתוך טווח הזמן, נציגיו הודיעו כי לא יטפלו בבקשות שיוגשו לאחר תום השבועיים, ואכן, לאחר שבועיים נותק מכשירי הפקס.⁴⁶ לאור כל זאת דרש המוקד לאפשר ביקור חלופי נוסף.⁴⁷

ביולי 2005, זמן קצר לפני נסיגת ישראל מרצועת עזה, הודיע הצבא כי הוא דוחה את בקשת המוקד לאפשר ביקורי משפחות בקיץ, אולם באותה הודעה נמסר גם כי מעתה יבחן הצבא בקשות פרטניות לביקורי משפחה בעזה גם בנסיבות שאינן נכללות בקריטריונים הרגילים.⁴⁸ בעקבות הודעה זו הסכים המוקד למחוק את העתירה.⁴⁹

מעבר מן הגדה לרצועה ולהפך

במשך כ-25 השנים הראשונות לכיבוש יכלו תושבי הגדה המערבית ורצועת עזה לעבור בחופשיות בין שני חלקי השטחים הכבושים, דרך ישראל. בשנים הללו איפשרה להם ישראל להיכנס לתחומיה ללא צורך בהיתר אישי. ב-1991 שונתה המדיניות וכניסת פלסטינים לתחומי ישראל הותנתה בקבלת היתר כזה. תחילה

⁴⁴ מכתב מהמוקד להגנת הפרט לפרקליטות המדינה, 27.1.2005.

⁴⁵ שיחות טלפון בין המוקד להגנת הפרט ל"משרד ישראלים", מת"ק עזה, 3.3.2005.

⁴⁶ על כך למד המוקד מפונים שהגישו בקשות, וכן מניסיונותי-שלו להשיג מידע מנציגי הצבא.

⁴⁷ מכתב מהמוקד להגנת הפרט לפרקליטות המדינה, 10.3.2005.

⁴⁸ ה"ש 41, בג"ץ 552/05, הודעה מעדכנת, 7.7.2005.

⁴⁹ שם, הודעה מטעם העותרת, 22.9.2005.

לא פגע השינוי בחופש התנועה של תושבי הגדה והרצועה, שכן, היתרים אישיים ניתנו בקלות יחסית וממילא לא היו מכשולים פיזיים שמנעו את הכניסה לישראל, אולם ב-1993 חלה החמרה נוספת במדיניות. ישראל החלה לצמצם את מספר היתרי הכניסה לתחומה ולאכוף ביתר שאת את איסור הכניסה בלעדיהם, והכריזה על סגר מלא על השטחים. החל מ-1994, עם נסיגת הצבא הישראלי ממרבית חלקי רצועת עזה במסגרת יישום ההסכמים בין ישראל לאש"ף, נבנתה גדר סביב הרצועה והמעבר נעשה בלתי אפשרי.

בהצהרותיה הרשמיות באותן שנים שבה ישראל והכירה בכך שרצועת עזה והגדה המערבית הן יחידה טריטוריאלית אחת - הן בהצהרת העקרונות שעליה חתמה עם אש"ף ב-1993 והן בהסכמי הביניים שנחתמו שנתיים לאחר מכן.⁵⁰ גם במהלך האינתיפאדה השנייה לא חזרה בה ישראל מן ההכרה בכך שהגדה והרצועה הן יחידה טריטוריאלית אחת. ב-2002 חידדה ישראל את הכרתה זו במסגרת פרשת הגלייתם של האחים כיפאח ואינתיצאר עגירי מעיר מגוריהם שכם לרצועת עזה לתקופה של כשנתיים. כאשר נדרשה להגן על החלטתה, במסגרת עתירה שהגיש המוקד, הסבירה המדינה כי בהעברתם בכפייה של האחים עגירי לרצועה אין מדובר בגירוש למדינה אחרת, כמובנו באמנת גינבה, כי אם בתיחום מגורים בלבד, משום שהגדה, שממנה הועברו, והרצועה, שאליה הורחקו, הן חלקים שונים של יחידה טריטוריאלית אחת. בית המשפט אימץ את עמדת המדינה ובכך נתן תוקף משפטי לקביעה שאכן מדובר ביחידה טריטוריאלית אחת.⁵¹

מאחר שהרצועה והגדה הן יחידה טריטוריאלית אחת זכאים תושביהן לחופש תנועה מלא ביניהן, על כל המשתמע מכך, אלא שהמעבר מהרצועה לגדה ולהפך כרוך במעבר בתוך שטח ישראל. בהסכם הביניים נקבעו כמה עקרונות שנועדו לספק מענה לבעיה זו.⁵² "המעבר הבטוח", שעליו דובר בהסכם, אמור היה לאפשר לפלסטינים מעבר בין שני החלקים, בלא צורך בהיתר כניסה לישראל, ולכלול הסדרי ביטחון שיענו על דרישותיה של ישראל בנושא. ההסכם נחתם ב-1995, אך "המעבר הבטוח" החל לפעול רק בסוף 1999, וגם אז התנתה ישראל את השימוש בו בהיתרים מיוחדים מטעמה ומנעה את המעבר מאלה שסיווגה כ"מנועים" מטעמי ביטחון, אף על פי שכבר הסכימה להסדרי ביטחון מיוחדים עבורם.⁵³ למרות ההגבלות הללו איפשר "המעבר הבטוח" תנועה בין שני החלקים ורבים הצליחו להשיג היתרים ולהשתמש בו. אולם ימיו היו ספורים. בשנת 2000, פחות

⁵⁰ **הסכם הצהרת העקרונות ישראל-אש"ף (אוסלו א)**, סעיף 4, **הסכם ביניים ישראלי-פלסטיני בדבר הגדה המערבית ורצועת עזה**, נספח I, סעיף I(2).

⁵¹ בניין 7015/02, **עגירי נ' מפקד כוחות צה"ל בגדה המערבית**, פסק דין, 26.8.2002.

⁵² ה"ש 50, **הסכם ביניים**, נספח I, סעיף X.

⁵³ ראו **פרוטוקול המעבר הבטוח**, 5.10.1999, וכן המוקד להגנת הפרט ובצלם, **כלא עזה**, ה"ש 24.

משנה לאחר שהחל לפעול, פרצה האינתיפאדה השנייה וישראל סגרה את "המעבר הבטוח". מאז הולכות ומחריפות המגבלות שהיא מטילה על חופש התנועה בשטחים בכלל ועל המעבר בין הרצועה לגדה בפרט. בהיעדר "מעבר בטוח" שוב תלויים תושבי השטחים המבקשים לעבור מהגדה לרצועה ולהפך בהיתרי כניסה לישראל. ישראל, מצדה, מתעלמת מכך שמדובר במימוש הזכות הבסיסית לחופש תנועה ומנפיקה את ההיתרים במשורה - רק למי שלא נקבע כי הוא מהווה סכנה ביטחונית, ורק במקרים הומניטאריים. ישראל אמנם מעולם לא הגדירה מהו מקרה הומניטארי, לשיטתה, אולם מניסיון המוקד עולה כי היתרים ניתנים רק לצורך ביקור קרובי משפחה מדרגה ראשונה, וגם זאת רק בנסיבות מיוחדות כגון חתונה, לוויה, ביקור חולים או ביקור קרובים שגורשו מן הגדה לרצועה. כמו כן ניתנים היתרים במקרים רפואיים, בייחוד כאשר מדובר במעבר מן הרצועה לגדה לצורך בדיקות וטיפולים שאינם מבוצעים ברצועה. על היקף ההיתרים ניתן ללמוד מדברים שאמר מתאם פעולות הממשלה בשטחים (מתפ"ש) בפגישה עם נציגי המוקד. לטענתו, בימים שבהם אין החרפה בסגר מתירה ישראל לעד 2,000 איש לנוע בין הרצועה לגדה, רובם המכריע אנשי עסקים ומי שעבודתם מחייבת את המעבר. מבין 2,000 ההיתרים הללו, רק 200 ניתנים למבקשים לעבור מטעמים הומניטאריים.⁵⁴ בימים שבהם מהדק הצבא את הסגר מצטמצם המספר עוד יותר, וגם כאשר קיימים טעמים הומניטאריים מובהקים, הצבא מסרב להתיר את המעבר. במקרים כאלה נדרשת פנייה לערכאות.

ס"ק, תושבת רצועת עזה, סובלת מבעיות רפואיות בעיניה. במארס 2005 איבדה את הראייה בעינה השמאלית. כל הבדיקות שנעשו בידי רופאיה ברצועה העלו חרס ולפיכך הפנו אותה לבדיקות MRI שמבוצעת בגדה בלבד, ברמאללה. הבדיקה נקבעה ל-19.5.2005. ס"ק הגישה בקשה דרך מינהלת התיאום והקישור, על פי הנוהל המקובל, אולם הבקשה סורבה.⁵⁵ בסוף אפריל 2005 ערער המוקד בשמה,⁵⁶ וזמן קצר אחר כך נמסר כי הבקשה בטיפול.⁵⁷ שמונה ימים בלבד לפני הבדיקה עדיין לא התקבל כל מענה ולפיכך עתר המוקד לבג"ץ.⁵⁸ בעתירה הוסבר שהבדיקה חיונית וכל עיכוב באבחון המחלה מגביר את הסכנה כי ס"ק תאבד לצמיתות את ראייתה בעינה השמאלית. ארבעה ימים לאחר שהוגשה העתירה הודיע הצבא כי הבקשה אושרה. ב-19.5.2005 יצאה ס"ק לרמאללה. (תיק 37581)

⁵⁴ פרוטוקול פגישת המוקד עם מתאם פעולות הממשלה בשטחים (מתפ"ש), 20.12.2005.

⁵⁵ הבקשה הוגשה ב-20.3.2005 וסורבה שלושה שבועות לאחר מכן, וראו הי"ש 58, בג"ץ 4562/05.

⁵⁶ מכתב מהמוקד להגנת הפרט ליועמ"ש עזה, 27.4.2005.

⁵⁷ מכתב מיועמ"ש עזה למוקד להגנת הפרט, 28.4.2005.

⁵⁸ בג"ץ 4562/05, קנן נ' מפקד כוחות הצבא ברצועת עזה.

מ"ב נזקק גם הוא לבדיקת MRI לאחר שרופאיו ברצועת עזה לא הצליחו לאבחן מדוע הוא סובל מכאבים עזים בגב התחתון ובאגן מזה שנתיים וחצי. כאביו של מ"ב הלכו והחמירו ובראשית 2005 נאלץ להפסיק את עבודתו. בדיקת ה-MRI של מ"ב נקבעה ל-20.5.2005 במכון רפואי ברמאללה. כבר במארס הגיש מ"ב בקשה לתיאום המעבר לצורך הבדיקה בוועדה האזורית הפלסטינית, וכאשר נמסר לו שישראל סירבה לבקשתו, פנה למוקד. בתגובה לפניית המוקד⁵⁹ השיב הצבא כי לא יתיר את המעבר בשל הסגר שהוטל על הרצועה.⁶⁰ באותו יום עצמו שבו נשלחה התשובה עברה ס"ק לרמאללה לצורך אותה בדיקה בדיוק. מאחר שתשובת הצבא ניתנה יום אחד בלבד לפני הבדיקה נאלץ מ"ב לקבוע מועד חדש, והמוקד שלח פנייה נוספת בעניינו.⁶¹ שלושה ימים לפני המועד החדש טרם נתקבל כל מענה, ומחשש שמ"ב יחמיץ שוב את מועד הבדיקה, עתר המוקד בשמו לבג"ץ.⁶² בו בערב התקבלה תשובת הצבא: מעברו של מ"ב לגדה לצורך הבדיקה אושר. ב-22.6.2005 התקיימה הבדיקה במכון ברמאללה. (תיק 37933)

אם לא די במכשולים שישראל שמה בדרכם של פלסטינים המבקשים לעבור בין שני חלקי השטחים הכבושים, לעתים, אלה שזכו לקבל את ההיתר הנכסף אינם מצליחים לחזור לבתיהם. כאשר ישראל מהדקת את הסגר המוטל על הגדה, על הרצועה או על שתיהן, מוחמרים גם הקריטריונים למעבר בין שני החלקים, וכך, פלסטינים שיצאו לביקור בחלק אחר של השטחים אינם יכולים לשוב לבתיהם ולמשפחותיהם.

מ"א, המתגוררת דרך קבע בשכם ביחד עם בעלה, תושב המקום, נכנסה בשנת 2003 עם שתי בנותיה לרצועת עזה, לביקור משפחתי. כיוון שמענה הרשום הוא ברצועת עזה סירבו הרשויות הישראליות להתיר לה לשוב לביתה וכפו על בני הזוג פרידה ממושכת. לאחר שנה ביקש ס"א היתר להיכנס לרצועה לבקר את אשתו ובנותיו. ההיתר ניתן וביוני 2004 נכנס ס"א לרצועה לביקור שאמור היה להימשך שלושה ימים בלבד. משתם הביקור ביקש ס"א היתר כניסה לישראל כדי שיוכל לשוב לביתו בגדה, אולם אז נאמר לו כי בשל הסגר לא יוכל לצאת מן הרצועה.

59 הי"ש 62, בג"ץ 5849/05.

60 ש.ם.

61 ש.ם.

62 בג"ץ 5849/05, בשיתי נ' מפקד כוחות הצבא ברצועת עזה.

ס"א ניסה לשוב לגדה אולם כל פניותיו לרשויות בצניורות המקובלים הושבו ריקם, ולכן פנה למוקד. בסוף מאי 2005, כמעט שנה לאחר שנכנס לרצועה לביקור של שלושה ימים, ורק לאחר התערבות המוקד, אישר הצבא את שובו לגדה.⁶³ (תיק 37925)

האיסור על העתקת מקום מגורים מהרצועה לגדה

חופש התנועה באזור מסוים כולל את זכותו של אדם לקבוע את מגוריו בכל מקום באותו אזור ללא הגבלה.⁶⁴ זכות זו ניטלת מן המבקשים להעתיק את מקום מגוריהם מן הרצועה לגדה ולהפך. על פי החוק הצבאי החל בשטחים, אדם שמעתיק את מקום מגוריו חייב לעדכן את הרשויות בשינוי המען. על הרשויות לעדכן את רישום המען במרשם האוכלוסין שברשותן ולצינו בתעודת הזהות של אותו אדם.⁶⁵ כאשר מדובר בפלסטינים שמעתיקים את מקום מגוריהם מן הרצועה לגדה, ישראל מונעת את התהליך כולו.

במרבית המקרים לא ניתן כלל לבצע את המעבר מלכתחילה. ישראל, כאמור, מעניקה מספר מצומצם ביותר של רישיונות מעבר מן הרצועה לגדה, על פי קריטריונים צרים, והעתקת מקום מגורים אינה נכללת בקריטריונים הללו. ולכן, לא ניתן כלל לקבל רישיון מעבר לצורך זה. אך גם מי שהצליח לבצע את המעבר הפיזי (בדרך זו או אחרת) ולהשתקע בגדה, לא יזכה להכרה רשמית בהעתקת מקום מגוריו. על פי הסכמי אוסלו, הרשות הפלסטינית היא האחראית לעדכון מרשם האוכלוסין בעניין שינויי המען ועליה רק לעדכן את ישראל;⁶⁶ ישראל, מצדה, טוענת כי שינויי מען בין הרצועה לגדה דורשים את אישורה.⁶⁷ השאלה בדבר פרשנות זו של הסכמי אוסלו טרם הוכרעה בבג"ץ. בינתיים, מאחר שישראל מחזיקה בכוח לכפות את פרשנותה, היא אינה מעדכנת את עותק מרשם האוכלוסין המצוי ברשותה בכל הקשור לשינויי מען בין שני חלקי השטחים. מכיוון שבמפגשים בין פלסטינים לרשויות הישראליות נסמכות האחרונות רק על עותק המרשם המצוי בידיהן, חדלה גם הרשות הפלסטינית לעדכן שינויי מען בין הרצועה לגדה.

למדיניות זו יש השלכות מרחיקות על חייהם של פלסטינים שעברו מחלק אחד של השטחים למשנהו, ובייחוד על חייהם של אלה שעברו מהרצועה לגדה, משום

⁶³ מכתב מהמוקד להגנת הפרט ליועמ"ש גדמ"ע, 17.5.2005; מכתב מיועמ"ש גדמ"ע למוקד להגנת הפרט, 30.5.2005.

⁶⁴ **האמנה הבינלאומית בדבר זכויות אזרחיות ומדיניות**, 1966, סעיף 12. על תחולת אמנה זו בשטחים הכבושים ראו **חוות הדעת של בית הדין הבינלאומי בהאג בעניין בניית חומת ההפרדה**, עמ' 40-43, פסי' 111-102.

⁶⁵ צו בדבר תעודות זהות ומרשם אוכלוסין (יהודה ושומרון) (מס' 297), התשכ"ט-1969, סעיף 13.

⁶⁶ הי"ש 50, **הסכם בניינים**, נספח III, סעיף 28 (ב10).

⁶⁷ ראו למשל הי"ש 84, בג"ץ 3519/05, כתב תשובה מטעם המשיבים, 12.3.2006.

שהרשויות הישראליות רואות בהם שוהים בלתי חוקיים לכל דבר ומתייחסות אליהם בהתאם. משרדי הצבא המטפלים בענייניהם של תושבי הגדה מסרבים לטפל בבקשות של אלה מהם שמענם הרשום הוא הרצועה, או להפך, ומותירים אותם למעשה משוללי זכויות, שכן, כאשר זכויותיהם מופרות אין להם כתובת שאליה יוכלו להפנות את הערעור.

נוסף על כך, תושבי הגדה הרשומים ברצועה חיים בחרדה מתמדת מפני גירוש מבתיהם. אלה מהם שנעצרים ונכלאים משוחררים בתום תקופת המאסר על פי הכתובת הרשומה במרשם האוכלוסין, גם אם אינם גרים בה בפועל. איום הגירוש אינו מרחף רק על מי שנעצר ונכלא: מפגשים בין תושבי הגדה לכוחות הביטחון הם עניין שבשגרה וכמעט בכל מפגש כזה נדרשים הפלסטינים להציג את תעודות הזהות שלהם. כאשר החיילים, או השוטרים, רואים כי המען הרשום בתעודות הוא רצועת עזה, שב ומתעורר איום הגירוש.

בסוף שנות ה-90 עזבו האחים מ"ו וח"ו את רצועת עזה, שבה נולדו וגדלו, ועברו להתגורר באבו דיס שבגדה המערבית. ב-9.3.2005 יצא מ"ו לחברון כדי לחתום על חוזה נישואין עם בחירת לבו. אחיו ליווה אותו בדרכו. כאשר הגיעו השניים למחסום הקונטיינר, המפריד בין צפון הגדה לדרומה, עיכבו אותם חיילים ישראלים, לקחו את תעודות הזהות שלהם והורו להם להמתין. בעודם ממתנינים ביקשו החיילים את מספר הטלפון הנייד של אחד האחים וזמן מה לאחר מכן התקשר אליהם אדם ואמר להם כי עליהם להמתין עד שיבואו לקחתם לעזה. האחים פנו מיד למוקד החירום של המוקד להגנת הפרט. בתום שבע שעות המתנה, ורק לאחר שהמוקד הבהיר כי יפנה לבג"ץ בנושא, שוחררו האחים לדרכם. המוקד פנה לצבא בדרישה לוודא כי מקרים כאלה לא יישנו.⁶⁸

טרם התקבלה תשובה. (תיק 37342)

עבור מי שלא זכה לסיוע בזמן אמת, וגורש לרצועה, הופך הגירוש להגליה של ממש. בקשותיו לשוב לביתו נתקלות בסירוב, שכן הצבא רואה בו תושב הרצועה שאינו זכאי להגיע לגדה בהיעדר נסיבות מיוחדות. על פי רוב נדרשת פנייה לבג"ץ כדי שיורשה לשוב לביתו בגדה.

 י"נ נולד בקלקיליה ב-1977 ושם התגורר, ביחד עם משפחתו, כל חייו. כאשר הגיע לגיל 16 וביקש להוציא תעודת זהות נאמר לו כי הוא רשום כתושב הרצועה ועליו להגיש את הבקשה שם. הדרישה נבעה ככל הנראה מן

⁶⁸ מכתב מהמוקד להגנת הפרט ליועמ"ש גדמי"ע, 24.3.2005.

העובדה שהוריו היו תושבי הרצועה בעבר. כדי לא להישאר בלא מסמכים הוציא ני"נ את התעודה ברצועה ולפיכך נרשם מענו שם. ני"נ הוא המפרנס היחיד במשפחתו. בשל קשיים כלכליים הוא נכנס מעת לעת לחפש עבודה בתוך תחומי ישראל, ללא היתר. ב-2.2.2005 נלכד בידי שוטרי משמר הגבול (מגי"ב), וכאשר ראו הללו את המען הרשום בתעודת הזהות שלו איימו להגלותו לרצועה. ני"נ הסביר לשוטרים שנולד בקלקיליה וחי בה כל חייו וכי הגלייתו תפגע בפרנסת המשפחה, אך לשווא. השוטרים גירשו אותו לרצועה בו ביום.

מיד עם הגיעו לרצועה פנה ני"נ למת"ק הפלסטיני כדי להסדיר את שובו לביתו, אולם שם נאמר לו כי אין ביכולת המת"ק להעביר בקשות לישראלים. ני"נ ביקש את סיועו של המוקד. המוקד פנה לצבא,⁶⁹ אך מאחר שבמשך חודש לא נתקבלה כל תשובה עניינית, ולאור מצוקתה הכלכלית של המשפחה, עתר המוקד בשמו של ני"נ לבגי"ץ.⁷⁰ כעבור כמה שבועות הודיעה פרקליטות המדינה כי הצבא יאפשר לני"נ לשוב לביתו. לדרישת המוקד התחייב הצבא לטפל בפניותיו של ני"נ במת"ק באזור מגוריו, קלקיליה, ולאפשר את יציאתו לחו"ל דרך גשר אלנבי.⁷¹

(תיק 37238)

חופש התנועה

הנסיגה מרצועת עזה

מעבר מן הגדה לרצועה ולהפך

בחודשים שלפני הנסיגה מעזה ובמהלך ביצועה פורסמו ידיעות על כך שישראל עומדת להפעיל "מעבר בטוח" במתכונת לא ידועה. האפשרויות שהועלו היו מגוונות: כבישים משוקעים, רכבות, גשרים.⁷² הנושא עלה גם במסגרת הדיונים בין ישראל לרשות הפלסטינית, באמצעות מתווכים, בנוגע למעברים מן הרצועה ואליה לאחר הנסיגה. המוקד שיגר לגורמים העוסקים בדבר נייר עמדה ובו קרא לכך שכל הסדר שייחתם יבטיח תנועה חופשית של פלסטינים בין הרצועה לגדה

⁶⁹ מכתב מהמוקד להגנת הפרט ליועמי"ש גדמי"ע ויועמי"ש עזה, 8.3.2005.

⁷⁰ בגי"ץ 3555/05, **נבהאין ואח' נ' מפקד כוחות הצבא בגדה המערבית ואח'.**

⁷¹ מכתב מפרקליטות המדינה למוקד להגנת הפרט, 16.8.2005.

⁷² אלוף בן, "ישראל הציעה לרשות להקים קו רכבת בין הרצועה והגדה", **הארץ**, 7.6.2005; הנ"ל, "ישראל בוחנת: מעבר בין הגדה לעזה במשאיות אחרי הפינוי", **הארץ**, 23.6.2005; הנ"ל, "מחקר ימליץ: כביש משוקע, גשר או רכבת בין עזה לגדה", **הארץ**, 7.10.2005.

וישמר את העיקרון שעל פיו הרצועה והגדה הן יחידה טריטוריאלית אחת.⁷³ בסופו של דבר נחתם "הסכם מעבר וגישה" ובו נקבע כי ב-15.12.2005 יחלו לפעול שיירות בין הגדה לרצועה.

המעבר מעולם לא נפתח. ב-5.12.2005, לאחר התקפה פלסטינית בנתניה, השעתה ישראל את מגעיה עם הרשות הפלסטינית בנוגע לפרטי ההסדר.⁷⁴ הדיונים חודשו והופסקו חליפות, עד שב-19.12.2005 הודיע שר הביטחון שאול מופז כי המעבר לא ייפתח כלל.⁷⁵ למעשה, גם קודם להצהרתו של מופז היה ברור כי פניה של ישראל אינן רק להתנתקותה-שלה מן הרצועה, מטרתה הרשמית של התוכנית, אלא גם לניתוק רצועת עזה, על תושביה, מן הגדה המערבית. מגמה זו אמנם החלה זמן רב קודם לכן, אולם היא התחזקה לאחר הנסיגה.

בספטמבר 2005 הודיע משרד יועמ"ש עזה באופן רשמי כי פלסטינים תושבי הרצועה, שבקשתם להיכנס לגדה המערבית תסורב, יופנו מעתה לוועדת השגות מיוחדת באמצעות נציגי הרשות הפלסטינית.⁷⁶ כאשר ביקש המוקד הסברים להודעה זו נאמר לו כי היועמ"ש לא יקבל עוד פניות בדבר מעבר לגדה המערבית וכניסה לישראל מאזרחים פלסטינים, מעורכי דינם או מארגונים המייצגים אותם, וכי תשובת ועדת ההשגות תהיה סופית; ערעור על החלטותיה ניתן יהיה להגיש רק לבג"ץ.⁷⁷ בירורים שערך המוקד העלו כי ועדת השגות הייתה קיימת מאז ומתמיד וכבר קודם לכן ניתן היה לפנות אליה, אך קצב טיפולה בבקשות היה איטי ביותר והיא לא הייתה גורם ערעור של ממש.⁷⁸ המוקד מחה בפני פרקליטות המדינה על ניסיון הצבא למנוע מפלסטינים לבחור מי ייצג את עניינם;⁷⁹ בתגובה הציג הצבא, באמצעות הפרקליטות, את הנוהל החדש כניסיון להקל על הפלסטינים ולפטור אותם מן הצורך לפנות לעורך דין.⁸⁰

בפרק העוסק במעבר מן הגדה לרצועה ולהפך הובא סיפורו של ס"א שביקש לבקר את אשתו ובנותיו ברצועה במשך שלושה ימים ונשאר, בעל כורחו, קרוב לשנה. אך תלאותיה של המשפחה לא תמו עם שובו של ס"א לגדה. במאי 2005, כאשר הצליח ס"א לשוב סוף סוף לביתו בגדה, הייתה אשתו, מ"א, בשלבי הריון מתקדמים וסבלה מסיבוכים, ובשל כך נשארה ברצועת

⁷³ המוקד להגנת הפרט, מעבר בטוח בין רצועת עזה והגדה המערבית - נייר עמדה, 1.11.2005.

⁷⁴ עקיבא אלדר, "ישראל לא תאפשר שיירות מעזה לגדה עד שהרשות תפעל נגד הטרור", הארץ, 8.12.2005.

⁷⁵ יואב שטרן, "השיירות מעזה לגדה לא יופעלו בשלב זה", הארץ, 19.12.2005.

⁷⁶ מכתב מיועמ"ש עזה למוקד להגנת הפרט, 15.9.2005.

⁷⁷ שיחת טלפון בין נציגת משרד יועמ"ש עזה למוקד להגנת הפרט, 18.9.2005.

⁷⁸ שיחת טלפון בין המוקד להגנת הפרט לבין נציגי המת"ק הפלסטיני בעזה, 29.9.2005.

⁷⁹ מכתב מהמוקד להגנת הפרט לפרקליטות המדינה, 21.9.2005.

⁸⁰ מכתב מפרקליטות המדינה למוקד להגנת הפרט, קדם בג"ץ, 782/05, 22.9.2005.

עזה עם בנותיה. בתם השלישית של בני הזוג נולדה ביוני 2005, לאחר שאביה עזב את הרצועה. כעבור חודש פנה המוקד לצבא בדרישה לאפשר למי"א לשוב ביחד עם שלוש הילדות לגדה המערבית.⁸¹ במשך קרוב לחודשיים עיכב הצבא את הטיפול בבקשה בתואנות שונות, ובאמצע ספטמבר הגיעה הודעה על כך שיש להפנות בקשות מעין אלה לוועדת ההשגות.⁸² המוקד הודיע לצבא כי אין בכונתו לפעול על פי התכתיב החדש וכי יוסיף לייצג את הפונים אליו בפני הרשויות המתאימות.⁸³ כחודש לאחר מכן, בנובמבר 2005, נמסר למוקד כי בקשתה של מי"א תטופל, באופן חריג, בידי היועמ"ש, אף על פי שלא הועברה דרך ועדת ההשגות. בסוף אותו חודש ניתן ההיתר ומי"א ובנותיה שבו לביתן בגדה. רק אז ראה ס"א לראשונה את בת הזקונים שלו, שהייתה כבר בת חמישה חודשים. (תיק 37925)

הצבא מעולם לא חזר בו באופן רשמי מן הדרישה להפנות ערעורים על סירובים לוועדת ההשגות, אך בפועל, היועמ"ש הוא שמשיב לפניות המוקד העוסקות בבקשות של תושבי הרצועה לצאת אל הגדה המערבית.

האיסור על העתקת מקום מגורים מהרצועה לגדה

כאמור, עד הנסיגה עלה בידי המוקד על פי רוב לסייע לתושבי הגדה לשוב לבתיהם, לאחר שהועברו בכפייה לרצועה משום שהיו רשומים בה. בעתירות מן הסוג הזה שהוגשו עד אמצע שנת 2005 העדיף הצבא להתיר לעותרים לשוב לגדה ולהימנע מלהביא את העניין לידי הכרעה עקרונית בבית המשפט. במקרים אלו דרש המוקד - וקיבל - התחייבות מצד הצבא להעניק לעותרים שירותים באזור מגוריהם בגדה, אף על פי שכתובתם היא ברצועה. התחייבות זו נדרשה על רקע מדיניותו המוצהרת של הצבא בנוגע לשינויי מען בין שני חלקי השטחים, כדי למנוע מצב שבו יישללו זכויות של תושבים פלסטינים רק בשל מענם הרשום. לא כך במקרה של צ"ו, שהיה המקרה הראשון שבו עמד הצבא על סירובו גם מטעמים עקרוניים ולא רק ביטחוניים ואף בחר להביא את העניין להכרעת בית המשפט.

צ"ו, בן להורים פלסטינים, נולד בתימן בשנת 1985. כאשר היה בן תשע קיבל אביו משרה כשוטר ברשות הפלסטינית שזה עתה הוקמה ולפיכך הורשתה המשפחה לשוב לשטחים. המשפחה נכנסה דרך מעבר רפיח ונרשמה במרשם האוכלוסין שם. כשנה וחצי לאחר מכן, כאשר היה צ"ו בן 11,

⁸¹ מכתב מהמוקד להגנת הפרט לרמי"ד מרשם אוכלוסין, יועמ"ש גדמ"ע, וליועמ"ש עזה, 26.7.2005.

⁸² מכתב מיועמ"ש עזה למוקד להגנת הפרט, 15.9.2005.

⁸³ מכתב מהמוקד להגנת הפרט ליועמ"ש עזה, 2.10.2005.

עקרה משפחתו לגינין שבגדה המערבית. ביוני 2004 הוצא נגדו צו מעצר מינהלי וכעבור כתשעה חודשים הוחלט לשחררו במסגרת מה שמכונה "מחוות" לרשות הפלסטינית. אף על פי שצ"ו וכל בני משפחתו מתגוררים בגינין החליט הצבא לשחררו ברצועת עזה, משום שהוא רשום בה. לאחר שלא הצליח לשוב לגדה בכוחות עצמו פנה צ"ו למוקד. באפריל 2005 שלח המוקד מכתב בעניינו לצבא, ומשלא התקבלה תשובה במשך חודשיים, עתר לבג"ץ.⁸⁴

תגובתה המקדמית של המדינה ניתנה כחודש לפני תחילת ביצוע תוכנית הנסיגה.⁸⁵ אף על פי שהמקרה של צ"ו דמה במהותו למקרים קודמים, ואף על פי שלא חלקה על כך שהוא אכן גר בגדה מאז היה בן 11, החליטה המדינה לעמוד בסירובה להתיר לו לשוב לביתו, בין היתר בטענה שצ"ו הוא תושב הרצועה ומשום כך אין לו זכות קנויה לעבור אל הגדה. כדי לתמוך בטיעון זה הציגה המדינה עמדה הפוכה לזו שהציגה רק שלוש שנים קודם לכן בפרשת עגורין: שם טענה כי הרצועה והגדה הן יחידה טריטוריאלית אחת, ואילו במקרה של צ"ו טענה כי אמנם לצורך תיחום מגורים אפשר לראות את שני חלקי השטחים כיחידה טריטוריאלית אחת, אולם לעניין חופש התנועה והזכות להעתיק מקום מגורים מדובר בשתי יחידות טריטוריאליות שונות. מאוחר יותר הוסיפה המדינה כי טענות אלה תקפות במיוחד לאחר הנסיגה, משאין הצבא שולט עוד בשני החלקים והם נפרדים זה מזה לגמרי.⁸⁶

בסופו של דבר נמנע בג"ץ מלהכריע בסוגיה העקרונית שהעלתה עתירתו של צ"ו ודחה את בקשתו לשוב לגדה על רקע טענת הצבא כי הוא מהווה סכנה ביטחונית.⁸⁷ (תיק 37351)

בינתיים, עוד בטרם הוכרע עניינו של צ"ו, חלו תמורות נוספות ביחסה של המדינה להעתקת מקום מגורים בין שני חלקי השטחים הכבושים. סביב ההתנתקות התברר כי מדיניותו של הצבא בנושא זה חלה רק על תושבי הרצועה שהעתיקו את מקום מגוריהם לגדה. מתושבי הגדה שעשו את המעבר ההפוך, מהגדה לרצועה, החל הצבא לדרוש לשנות את המען הרשום ברצועת עזה.

ס"ב, תושבת שכס במקור, מתגוררת עם בעלה וחמשת ילדיהם ברצועת עזה. ביולי 2005, בחופשת הקיץ, נסעה עם ילדיה לביקור משפחתי בשכס באמצעות היתרים שניתנו להם מטעם הצבא. בראשית אוגוסט, עם סיום הביקור, ביקשה

⁸⁴ בג"ץ 3519/05, ורד נ' מפקד כוחות הצבא בגדה המערבית.

⁸⁵ שם, תגובה מקדמית מטעם המשיבים, 10.7.2005.

⁸⁶ שם, כתב תשובה, 12.3.06.

⁸⁷ שם, פסק דין, 26.7.2006.

ס"ב מן הצבא היתר מעבר בישראל כדי לשוב לביתה, אולם בקשתה סורבה. חלף עוד חודש, שנת הלימודים החלה, ושלושת הילדים הבוגרים, תלמידי בית ספר, לא יכלו לשוב לספסל הלימודים. בתחילת ספטמבר פנה המוקד ליועמ"ש גדמ"ע בדרישה להתיר את שובם של ס"ב וילדיה לביתם ברצועה.⁸⁸ במשך כחודש וחצי נמסר למוקד שוב ושוב כי הבקשה בטיפול. לבסוף התקבל אישור, אך הצבא הבהיר במכתבו כי הוא מאשר את הבקשה לפני משורת הדין ודרש שס"ב תשנה את מענה הרשמי לרצועת עזה כשתשוב אליה.⁸⁹ (תיק 39528)

הדרישה מתושבי הגדה שהשתקעו ברצועה לשנות את מענם בעידן שבו לכאורה אין מאשרים שינויי מען מן הסוג הזה מעלה חשש כי כוונת הצבא היא לא לאפשר להם לשוב לגדה המערבית. חשש זה עולה גם במקרים אחרים שבטיפול המוקד.

ח"מ, ילידת קלקיליה, מתגוררת ברצועת עזה ביחד עם בעלה, תושב עזה במקור, ושני ילדיהם. משפחתה המורחבת גרה בגדה. כאשר חלה אביה בקיץ 2005 ביקשה ח"מ היתר מעבר בישראל כדי לבקרו. ההיתר התקבל, ח"מ נסעה לקלקיליה, ומקץ שבוע, כאשר הסתיים הביקור הקצר, ביקשה לשוב לביתה וילדיה. הבקשה אושרה בספטמבר 2005, לאחר שהמוקד הגיש בשמה עתירה לבג"ץ.⁹⁰ במהלך הדיונים בין הפרקליטות למוקד בנוגע להחזר הוצאות העתירה האשים הצבא את ח"מ במרמה, שכן, בקשתה להיכנס לגדה נענתה על סמך העובדה שהיא רשומה כתושבת הגדה; אם היה הצבא יודע כי היא מתגוררת ברצועה, בקשתה לעבור לגדה דרך ישראל לא הייתה מאושרת מלכתחילה.⁹¹ (תיק 39059)

המגמה ברורה: פלסטינים שמגיעים לרצועת עזה נדרשים להישאר בה ולא לצאת עוד.

סוף ההתנתקות?

בסוף יוני 2006 פלשו כוחות ישראל לרצועת עזה לאחר שפלסטינים חדרו מן הרצועה לישראל באמצעות מנהרה, תקפו מוצב צבאי, שבו חייל ולקחו אותו עמם לרצועה. ישראל סגרה את כל המעברים מן הרצועה ואליה, כולל מעבר רפיח, ביתרה את הרצועה לכמה חלקים באמצעות הפצצת גשרי המעבר, החדירה כוחות רגליים לחלקים שונים בה, ניתקה את אספקת החשמל והדלק ואסרה על הכנסת

⁸⁸ מכתב מהמוקד להגנת הפרט ליועמ"ש גדמ"ע, 7.9.2005.

⁸⁹ מכתב מיועמ"ש גדמ"ע למוקד להגנת הפרט, 26.10.2005.

⁹⁰ בג"ץ 8526/05, מג'ארי נ' מפקד כוחות הצבא בגדה המערבית.

⁹¹ שיחת טלפון בין המוקד להגנת הפרט לפרקליטות המדינה, 30.3.2006.

אספקה לרצועה. בעת כתיבת דו"ח זה, הלחימה נמשכת. המוקד וחמישה ארגוני זכויות אדם נוספים הגישו עתירה לבג"ץ בדרישה לאפשר אספקת מזון, תרופות, דלק וציוד הומניטארי לתושבי הרצועה.⁹²

חומת ההפרדה

ביוני 2002 החלה ממשלת ישראל בתהליך אישור בניית חומת הפרדה בשטחים הכבושים.⁹³ עד סוף שנת 2005 אישרה הממשלה את תוואי החומה כולו, ועל כשליש ממנו כבר הושלמה הבנייה; שליש נוסף מן התוואי נמצא בהליכי בנייה ובשליש הנוותר טרם החלו העבודות.⁹⁴ ישראל טוענת כי החומה נועדה לשמש חיץ פיזי שימנע כניסה של פלסטינים המבקשים לפגוע בישראלים לתוך תחום ישראל,⁹⁵ אולם חלק הארי של התוואי שתוכנן לבנייתה עובר ממזרח לקו הירוק, במקומות רבים אף בעומק השטח הכבוש. כך החומה אמנם יוצרת חיץ פיזי, אך חיץ זה אינו מפריד בין השטחים לבין ישראל אלא בין חלק אחד של הגדה המערבית לחלקה האחר: בין כפרים פלסטיניים לערים שבהן אמורים תושבי הכפרים ללמוד, להתפרנס ולקבל טיפול רפואי ושירותים ממשלתיים; בין חקלאים פלסטיניים לאדמותיהם שנותרו מעברה האחר של החומה; ובין יישובים פלסטיניים לעתודות הקרקע הדרושות להתפתחותם. באזורים רבים מתפתל תוואי החומה סביב כפרים בודדים או ריכוז של כמה יישובים פלסטיניים, מקיף אותם מכל עבריהם ומנתק אותם כליל מסביבתם.

השטח שנכלא בין החומה לבין הקו הירוק - המכונה "מרחב התפר", בלשון הרשמית - הוכרז על ידי ישראל כשטח צבאי סגור ועל הפלסטינים נאסר להיכנס אליו ולשהות בו אלא בהיתר מיוחד מטעמה. היתרי כניסה לאזור האסור מונפקים רק למי שישאל רואה כבעל אינטרס לגיטימי לשהות בו. בעלי קרקעות באזור, תושבי הכפרים שנמצאים בו ובעלי משרות המספקים להם שירותים, כגון מורים ורופאים. אחרים, המבקשים לבקר קרובי משפחה או ידידים, לסייע לבעלי קרקעות בשטח בעבודות החקלאות ועוד, מתקשים מאוד להשיג היתר.

⁹² בג"ץ 5841/06, האגודה לזכויות האזרח ואח' נ/ שר הביטחון.

⁹³ החלטת ממשלה 2077 מיום 23.6.2002.

⁹⁴ תמונת מצב על גדר הביטחון, נכון לינואר 2006, ראו אתר "מרחב התפר" של משרד הביטחון, <http://www.securityfence.mod.gov.il/Pages/Heb/hadashot.htm#news4>, פורסם 12.1.2006, כניסה אחרונה 25.1.2006.

⁹⁵ שם, וכן אתר "מרחב התפר" של משרד הביטחון, <http://www.securityfence.mod.gov.il/Pages/Heb/matara.htm>, כניסה אחרונה 25.1.2006.

לכאורה, חציית החומה מתאפשרת - למי שישראל מצאה ראוי לכך - דרך השערים שנקבעו בה, אולם מרבית השערים נפתחים רק בשעות מסוימות של היום, וגם אז לפרקי זמן קצובים ובכפוף להימצאותם של חיילים שיפתחו אותם. מי שנבצר ממנו להתייצב בשער בשעה המתאימה אינו יכול לעבור בו באותו יום. בעלי היתרים שאינם תושבי השטח האסור מורשים לעבור בשערים רק בזמנים הנדרשים לצורכי עבודתם, לדעת הצבא. למוקד ידוע על בעלי מטעי זיתים, למשל, המקבלים היתרים רק במהלך עונת המסיק, אף על פי שעליהם לטפל בחלקותיהם במשך השנה כולה. עתירת המוקד, התוקפת, בין היתר, את משטר ההיתרים שהונהג בעקבות הקמת החומה, עודה עומדת ותלויה בבג"ץ.⁹⁶

חשוב לציין כי בעוד פלסטינים, תושבי האזור מקדמת דנא, חייבים בהיתר מטעם ישראל כדי להמשיך להתגורר ולעבוד בו, ואפילו כדי להיכנס אליו, יהודים באשר הם רשאים להיכנס אליו ולנוע בו באין מפריע.⁹⁷ את משטר האפרטהייד הזה, המבוסס על היתרים ואיסורים, מציגה ישראל כמאמץ מצדה להמשיך ולאפשר לפלסטינים לקיים את אורחות חייהם גם בצלה של החומה,⁹⁸ כאילו התוואי שנקבע, והאיסור שהוטל על פלסטינים לשהות ב"מרחב התפרי", הם בגדר גזרה משמים ולא פרי החלטותיה של ישראל.

בתגובותיה הראשונות לעתירות שהוגשו כנגד החומה עמדה ישראל על כך שהתוואי נקבע בשל אילוצי ביטחון וממילא החומה זמנית וניתן יהיה לפרקה בעת הצורך,⁹⁹ אולם תוואי החומה ומשטר ההיתרים שנלווה לה מעידים כי לא רק שיקולי ביטחון הנחו את ישראל אלא גם שאיפות מדיניות. מבדיקת התוואי עולה כי רוב המקומות שבהם פולשת החומה לעומק הגדה, וכולאת בתוך כך אדמות וכפרים פלסטיניים במרחב שבינה לבין הקו הירוק, מצויות גם התנחלויות. במקומות רבים עוקב התוואי אחר תחום השיפוט של ההתנחלויות ומשאיר בצדה המערבי של החומה לא רק את שטחן הבנוי אלא גם שטחים נרחבים נוספים המיועדים להרחבתן בעתיד. האזורים שבהם פולשת החומה לעומק רב בשטחים הם אפוא גושי ההתנחלויות שישראל הוזרת ומדגישה כי יישארו בתחומה גם אם תוקם מדינה פלסטינית. כמה מחברי הממשלה אף הצהירו כי החומה תתווה את גבולה העתידי של המדינה.¹⁰⁰

⁹⁶ בג"ץ 9961/03, **המוקד להגנת הפרט נ/ ממשלת ישראל ואח'**.

⁹⁷ הכרזה בדבר סגירת שטח מסי' 2/03 סי' (מרחב התפר) (יהודה ושומרון) התשס"ד-2003. צו זה וצווים נוספים בעניין משטר ההיתרים של החומה מופיעים באתר האינטרנט של המוקד: http://www.hamoked.org.il/items.asp?cat_id=8&sub_cat_id=59§ion01_id=1§ion02_id=2

⁹⁸ ראו לדוגמה עמדת המדינה, כפי שהיא מצוטטת בפסק הדין בבג"ץ 2056/04, **מועצת הכפר בית סוריק ואח' נ/ ממשלת ישראל ואח'**, 30.6.2004.

⁹⁹ ראו לדוגמה הי"ש 96, בג"ץ 9961/03, תגובה מקדמית מטעם המשיבים, 1.1.2004.

¹⁰⁰ יובל יועז, "ציפי לבני: גדר ההפרדה - גבולה העתידי של ישראל", **הארץ**, 1.12.2005.

ישראל אמנם עדיין לא סיפחה באופן רשמי את השטחים שנתרו בין החומה לבין הקו הירוק, אך בפועל, ובשפה, הסיפוח בעיצומו. כבר עתה אוסרת ישראל על פלסטינים להיכנס ולשהות ב"מרחב התפר", כפי שהיא אוסרת עליהם להיכנס לתחומיה-שלה, וכבר עתה, עיתונאים, פוליטיקאים ואפילו שופטים מתייחסים ליישובי האזור, הן התנחלויות והן כפרים פלסטיניים, כנמצאים ב"צדה הישראלי" של החומה.¹⁰¹ קיים חשש ממשי שמשטר ההיתרים המפלה והמכביד שנווה להקמת החומה יוביל פלסטינים רבים המתגוררים ועובדים ב"מרחב התפר" לעוזבו, ובכך תוכשר הקרקע לסיפוחו הרשמי לישראל.

יצירת מציאות זו של סיפוח בפועל באמצעות החומה הייתה אחת הסיבות שהובילו את בית הדין הבינלאומי בהאג לקבוע בשנת 2004 כי בניית החומה בתוך השטחים אינה חוקית וכי על ישראל לחדול לאלתר מכל העבודות להקמתה, ככל שאלה מתבצעות בשטחים הכבושים, ולפרק את כל חלקיה שכבר הוקמו בתוכם.¹⁰² עמדתו של בית הדין הגבוה לצדק של ישראל בנוגע לפסיקה זו התקבלה כשנה לאחר מכן, במסגרת עתירת האגודה לזכויות האזרח שעסקה בקטע החומה שנבנה סביב ההתנחלות אלפי מנשה ובתוך כך כלא חמישה כפרים פלסטיניים ב"מרחב התפר".¹⁰³ בפסיקתו המשיך בג"ץ את הקו הרשמי שנוקטת ישראל, המתעלם מהמלצות בית הדין בהאג. בג"ץ אמנם צידד בקביעה כי שאיפות מדיניות אין בהן כדי להצדיק את הקמת החומה בתוך השטחים, אולם הכריע - תוך שהוא פוסח על הדין בשאלות עקרוניות חשובות, כגון מטרתו הכוללת של תוואי החומה וסוגיית אי חוקיותן מלכתחילה של ההתנחלויות, שעליהן נועדה החומה להגן, לכאורה - שהוראתו של בית הדין הבינלאומי בהאג לפרק את החומה נשענה על תשתית עובדתית חסרה. בעקבות זאת קיבל בג"ץ את עמדת המדינה כי המפקד הצבאי בגדה המערבית רשאי להורות על בניית החומה גם בתוך השטחים, אם יש בכך צורך ביטחוני, וכי הגנה על המתנחלים בשטחים מהווה צורך ביטחוני לגיטימי. יחד עם זאת פסל בית המשפט את תוואי קטע החומה שבו עסקה העתירה, בעילה של חוסר מידתיות, וקבע כי הפגיעה שגורם קטע זה של החומה לפלסטינים החיים במובלעת שיצר אינה מוצדקת, בהתחשב בכך שניתן לענות על "הצרכים הביטחוניים" באמצעות תוואי חלופי, שפגיעתו בפלסטינים החיים בקרבתו תהיה פחותה. בית המשפט גם קבע שתוואי החומה

¹⁰¹ ראו לדוגמה בג"ץ 7957/04, **מראעבה ואח' נ' ראש ממשלת ישראל ואח'**, פסק דין, 15.9.2005, פסקה 75; אלוף בן ויבל יועז, "אולמרט החליט: בית איכסא מחוץ לגדר", **הארץ**, 26.1.2006.

¹⁰² International Court of Justice, Advisory Opinion, *Legal Consequences of the Construction of a Wall in the Occupied Palestinian Territory*, para. 112, 163; <http://www.icj-cij.org/docket/index.php?p1=3&p2=4&k=5a&case=131&code=mwp&p3=4&PHPSESSID=fbbfbbfc73412c193e999ab2fe381bb0>

¹⁰³ הי"ש 101, בג"ץ 7957/04.

באזור אלפי מנשה משאיר ב"מרחב התפר" אזורים המיועדים להרחבת ההתנחלות בעתיד וכי שיקול מעין זה אסור שימשם בקביעת התוואי. בכך למעשה המשך בג"ץ את הקו שהתווה בפסק הדין שנתן שנה קודם לכן בעניין בית סוריק, שבו פסל 30 קילומטרים מתוואי החומה שאושר אך טרם נבנה באזור שמצפון-מערב לירושלים.¹⁰⁴ בפסק הדין שניתן ב-2005 בעניין מובלעת אלפי מנשה הורה בג"ץ לראשונה על פירוק קטע חומה שכבר עמד על תלו.¹⁰⁵ לשני פסקי דין חשובים אלה מצטרף פסק הדין שניתן בעתירה שהגיש המוקד בשנת 2005.

 במארס 2005 עתר המוקד לבג"ץ בדרישה לפרק את קטע החומה הסמוך לכפרים עזון ונבי אליאס שבנפת קלקיליה בטענה שתוואי החומה באזור זה מעיד כי מניעים מדיניים הם שהכריעו היכן יעבור.¹⁰⁶ מצפון-מערב לנבי אליאס שוכנת ההתנחלות צופין. תוואי החומה מקיף את ההתנחלות משלושה עברים ויוצר מובלעת גדולה הכוללת בתוכה לא רק את בתי ההתנחלות העומדים כיום על תלם אלא כמעט את כל שטח השיפוט המוניציפלי שלה, המיועד להרחבתה בעתיד. באזורים מסוימים במובלעת חופף תוואי החומה את גבולות אותו שטח. העובדה כי התוואי עובר במרחק רב מבתיה האחרונים של ההתנחלות, ובחלקים מסוימים אף במקומות נחותים מבחינה טופוגרפית וצבאית, מחזקת עוד יותר את ההנחה כי אין מדובר בתוואי ביטחוני אלא בתוואי מדיני שנועד להבטיח את סיפוח צופין והשטחים שסביבה לישראל.

למען תכלית לא ראויה זו פוגעת ישראל בזכויותיהם של תושבי הכפרים עזון ונבי אליאס. בנוסף להתנחלות צופין מספחת המובלעת לישראל גם כ-1,200 דונם של אדמות חקלאיות השייכות לתושבי שני הכפרים. כדי להגיע אל האדמות זקוקים בעליהן להיתרים מיוחדים מישראל, אולם גם היתר כזה אין די בו. אמנם ב-2003, זמן קצר לאחר השלמת החומה באזור מובלעת צופין, הותקנו בחומה שני שערים, אך אלה אינם מאפשרים גישה לאדמות עזון ונבי אליאס: השערים מרוחקים מהכפרים והדרך מהם אל החלקות ארוכה, הררית ואינה עבירה לכלי רכב. גם הליכה ברגל בדרך זו קשה, בייחוד כאשר יש לשאת את היבול בחזרה אל הכפר. כתוצאה מכך איבדו החקלאים חלק ניכר מן היבול בשתי עונות המסיק שלאחר הקמת החומה. באביב 2005, ורק לאחר הגשת

¹⁰⁴ הי"ש 98, בג"ץ 2056/04.

¹⁰⁵ הי"ש 101, בג"ץ 7957/04, פסק דין, 15.9.2005.

¹⁰⁶ בג"ץ 2732/05, ראש מועצת עיריית עזון ואח' נ' ממשלת ישראל ואח'.

העתירה, פתח הצבא שער נוסף בסמוך לכפרים ודרכו מתאפשרת גישה ברכב לחלקות. את השער הזה ביקשו החקלאים כפתרון זמני כבר לקראת עונת המסיק של סתיו 2004.

בעתירה סקר המוקד את הפגיעה הכלכלית הקשה שגרמה החומה לתושבי שני הכפרים בשנתיים שחלפו מאז הקמתה, אך התייחס גם לחשיבותן הרגשית של האדמות שנותרו מעבר לחומה. קשה להצדיק פגיעה חמורה זו בטעמי ביטחון, קל וחומר כאשר תוואי החומה באזור לא נועד כלל לשרת את הביטחון כי אם את תוכניות ההתרחבות של ההתנחלות צופין.

בתגובתה חזרה המדינה על עמדתה לפיה החומה הוקמה מטעמי ביטחון: הגנה על מתנחלים בשטחים היא צורך ביטחוני לגיטימי, וקטע התוואי הספציפי שבו עוסקת העתירה נועד להגן על ההתנחלות צופין. על סמך טענות ביטחוניות אלה נדחו שתי עתירות קודמות שעסקו באותו אזור ממש. עם זאת, הפעם הודתה המדינה כי בעת תכנון התוואי באזור ניתן משקל לקיומה של תוכנית בנייה מובלעת, וזאת אף על פי שטרם ניתן לה תוקף. המדינה אף הודתה כי "לו היה המכשול באזור מתוכנן היום, הפינה הדרום מזרחית של התוואי הייתה מתוכננת באופן שונה [...]".¹⁰⁷ למרות כל זאת ביקשה המדינה מבג"ץ לא

להורות על פירוק הגדר, בין היתר בתואנה שהעלויות הכרוכות בכך גבוהות. לאחר פסיקת בג"ץ בעניין מובלעת אלפי מנשה ניתנה למדינה אורכה לשקול לאורה מחדש את עמדתה בעניין מובלעת צופין. בפברואר 2006 הודיעה המדינה כי תוכנן תוואי חומה חדש באזור ומעתה ייוותרו רק כ-70 דונם מאדמות עזון מעברה האחר. בתגובתה הכתובה סירבה המדינה להתחייב לפרק את תוואי החומה הבנוי,¹⁰⁸ אולם בדיון שהתקיים חזרה בה מן הסירוב והסכימה כי החומה תפורק בתוך שישה חודשים מיום הקמתה בתוואי החדש.

בג"ץ לא דן בתוואי החדש שהציגה המדינה, אולם בפסק הדין שנתן ביוני 2006, ובו קיבל את העתירה, מתח ביקורת חריפה על התנהלות המדינה וקבע, בין היתר: "העתירה שלפנינו מצביעה על אירוע שאין להשלים עימו, לפיו המידע שסופק לבית המשפט לא שיקף את מלוא השיקולים שעמדו לנגד עיניהם של מקבלי ההחלטות".¹⁰⁹ (תיק 34920)

החומה באזור הכפרים עזון ונבי אליאס אמנם טרם פורקה, אולם השפעתו של פסק הדין לא יתעצר ככל הנראה בחומה באזור הכפרים הללו בלבד. לאור הביקורת החריפה שמתח בית המשפט על התנהלות המדינה הודיע שר הביטחון

¹⁰⁷ שם, תגובה מטעם המשיב, 30.6.2005.

¹⁰⁸ שם, תגובה משלימה מטעם המשיבים, 19.2.2006.

¹⁰⁹ שם, פסק דין, 15.6.2006.

עמיר פרץ על בחינה מחדש של התוואי כולו. פרשנים מדיניים צופים כי השר יכריז על פיטוריו של ראש מינהלת החומה, מי שאחראי במידה רבה לקביעת התוואי שבו היא עוברת, אלי"מ דני תרזה.¹¹⁰

המאבק העממי בחומת ההפרדה: מקרה בילעין

במקביל למאבק המשפטי בחומה מנהלים תושבי כפרים מסוימים גם מאבק עממי. הכפר בילעין שבנפת רמאללה הפך במרוצת השנה האחרונה לסמלו של מאבק זה. מדי יום שישי מקיימים תושבי הכפר, ביחד עם תומכים מישראל ומחו"ל, הפגנות בלתי אלימות כנגד החומה. כוחות הביטחון של ישראל הנשלחים אל הכפר עושים כל מאמץ לדכא את ההפגנות, מפעילים אלימות פיזית כלפי המפגינים ויורים לעברם כדורי גומי, רימוני הלם וגז מדמיע. זירת ההפגנות משמשת את כוחות הביטחון לעריכת ניסויים באמצעים חדשים לפיזור הפגנות, גם כאלה שטרם אושרו רשמית לשימוש.¹¹¹ הצבא שלח למקום גם יחידת מסתערבים שתפקידה להיטמע בקרב המפגינים ולהשליך אבנים על החיילים, כדי להצדיק תגובה אלימה מצדם. לצד דיכוי ההפגנות פועל הצבא בדרכים נוספות כדי לחבל במחאה נגד החומה, בין היתר באמצעות מעצרי שווא - תחילה של פעילים מרכזיים בהפגנות נגד הגדר ואחר כך גם של שאר המפגינים - ובאמצעות הכרזה על אזור נרחב סביב בילעין כשטח צבאי סגור והטלת עוצר על הכפר, על פי רוב בשעות הבוקר המוקדמות של ימי ההפגנה.

 אחד מעצורי בילעין הוא עבדאללה אבו רחמה, חבר בולט בוועדה העממית הקוראת למאבק לא אלים נגד הקמת החומה. מאז החל להיאבק בחומה נעצר אבו רחמה שלוש פעמים, לאחרונה בספטמבר 2005, בתואנה שהפר עוצר. הוא יוצג על ידי עו"ד מטעם המוקד. בשעות הבוקר המוקדמות של יום שישי, 9.9.2005, נכנסו כוחות צבא ומגי"ב לכפר בילעין והטילו עליו עוצר. בצהרי אותו יום אמורה הייתה להתקיים ההפגנה הקבועה נגד החומה. במהלך היום הפרו תושבי הכפר את העוצר בהמוניהם; כמה מהם נעצרו ושחררו זמן קצר לאחר מכן. אבו רחמה עצמו לא השתתף באירועים שהתרחשו באותו יום משום שנעצר כאשר עמד ליד שער ביתו והתראיין לערוץ טלוויזיה מצרי. בניגוד לעצורים האחרים, אבו רחמה לא שוחרר אלא הועבר לכלא עופר, שם הוחזק במשך ארבעה ימים.

¹¹⁰ עמוס הראל, "עקב הביקורת החריפה שמתחו שופטי בג"ץ: ראש מינהלת הגדר צפוי לסיים את תפקידו", **הארץ**, 19.6.2006.

¹¹¹ כך נטען בעתירה שהגישו תושבי הכפר כנגד החומה באזורם, בג"ץ 8414/05, **יאסין נ' ממשלת ישראל ואח'.**

בדיון בבקשתו לשחרור ממעצר, שנערך ב-13.9.2005 בבית המשפט הצבאי במחנה עופר, דחה השופט את טענות התובע הצבאי כי יש להחזיק את אבו רחמה במעצר שלושה ימים נוספים ואף פקפק בסבירותה של עילת המעצר. השופט קבע כי העוצר שאבו רחמה הפר הוטל אך ורק כדי למנוע הפגנה לגיטימית נגד החומה וכי בכך נפגעה זכות התושבים לחופש הביטוי ולהתנגדות חוקית לבניית החומה. עוד קבע השופט כי אבו רחמה מוחזק במעצר ללא עילה חוקית, שהרי חקירתו הסתיימה ולא הוגשה כל בקשה למעצר עד תום ההליכים או למתן שהות לשם הגשת כתב אישום. בהחלטתו ציין השופט כי בקשה מסוג זה מוגשת רק במקרים שבהם קיימות ראיות לכאורה כנגד העצור, אך אין אלה פני הדברים במקרה של אבו רחמה. לפיכך קבע כי יש לשחררו בערבות עצמית. בצעד לא שגרתי דחה השופט גם את בקשת הצבא לעכב את ביצוע ההחלטה בשלושה ימים.¹¹²

מחסומים

אחד מסימניה המובהקים של האינתיפאדה השנייה הוא ריבוי המחסומים בשטחים, בייחוד בגדה המערבית. רבים מן המחסומים הללו מאוישים בידי חיילים הבודקים פלסטינים המעוניינים לעבור ומחליטים מי יעבור ומי לא. רוב המחסומים אינם אלא גלי סלעים ועפר החוסמים את גישתם של כלי רכב לצירים המובילים להתנחלויות ולישראל עצמה, וכן לצירים צדדיים המחברים בין ערים לכפרים פלסטיניים בשטחים. במהלך 2005 דיווח הצבא כי מחסומים רבים הוסרו וכי הותרה תנועת כלי רכב פלסטיניים בחלקים מסוימים של כביש 60, הציר המרכזי העובר לאורך הגדה.¹¹³ נתונים הנאספים בידי ארגוני זכויות אדם ומידע המגיע למוקד החירום של המוקד להגנת הפרט תומכים בדיעות הללו. על פי נתוני OCHA, המשרד לתיאום עניינים הומניטאריים של האו"ם, בין פברואר לאוגוסט 2005 הוסרו בין 100 ל-200 מחסומים בלתי מאוישים; המחסומים המאוישים נותרו על כנם.¹¹⁴ ואולם, בצד הסרת חלק מן המחסומים הבלתי מאוישים ניכרה

¹¹² ב"ש 824/05, **התביעה הצבאית נ' עבדאללה אבו רחמה**, דיון והחלטה, 13.9.2005.

¹¹³ ראו לדוגמה עמוס הראל, "צה"ל יסיר חסימות ויתיר תנועה משכם לצפון בקעת הירדן", **הארץ**, 10.5.2005; עמירה הס, "צה"ל מסיר חסימות, אבל במחסומי הפתע בגדה ממשיכים להמתין שעות רבות בשמש", **הארץ**, 20.6.2005. במהלך השנה קיים מוקד החירום של המוקד להגנת הפרט פגישות עבודה עם נציגי מת"קים ברחבי הגדה המערבית. בפגישות דיווחו נציגי הצבא על הקלות בתנועה והסרת מחסומים באזורים שונים.

¹¹⁴ OCHA, *Special Focus: Closure Count and Analysis*, August 2005

עלייה בהצבת מחסומי פתע זמניים. כמו כן, התנועה בכביש 60 הותרה רק בקטעים קצרים של הציר, וגם אותם נוהג הצבא לסגור לתנועת פלסטינים ללא התראה מוקדמת, בדרך כלל בתגובה להתקפות על ישראלים באזור.¹¹⁵

הקמת חומת הפרדה והצבת המחסומים הקשורים בה, וכן מחסומים אחרים, פוגעות קשה בחופש התנועה של התושבים הפלסטינים ויוצרות, או מאיימות ליצור, שלושה קנטונים נפרדים בגדה המערבית. כך, לדוגמה, הנסיעה ממחוזות בית לחם וחברון לצפון הגדה כרוכה במעבר באזור ירושלים, אך התנועה באזור זה סובלת מקשיים ניכרים מאז ראשית האינתיפאדה, וקשיים אלה הולכים וגוברים מאז החלו עבודות ההקמה של חומת הפרדה באזור. בדצמבר 2005 הושלמה בניית מסוף, הדומה למסוף גבול, במחסום קלנדיה.¹¹⁶ ישראל מתייחסת אל מחסום זה כאל אמצעי המונע כניסה אל תוך שטחה, אף שהוא מצוי בלב הגדה המערבית. גם בצומת תפוח, דרומית לשכם, הולך ונבנה מחסום גדול המאיים לנתק את מחוזות שכם וגינין משאר חלקי הגדה המערבית.¹¹⁷ למעשה, מחוזות אלה נותקו עוד בטרם הושלמה בניית המחסום, כאשר הצבא אסר באופן גורף על פלסטינים משני המחוזות הללו לנוע דרומה. הצבא מכנה מדיניות זו בשם "בידול".¹¹⁸ מומחים בינלאומיים לכלכלה וארגונים רבים העוסקים בנעשה בשטחים הכבושים קובעים כי המחסומים וההגבלות האחרות על חופש התנועה שמטילה ישראל, כגון האיסור על תנועת כלי רכב פלסטיניים בצירים המרכזיים, הם הסיבה המרכזית להתדרדרות הכלכלית החדה בשטחים במהלך האינתיפאדה.¹¹⁹

במהלך 2005 הוסיף מוקד החירום של המוקד להגנת הפרט לטפל בתלונות של תושבי השטחים שעוכבו במחסומי הצבא. גם השנה, המפגשים בין התושבים לבין החיילים המאיישים את המחסומים היו כרוכים לעתים באלימות פיזית, בענישה שרירותית, בהחרמת רכוש, בהשפלות, בהתעללויות ובעיכובים ממושכים ללא כל סיבה.

ב-16.5.2005, בשעה 12:00 בקירוב, עצרו חיילים את רי"ע כאשר הסיע נוסע במונית שבעלתו מאל-ח'אדר לבית לחם. החיילים הורו לרי"ע לנסוע למחסום המנהרות. רי"ע מילא אחר ההוראה. כשהגיע למחסום החרומו החיילים את

¹¹⁵ חנן גרינברג, "תיאסר תנועת מכוניות פלסטיניות בגדה", www.ynet.co.il, פורסם 16.10.2005, כניסה אחרונה 15.1.2006.

¹¹⁶ עמירה הס, "נציגי האיחוד האירופי חרמו סויר במחסום קלנדיה החדש", **הארץ**, 23.12.2005.

¹¹⁷ עמירה הס, "מחסום חדש יהפוך את צפון הגדה ליקנטוני נפרד", **הארץ**, 30.10.2005.

¹¹⁸ למוקד נודע על כך מתלונות שהגיעו למוקד החירום; ראו גם עמירה הס, "צה"ל ניתק את צפון הגדה: אוסר על 800 אלף תושבים פלשתינאים לנוע דרומה", **הארץ**, 13.1.2006.

¹¹⁹ ראו לדוגמה UN Consolidated Appeals Process (CAP), *Emergency Appeal targets \$215 million for poorest Palestinians*, 8.12.2005.

מפתחות המונית ואת תעודות הזהות שלו ושל הנוסע, הורו להם להיכנס לקונטיינר שניצב במחסום ונעלו את הדלת מבחוץ. היה זה יום חם והשניים ביקשו מים מהחיילים, אך אלה התעלמו מבקשתם. במשך כשעתיים חיכו ר"ע והנוסע לשחרורם מכלאם, ומשלא קרה דבר, התקשרו למוקד החירום של המוקד להגנת הפרט. המוקד החל לטפל בתלונה מיד, אך רק ב-15:30, לאחר כשלוש שעות שבמהלכן היו כלואים בתוך הקונטיינר, ללא מים, שוחררו השניים ועזבו את המקום. (תיק ח. 6374)

ב-28.3.2005, בשעה 7:00 בבוקר, עיכבו חיילים שבעה פועלים פלסטינים שנסעו בדרך עוקפת בדרכם לעבודתם. החיילים החרימו את תעודות הזהות של הפועלים והורו להם לגשת למחסום בצומת סוסיא, בדרום הגדה המערבית; שם, כך אמרו להם החיילים, יקבלו את תעודותיהם. כשהגיעו הפועלים למחסום סוסיא סירבו החיילים שאיישו אותו להחזיר להם את התעודות ואמרו כי לא ישחררו אותם עד שיגיע למקום נהג המכונית שהסיע אותם לעבודתם. הפועלים לא הכירו את הנהג.

מקץ שעה התקשרו הפועלים למוקד החירום של המוקד להגנת הפרט ומסרו כי החיילים אינם מאפשרים להם לשבת ומסרבים לבקשתם לקבל מים. מקץ כשלוש שעות וחצי התעלף אחד הפועלים, חולה סוכרת. המוקד הודיע על כך לצבא ודרש לשלוח אמבולנס למקום. כ-20 דקות לאחר מכן שחררו החיילים את הפועלים ואלה פינו את חברים שהתעלף, ברכב פרטי, לקבלת טיפול. (תיק ח. 6238)

הדרישות והנהלים הקובעים מי רשאי לעבור במחסום, וכיצד, משתנים חדשות לבקרים. בדרך כלל הצבא אינו מפרסם מידע בדבר השינויים הללו והתושבים לומדים עליהם רק כאשר הם מגיעים למחסום ומגלים כי אין ברשותם מסמך שכלל לא ידעו שיידרשו להציג.

ב-8.1.2005, בשעות הבוקר, הגיעו ע"ע בן ה-13 ואחיו בן ה-15 מכפרם יתמא למחסום חווארה, המפריד בין שכם לכפרים שמדרומה. האחים ביקשו להיכנס לעיר שכם. מפאת גילם הצעיר אין הם מחזיקים בתעודות זהות. החיילים במחסום אישרו לאח הגדול לעבור, אך סירבו להעביר את ע"ע. משכך, פנו האחים למוקד החירום של המוקד להגנת הפרט. המוקד פנה למינהל האזרחי, ושם נמסרו לו כמה תשובות שונות. תחילה נאמר כי על פי הנהלים, ילדים שגילם נמוך מ-14 המבקשים לעבור במחסומים חייבים להצטייד בתעודת הזהות של אביהם. מאוחר יותר נמסר כי קטינים נדרשים להצטייד בתעודות הלידה שלהם לצורך מעבר במחסומים. לעובדה שהאח בן ה-15 הורשה לעבור במחסום למרות שלא היה לו כל מסמך מזהה ולמרות שגם הוא קטין לא

ניתן כל הסבר. על אף כל זאת ניסה המוקד לסייע לעי"ע. למוקד נודע כי קצין מת"ק שנוכח במקום מסכים להתיר לעי"ע לחצות את המחסום לכיוון שכס אך מצהיר שלא יוכל לעבור בו בדרכו חזרה. המוקד התערב ודרש כי שובו של עי"ע הביתה יובטח, והצבא אישר זאת. האחים ניגשו שוב למחסום אך שוב אסרו החיילים על עי"ע לעבור. המוקד התקשר לברר מדוע נאסר עליו לעבור, למרות האישור שהתקבל, והצבא חזר על תשובתו הראשונה: עי"ע לא יוכל לעבור במחסום ללא תעודה מזהה. לאחר שהמתינו במחסום כשעה התייאשו האחים ושובו לביתם. (תיק ח. 6016)

גם מקומות שבהם נקבעו נהלים ברורים אינם חפים מתקלות.

המעבר בכלי רכב במחסום בית איבא, המפריד בין שכס לכפרים מצפון-מערב לה, מותנה בהגשת בקשה מבעוד מועד במת"ק שכס. מי שבקשתו מאושרת נכלל ברשימה מיוחדת של הצבא; רק מי ששמו מופיע ברשימה מורשה לעבור במחסום ברכבו.

ב-26.1.2005 הגיע למחסום ק"ש, נהג משאית שהוביל פרות לשכס. החיילים סירבו לאפשר לו לעבור אף על פי שהחזיק בהיתרי תנועה. הנהג אמר לחיילים ששמו אמור להופיע ברשימות וכי בעבר הורשה לחצות את המחסום. משלא שעו לבקשתו, התקשר וביקש את סיוע מוקד החירום של המוקד להגנת הפרט. במהלך הטיפול בתלונה טענו החיילים כי ק"ש ומשאיתו אינם מופיעים ברשימה ולכן לא יותר לו לעבור במחסום עם רכבו. בלית ברירה השאיר ק"ש את המשאית מאחור והוליך את הפרות בגלל לכיוון העיר. החיילים הודיעו למוקד כי שבוע קודם לכן הוכנסו שינויים ברשימות ועל פלסטינים המבקשים לעבור במחסום מוטלת האחריות לוודא שפרטיהם יופיעו ברשימה החדשה. (תיק ח. 6068)

לעתים משתמשים חיילים בכוחם להציב מחסומים ולהגביל את תנועת הפלסטינים בשטחים לצורך ענישה שרירותית.

ב-21.2.2005, בשעת ערב, יצא וי"ז במוניתו מן הכפר תל בדרכו לעיראק-בורין. שני הכפרים נמצאים מדרום לשכס. בשעה 19:20 לערך נתקל וי"ז במחסום זמני שהציבו חיילים בכביש המחבר בין שני הכפרים. החיילים עיכבו את וי"ז, הורו לו לצאת מן המונית ואמרו שיום קודם לכן ברח מהם נהג מונית אחר באותו מחסום, ומאחר שחשבו כי וי"ז הוא הנהג שברח, עיכבו אותו. זמן קצר לאחר מכן הגיע גייפ סיור. חיילי הגייפ לקחו את מפתחות המונית של וי"ז והודיעו לו כי עליו להתקשר לנהג המונית שברח ולומר לו להגיע למקום, שאילולא כן לא

יניחו לויז להמשיך בדרכו. מחאותיו של ויז, שהוסיף וטען שאינו קשור כלל לתקרית מיום האתמול, לא הועילו.

ויז פנה למוקד החירום של המוקד להגנת הפרט. במשך למעלה משעתיים טענו גורמים שונים בצבא שהעניין בבירור. גם פנייה למפקד התא ההומניטארי של המינהל האזרחי לא הועילה. בשעה 22:30 לערך שב גייפ הסיור והחיילים החזירו לויז את מפתחות המוניית, אך הפעם לקחו את תעודת הזהות שלו והתנו את השבתה בכך שידיע לכל נהגי המוניות בכפר תל להתייצב במחסום למחרת בבוקר. החיילים עזבו כשתעודת הזהות של ויז בידיהם. המוקד דרש מן הצבא לאתנם ולהורות להם לשוב ולהחזיר לויז את התעודה. שוב טען הצבא כי העניין בבירור. בחצות, כשעה וחצי לאחר שהחיילים לקחו את התעודה ולמעלה מארבע שעות מאז החל העיכוב, עזב ויז את המקום.

למחרת שב ויז למחסום. שוב עבר שם הגייפ ושוב הודיעו לו החיילים כי כל עוד לא יגיע הנהג ה"מבוקש", התעודה לא תוחזר. המוקד שב והתערב בנעשה וכעבור כשעה חזרו החיילים והשיבו לויז את תעודת הזהות אך הזהירו אותו שיחזרו ויעצרו אותו אם הנהג שהם מחפשים לא יתייצב במקום. (תיק ח. 6129)

גם מילדים ומחולים לא נחסכת התעמרות כוחות הביטחון ואף הם מעוכבים שעות ארוכות במחסומים.

ב-21.4.2005 שוחרר ג"ד מבית החולים בשכם, שם אושפז בשל דלקת קרום המוח. אחיו, מ"ד, ליווה אותו בדרכו חזרה דרומה לביתם שבכפר טירה. בשעה 12:30 לערך הגיעו האחים למחסום חווארה. במחסום עיכבו החיילים את ג"ד, הורו לו להמתין בצד ולאחר מכן גררו אותו בכוח לתוך גייפ. מ"ד התקשר למוקד החירום של המוקד להגנת הפרט וביקש להבהיר לחיילים כי אחיו חולה וזקוק לטיפול רפואי. מבירור שערך מוקד החירום עלה כי ג"ד מבוקש לחקירת שבי"כ והחיילים עומדים לעצרו. המוקד דרש שיינתן לו טיפול רפואי במקום, ואם אכן ייעצר, יועבר מיד למתקן שבו יקבל טיפול רפואי. למרות זאת הוחזק ג"ד במחסום במשך קרוב לעשר שעות. בשעה 22:30 הבחין אחיו, שנותר כל העת במחסום, כי הגייפ שבו הוחזק ג"ד עוזב את המקום.

במהלך הטיפול בתלונה התקשר המוקד למת"ק שכם כדי לברר היכן עומדים הדברים. החיילת שענתה השאירה את הקו פתוח בעת שהתקשרה אל הגורמים בשטח, ועובדת המוקד שמעה אותה צועקת בקשר: "את יודעת כמה ארגונים מתקשרים אלי בגלל האידיוט הזה? מתי כבר ישחררו אותו? מבחינתי שירו בו בראש". המוקד התלונן בפני מפקד המת"ק על דברי החיילת. (תיק ח. 6300)

ב-13.4.2005, בשעה 18:00, עצרו חיילים במחסום קלנדיה את מ"ס, ילד כבן 12 שנים. המחסום ממוקם בקצה הצפוני של ירושלים המזרחית ומפריד בינה לבין שאר חלקי הגדה המערבית. פעילות ארגון מחסום ווטש, שהיו עדות למעצרו של מ"ס, שאלו את החיילים מדוע עצרו את הילד ונענו כי הלה צולם כשהוא מיידה אבנים. הפעילות שהתקשרו לבקש את סיוע המוקד סיפרו שהילד היה כה מבוהל עד שלא הצליח למסור את פרטי הוריו.

בשעה 18:50 נמסר למוקד כי החיילים ממתינים שתגיע ניידת משטרה ותיקח את מ"ס לחקירה. בשעה 20:30 נלקח מ"ס מהמחסום. המוקד ניסה לברר לאיזו תחנת משטרה הוא הועבר. תחילה נאמר שנלקח למשטרת פסגת זאב, אחר כך למשטרה בגבעת זאב ולבסוף למשטרת נוה יעקב. בירורים בכל שלוש התחנות העלו חרס.

בחצות הלילה נקלט מ"ס בתחנת המשטרה במגרש הרוסים. זמן קצר לאחר מכן מסר שוטר בתחנה כי מ"ס אמור להשתחרר בתוך כשעה במחסום קלנדיה. מ"ס אכן שוחרר בשעה 01:00 אחר חצות במחסום קלנדיה, לבדו. רק למחרת הצליחו עובדי המוקד לאתר מכר של המשפחה שאישר כי הילד הצליח להגיע לביתו.

(תיק ח. 6279)

כאמור, לא רק מחסומים מאוישים, קבועים או זמניים, מגבילים את תנועת הפלסטינים בשטחים. גם חסימות העפר הפזורות בכל רחבי השטחים מונעות לחלוטין גישה לכבישים הראשיים ובמקרים רבים אינן מאפשרות מעבר של כלי רכב בתוך הכפרים. אף שהמחסומים הללו אינם מאוישים, הפלסטינים חוששים לסלקם. מדיניות החנק של הצבא הישראלי פועלת גם מבלי שחייליו יאיישו את המחסומים שהקימו.

ב-25.10.2005 התקשר למוקד ע"כ, תושב שכם, וביקש סיוע בהסרת חסימת עפר בכביש הגישה היחיד לביתו. בירור קצר העלה כי הצבא טוען שאינו אחראי לחסימה וכי אין כל הוראה צבאית לחסום את הכביש - זאת, אף על פי שבנו של ע"כ ראה במו עינו חיילים מקימים את החסימה. הצבא מסר כי אין לו התנגדות להסרת החסימה, אולם ע"כ חשש לעשות זאת ללא אישור ודאי מן הצבא, שמא יתברר כי לא היה אישור שכזה או שהצבא יתכחש לאישור הטלפוני. המוקד דרש שקצין צבא יודיע לע"כ עצמו כי ניתן להסיר את החסימה, אך גם דבר זה לא הפיג את חששו של ע"כ. כדי שלא יהיה מעורב במעשה ביקש ע"כ שהצבא יפנה לעיריית שכם באופן רשמי ויבקש ממנה להסיר את החסימה, אך גם העירייה חששה ונציגה התקשר למוקד כדי לברר אם הצבא אכן אישר זאת. רק למחרת, לאחר תיאום בין הגורמים השונים, הוסרה החסימה. **(תיק ח. 6821)**

כאמור, פלסטיניים המבקשים לעבור במחסומים סובלים לעתים גם מנחת זרועם של החיילים.

 ב-10.8.2003 יצאו הי"צ ושתי גיסותיה, תושבות הכפר אל-ח'אדר הסמוך לבית לחם, לקטוף עלי גפן בכרם השייך למשפחתן. בין הכפר לכרם מפריד ציר התנועה הראשי של הגדה המערבית, כביש 60. כאשר סיימו לעבוד ארזו הנשים את עלי הגפן שקטפו, העמיסו אותם על ראשיהן ופנו לשוב לביתן. בצומת אל-ח'אדר, כשחצו את כביש 60, נתקלו במחסום זמני בדמות גיפ מג"ב וארבעה שוטרים. השוטרים אסרו על הנשים להמשיך בדרכן לכפר. כאשר סבו על עקבותיהן רדף אחריהן אחד השוטרים וחטף את צרורות עלי הגפן שנשאו. הנשים דרשו מן השוטרים להשיב להן את הצרורות, אך אלה סירבו. משכך, לקחה אחת מהן את הצרורות שחמסו השוטרים והשלוש פנו לדרך עוקפת כדי לשוב לכפרן. זמן קצר לאחר מכן נתקלו הנשים שוב בשניים מן השוטרים. גם הפעם ניסו השוטרים לחסום את דרכן ואחד מהם אף התנפל עליהן והחל להכותן ולקללן. השוטר הסיר את כיסוי הראש של הי"צ והכה אותה בקת רובהו בידה. כתוצאה מן המכות נשברה ידה של הי"צ והושמה בגבס. במשך זמן רב הושבתה הי"צ מעבודות הבית. אל השדה לא שבה מאז האירוע.

המוקד פנה למחלקה לחקירות שוטרים בדרישה לחקור את המקרה,¹²⁰ אולם לאחר חקירה קצרה ולא ממצה נסגר התיק מחוסר ראיות מספיקות.¹²¹ ב-7.8.2005 הגיש המוקד תביעת נזיקין בשמה של הי"צ.¹²² התביעה תלויה ועומדת בבית המשפט המחוזי בירושלים. (תיק 29017)

¹²⁰ מכתב מהמוקד להגנת הפרט להרצל שבירו, המחלקה לחקירות שוטרים, 2.11.2003.

¹²¹ מכתב משלמה למברגר, ממונה בכיר, המחלקה לחקירות שוטרים, למוקד להגנת הפרט, 27.7.2004.

¹²² ת"א (ירושלים) 7843/05, צביח נ' מדינת ישראל.

זכויות כלואים

"לא יהיה אדם נתון לעינויים, ולא ליחס או לעונש אכזריים,
בלחי אנושיים או משפיליים."

"לא ייאסר אדם, לא ייעצר [...] באופן שרירותי."

הכרזה לכל באי עולם בדבר זכויות האדם (1948), סעיפים ה, ט

ביקורי משפחות אצל הכלואים

אחת מחובותיה של ישראל כלפי האוכלוסייה הפלסטינית בשטחים הכבושים היא לאפשר ביקורי משפחות אצל הכלואים.¹²³ הזכות לקבל ביקורים של בני משפחה היא אחת הזכויות החשובות ביותר השמורות לכלואים, והזכות לבקר את הכלוא היא זכות חשובה של קרוביו, הזכאים להמשיך ולקיים חיי משפחה, ככל שהדבר ניתן, גם כאשר יקיריהם מצויים מאחורי סורג ובריח. ישראל מעולם לא מילאה את חובתה זו מיוזמתה והיא אף מקשה על מי שמבקש לממש זכות זו. במשך שלוש השנים הראשונות לאינתיפאדה השנייה לא איפשרה ישראל כלל לבני המשפחות של הכלואים לבקרם. בעקבות מאבק משפטי של המוקד¹²⁴ בעניין זה חודשו הביקורים בהדרגה, החל ממאוס 2003, אך רק בשלהי שנת 2004 חזרו להתקיים ביקורים מכל נפות השטחים הכבושים. המתכונת לפיה מתנהלים

¹²³ ראו למשל אמנת ג'נבה הרביעית בדבר הגנת אזרחים בזמן מלחמה (1949), סעיף 116; *Standard*

Minimum Rules for the Treatment of Prisoners (1957), para. 37

¹²⁴ בג"ץ 11198/02, דיריה ואחי' נ' מפקד מתקן הכליאה הצבאי עופר ואחי'.

הביקורים כיום דומה לזו שהייתה נהוגה לפני פרוץ האינתיפאדה. כאז כן עתה, ישראל אינה מתירה לתושבי השטחים לבקר את קרוביהם הכלואים בכל פעם שמתקיים יום ביקורים בכלא ואף לא להגיע אל הכלא בכוחות עצמם, שלא בדרך מאורגנת או ללא היתר מטעמה, והיא אף אינה מסדירה ביקורים מאורגנים בכל דרך אחרת. בנוסף, ישראל אינה מאפשרת ביקורים אלא על פי קריטריונים צרים ונוקשים.

הביקורים מהגדה המערבית ומרצועת עזה, להבדיל מן הביקורים מירושלים המזרחית, נערכים אך ורק באמצעות הצלב האדום: הצלב האדום הוא שמקבל את הבקשות מידי תושבי השטחים המעוניינים לבקר אצל יקיריהם בכלא, הוא שמתווך בינם לבין הצבא והוא שמארגן ומממן הסעות באוטובוסים מערים בגדה וברצועה אל בתי הכלא שבהם מוחזקים האסירים. בהסעות הצלב האדום רשאים להשתתף רק קרובי משפחה שישראל קבעה שהם עומדים בקריטריונים שהציבה לביקורים בכלא ואינם מהווים סכנה ביטחונית. כאשר חודשו הביקורים בשנת 2003 הורשו לבקר בני זוג, הורים וסבים של הכלואים, וכן אחים, אחיות, בנים ובנות שגילם נמוך מ־16 או גבוה מ־46. במאי 2005 הסיר הצבא את מגבלת הגיל מקבוצת הבנות והאחיות של הכלואים, ובראשית 2006 שינה את מגבלת הגיל החלה על אחים ובנים: אחים בגילאים 16-35 רשאים לבקר בכלא פעם בשנה, ובנים בקבוצת גיל זו - פעמיים בשנה. ההיתרים שמקבלים בני המשפחה תקפים לשלושה חודשים, שבמהלכם רשאים המחזיקים בהיתר להשתתף בכל ביקור שיוצא מאזור מגוריהם אל הכלא שבו מוחזק קרובם. עם תום שלושת החודשים עליהם לפנות שוב לצלב האדום ולבקש היתר חדש.

ביקורים בכלא וכניסה לישראל

מרבית האסירים הפלסטינים מוחזקים בתוך שטחי ישראל,¹²⁵ בניגוד לאמנת גינבה, האוסרת להעביר בכפייה אוכלוסייה מוגנת אל תוך שטחה של המעצמה הכובשת.¹²⁶ כיוון שכך, מימוש הסדר הביקורים במסגרת הסעות הצלב האדום תלוי במדיניותה הכוללת של ישראל בשאלת כניסת פלסטינים לשטחה.

מינעת כניסה לישראל

רבים מתושבי השטחים מסווגים בידי כוחות הביטחון הישראליים כ"מנועי כניסה לישראל מטעמי ביטחון", ולפיכך הצבא אינו מאפשר להם להיכנס לתחומי

¹²⁵ מתוך 26 בתי הכלא הקבועים שבהם מוחזקים אסירים פלסטינים, רק אחד, כלא עופר, מצוי בשטח הגדה המערבית. עוד מצויים בגדה המערבית מתקני כליאה זמניים של הצבא, אולם בהם אין מתקיימים ביקורים כלל. כל ההגבלות שחלות על הביקורים בבתי הכלא בתוך ישראל תקפות גם בכלא עופר.

¹²⁶ אמנת גינבה הרביעית בדבר הגנת אזרחים בזמן מלחמה (1949), סעיפים 49, 76.

ישראל. כוחות הביטחון אינם מפרסמים את הקריטריונים שעל פיהם הם קובעים מי "מנוע כניסה"; במרבית המקרים נודע לאדם על היותו "מנוע" רק כאשר הוא מבקש להיכנס לישראל.¹²⁷ כאשר חודשו ביקורי המשפחות בבתי הכלא בשנת 2003 התברר כי אלפים מן המבקשים מסווגים כ"מנועי כניסה לישראל", והצבא מסרב להתיר להם לבקר בבתי הכלא, למרות סידורי הביטחון הקפדניים שישראל מנהיגה בעת הביקורים: ההסעות שמפעיל הצלב האדום לבתי הכלא נעות בתוך תחומי ישראל אך ורק בליווי כוחות הביטחון; המבקרים, המצויים בלאו הכי תחת פיקוח מתמיד של כוחות הביטחון, אינם רשאים לרדת מן האוטובוסים לכל מטרה שהיא פרט לכניסה לכלא, ואם הביקור מתעכב, המבקרים נאלצים להמתין בתוך האוטובוסים, לעתים במשך שעות ארוכות.

זה למעלה משנתיים מנהל המוקד מאבק למציאת הסדר שיאפשר גם לאלה שהצבא החליט כי הם "מנועי כניסה לישראל" לבקר אצל קרוביהם בכלא. באוקטובר 2004 הודיעה המדינה כי נמצא הסדר קבע בנושא זה. במסגרת ההסדר, מי שבקשתו הראשונה סורבה מטעמי ביטחון רשאי להגיש בקשה נוספת במשרדי הצלב האדום, הצלב האדום יעביר את הבקשה לצבא, הצבא יעביר את הבקשה לשב"כ לאבחון ביטחוני נוסף, ואם בתום האבחון יימצא כי ניתן, למרות המניעה, להתיר למבקש לבקר בכלא, תועבר תשובה זו לצבא, הצבא ינפיק את ההיתר ויעבירו לצלב האדום, והצלב האדום יעבירו למשפחה. ההיתר שיינתן במסגרת ההסדר ישמש לביקור אחד בלבד וכוחו יהיה יפה ל-45 יום. עם מימוש הביקור, או עם תום 45 הימים, יפוג תוקפו של ההיתר. המבקש יוכל אז לשוב ולפנות לצלב האדום והתהליך יחזור על עצמו.¹²⁸ ההסדר אמור היה להתחיל לפעול בסוף נובמבר 2004.¹²⁹

כבר כשהודיעה המדינה על ההסדר החדש עמד המוקד על הבעיות הטמונות בו: ראשית, בהסדר לא נכלל כל הליך ערעור על סירוב שיינתן לאחר הבדיקה הביטחונית הנוספת; שנית, ההסדר אינו נותן מענה למי שיש לו יותר מקרוב משפחה אחד הכלוא בישראל, שהרי ההיתרים תקפים לביקור אחד בלבד;¹³⁰ שלישית, ריבוי הגורמים המעורבים בהליך אישור הבקשות עלול להביא לסרבול ולסחבת, וכתוצאה מכך לתדירות נמוכה מאוד של ביקורים. למרות החששות הללו החליט המוקד להמתין ולהעמיד את ההסדר במבחן המעשה, אך כבר במהלך השנה הראשונה להסדר התברר כי חששותיו של המוקד היו במקומם.

¹²⁷ ראו גם בפרק על גישה לסעד משפטי בדו"ח זה.

¹²⁸ מכתב משי ניצן, משנה לפרקליט המדינה (תפקידים מיוחדים), למוקד להגנת הפרט, 26.10.2004.

¹²⁹ מכתב מסגן הראל וינברג, קי' ייעוץ - מדור ביטחון ופוליטי, בשם יועמ"ש גדמ"ע, למוקד להגנת הפרט, 22.11.2004.

¹³⁰ סמוך לכתבית דו"ח זה, לקראת אמצע 2006, החל הצבא לאפשר ביקורים אצל יותר מקרוב כלוא אחד באמצעות הנפקת היתרים מקבילים. טרם התברר אם הדבר מספק מענה הולם.

נכון לסוף שנת 2005, זמן הטיפול בבקשות לקבלת היתרים לביקורים בכלא לפי ההסדר החדש עמד על כמה חודשים. כלומר, קרובים יכולים לבקר אצל אסיר אחד רק פעמיים בשנה. תדירות הביקורים נמוכה אף יותר אם כמה מבני משפחתם כלואים.

במהלך 2005 הגיש המוקד שתי סדרות של עתירות לבג"ץ שתקפו את הסחבת שנוקט הצבא בטיפול במתן מענה לבקשות. באפריל הוגשו חמש עתירות בשם של קרובי כלואים שלא ביקרו אצל יקיריהם זמן רב - במקרים אחדים, קרוב לשנתיים. בנובמבר הגיש המוקד שש עתירות נוספות. בכל העתירות הללו דרש המוקד, בנוסף למתן מענה לבקשת העותרים, שהצבא יקבע פרק זמן מחייב וסביר למתן תשובות במסגרת ההסדר.

עשר מן העתירות לא הגיעו כלל לדיון מאחר שהצבא הנפיק, או הודיע שינפיק, את ההיתרים המבוקשים. בעתירה היחידה שהגיעה לדיון התייחס הצבא לעניין זמן המענה. עיקר טיעונו נשען על כך שהעיכוב במתן תשובות נובע מעומס רב ומבעיות טכניות ולוגיסטיות, הנגזרות מכך שהתהליך עודו "בחיתוליו"¹³¹ - וזאת, אף על פי שההסדר נכנס לתוקף כבר כשנה קודם לכן. בתשובתו הצהיר הצבא כי בעתיד יאריך הטיפול בבקשות פחות זמן. בית המשפט לא הסתפק בהסברים הללו וחייב את המדינה להתייחס גם לדרישת המוקד לקבוע נורמה בנוגע לזמן המענה. הצבא סירב להתחייב לזמן מענה מסוים אך טען כי דרוש פרק זמן של בין חודשיים לחודשיים וחצי לאישור בקשה וכי הוא פועל לשיפור ההסדר ולייעולו.¹³² מאז אמנם חל שיפור מה בזמן המענה, אולם במשרדי המוקד עדיין מצויות בקשות רבות שלא נענו בטווח הזמן שהצבא התחייב לו.

סגר

כבר מראשית שנות ה-90 מוטל ברציפות סגר על השטחים. בימי סגר רגילים מעניקה ישראל לתושבי השטחים מספר מוגבל של היתרי כניסה לתחומה. מרבית ההיתרים מוענקים לפועלים ולסוחרים. כל אימת שישראל מחריפה את הסגר, והופכת אותו למוחלט, הצבא אינו מנפיק כלל היתרי כניסה לישראל ומבטל את ההיתרים שהונפקו קודם לכן. בתקופות אלה מתבטלים גם ביקורי המשפחות בבתי הכלא - לא רק בבתי הכלא הנמצאים בשטח ישראל אלא גם בכלא עופר, אף על פי שהוא מצוי בגדה המערבית.

לעולם לא ניתן לחזות במדויק מתי יוטל סגר מוחלט וכמה זמן הוא יימשך, אולם הניסיון שנצבר במהלך השנים מצביע על מועדים ואירועים מסוימים שבהם ניתן

¹³¹ הי"ש 137, בג"ץ 10898/05, תגובה מטעם המשיב, 22.12.2005.

¹³² שם, תגובה משלימה מטעם המשיב, 16.2.2006.

לצפות את החרפת הסגר. ישראל נוהגת להטיל סגר מוחלט לקראת חגים יהודיים, במהלכם זומן מה אחריהם; בחגי תשרי או מפסח ועד אחרי יום העצמאות נמשך הסגר המוחלט שבועות ארוכים ברציפות. כמו כן נוטה ישראל להטיל סגר מוחלט לאחר פיגועים שמבצעים פלסטינים נגד אזרחיה, לאחר הוצאות להורג ללא משפט שהיא מבצעת בשטחים, ובעת אירועים מרכזיים אחרים. במהלך 2005, למשל, הוטל סגר מוחלט בעת ביצוע ההתנתקות. לעתים, עוד בטרם מסתיים סגר מוחלט אחד מתחיל סגר מוחלט חדש.

לביטול הביקורים בכלא בתקופות של סגר מוחלט השלכות מרחיקות לכת על מימוש זכויותיהם של האסירים ובני משפחותיהם. מערך ההסעות של הצלב האדום פועל כך שמכל נפה ניתן לבקר בכלא מסוים רק פעם או פעמיים בחודש. כשמוטל סגר מוחלט לא נערכים ביקורים והמשפחות נאלצות להמתין עד מועד הביקור הבא מנפת מגוריהן, בתקווה כי עד אז יוסר הסגר. מצבם של המחזיקים בהיתרים המיוחדים ל"מנועי כניסה לישראל" גרוע יותר. כיוון שהיתריהם תקפים רק ל-45 יום ורק לביקור אחד, סגר מוחלט מונע מהם, כמעט תמיד, לממש את הביקור המיוחל. מרגע שפג תוקף ההיתר עליהם להגיש בקשה להיתר חדש, וכאמור, על פי קצב אישור הבקשות, עליהם להמתין חודשים ארוכים להזדמנות נוספת לבקר אצל יקיריהם.

בסוף ספטמבר 2005, שבוע לפני ראש השנה היהודי, הראשון בחגי תשרי, הטילה ישראל סגר מוחלט על השטחים. מניסיון העבר ניתן היה לצפות כי הסגר המוחלט יימשך לפחות עד תום תקופת החגים, ב-26 באוקטובר. זמן מה לפני הטלת הסגר הנפיק הצבא היתרים מיוחדים ל-45 יום, שחפפו כמעט לחלוטין את תקופת החגים. בין ההיתרים הללו היו גם ההיתרים הראשוניים שניתנו לאחיות ולבנות מאז הוסרה מגבלת הגיל שהוטלה עליהן. מאות רבות של מבקרים שהמתינו חודשים ואף שנים לבקר אצל יקיריהם עמדו לאבד את ההזדמנות לראותם.

בנה של ר"ס, תושב שכס, נעצר בידי הצבא הישראלי באוקטובר 2003 ונגזר עליו עונש מאסר. בשנה הראשונה למעצרו לא יכלו בני משפחתו לבקר, שכן הצבא אסר, ככלל, על תושבי נפת שכס לבקר אצל קרוביהם הכלואים בישראל ובכלא עופר. עם חידוש הביקורים מנפת שכס, בנובמבר 2004, הגישה ר"ס בקשה לבקר את בנה. קרוב לשנה המתינה האם לקבלת ההיתר המיוחל. כיוון שהצבא רואה בה "מנועת כניסה" לישראל, ניתן לה היתר התקף ל-45 יום בלבד, החל מה-18.9.2005. שישה ימים לאחר כניסת ההיתר לתוקף הטילה ישראל סגר מוחלט על הגדה המערבית והביקורים בבתי הכלא בוטלו. חגי תשרי שעמדו בפתח בישרו כי הסגר יימשך לפחות עד סופם ויותר, במקרה הטוב, רק כשבוע שבו תוכל ר"ס לבקר לראשונה אצל בנה, וזאת רק בתנאי שבאותו שבוע ייערך ביקור משכם לכלא שבו הוא מוחזק. (תיק 12327)

ב-3.10.2005 עתר המוקד לבג"ץ בדרישה לאפשר את הביקורים בכלא גם בעתות של סגר מוחלט.¹³³ נתונים שהוצגו בעתירה חשפו כי בשנה החולפת הייתה הגדה המערבית כולה נתונה בסגר מוחלט במשך כמאה ימים, ובמחוזותיה הצפוניים אף למעלה מכך. בשנה שקדמה לה נמשך הסגר המוחלט שהוטל על השטחים בחגי תשרי לפחות 45 יום. מטרתם המוצהרת של הסגרים, נאמר בעתירה, היא "למנוע תנועת פלסטינים בערי ישראל בתקופות של מתח ביטחוני או כאשר יש בידי ה[צבא] הערכות בדבר סיכון מיוחד לפיגועים [...] מטרה זו כלל אינה נוגעת להסעות הצלב האדום, אשר נערכות בליווי צמוד של כוחות הביטחון". המוקד טען כי כפי שהצבא מתיר "למנועי כניסה לישראל" להשתתף בביקורים בכלא, בהסדר מיוחד, "כך עליו להבחין, לעניין הסגר, בין כניסה רגילה לישראל לבין כניסה בהסעות המאובטחות של הצלב האדום". בתגובה לעתירה הודיעה פרקליטות המדינה כי שר הביטחון הורה לחדש את הביקורים בכלא עופר ב-9.10.2005 ובבתי הכלא בישראל יום לאחר מכן,¹³⁴ אולם עוד טרם חודשו הביקורים בפועל ירו פלסטינים על ישראלים בכביש 60, דרומית לבית לחם. הביקורים בוטלו שוב וחיידושם נדחה ל-26 בחודש, לאחר חג הסוכות.¹³⁵ יום לאחר אותו מועד, בעקבות פיגוע התאבדות בחדרה, בוטלו הביקורים שוב וחודשו רק ב-1.11.2005 - היום שבו פג תוקפם של ההיתרים המיוחדים שניתנו בספטמבר. המוקד דרש מהפרקליטות שהיתריהם של המבקרים הללו, ובהם גם ההיתר של ר"ס, יחודשו בהליך מזורז. הדרישה נענתה וההיתרים חודשו כעבור כשלושה שבועות. בינואר 2006 התקבלה תגובת המדינה בנוגע לקיום הביקורים בתקופות של סגר מוחלט ולפיה הביקורים בכלא יחודשו מעתה 72 שעות לאחר הטלת סגר מוחלט על השטחים.¹³⁶ נכון ליוני 2006 עומדת המדינה בהתחייבותה זו.

הסרת מניעות על ביקורים בכלא מניעת ביקור מטעם השב"כ או הצבא

כאמור, אחד החששות שהתעוררו עם הנהגת "הסדר המנועים" שהשיג המוקד בשנת 2004 נבע מהיעדר מנגנון המאפשר לערער על תשובה שלילית שניתנת לאחר הבדיקה הנוספת. המנגנון היחיד המאפשר לערער על סירוב שכזה היה ונותר עתירה לבג"ץ. במהלך 2005 הגיש המוקד שש עתירות לבג"ץ בשמם של תושבי השטחים שהצבא סירב לאפשר להם לבקר אצל יקיריהם בכלא גם לאחר שנבדקו

¹³³ בג"ץ 9437/05, המוקד להגנת הפרט נ' מפקד כוחות הצבא בגדה המערבית.

¹³⁴ שם, תגובה מטעם המשיב, 11.10.2005.

¹³⁵ ההודעות על ביטול הביקורים ועל מועד חיידושם נמסרו למוקד בשיחות בעל פה עם נציג יועמ"ש גדמ"ע ב-19.10.2005 וב-20.10.2005, בהתאמה.

¹³⁶ הי"ש 133, בג"ץ 9437/05, תגובה משלימה מטעם המשיב, 9.1.2006.

שוב במסגרת ההסדר המיוחד. בשני מקרים חזר בו הצבא מסירובו עוד בטרם נדונו העתירות בבית המשפט. שלוש עתירות אחרות נדחו לאחר שהצבא טען כי בעצם המפגש בין המבקר לאסיר קיימת סכנה ביטחונית ולאחר שהציג בפני בית המשפט, בדיון חסוי שהתקיים במעמד צד אחד, חומר סודי המבהיר, לדבריו, את הטעמים לאיסור. לעותרים לא ניתנה כל הזדמנות לעיין בחומר או לנסות להפריכו. התנהלות הצבא במקרה השישי והאחרון מעלה תהיות בנוגע לעצם ההליך שעל פיו נקבע כי אדם מנוע מלבקר בכלא בשל סכנה ביטחונית הנשקפת כביכול ממנו או מהמפגש בינו לבין האסיר.

 בנובמבר 2005 עתר המוקד לבג"ץ בשמה של נ"פ, שביקשה לבקר אצל בעלה הכלוא בישראל.¹³⁷ במקורה עסקה העתירה באי המענה הממושך מצד הצבא לבקשתה של נ"פ, אלא שהתשובה שהניבה העתירה הייתה כי נ"פ לא תקבל היתר לבקר אצל בעלה משום שעצם המפגש ביניהם מהווה סיכון ביטחוני.¹³⁸ בדיון בבית המשפט חזר הצבא וטען כי אין להתיר את הביקור מטעמי ביטחון, ואף הציג, בדיון במעמד צד אחד, חומר חסוי בפני השופטים. בית המשפט סירב לקבל את עמדת הצבא כפשוטה ודרש מנציגיו לבחון חלופות שיאפשרו את הביקור מבלי לפגוע בביטחון. אחת האפשרויות שהעלה בית המשפט הייתה קיום מפגש בנוכחות סוהר בטווח שמיעה.¹³⁹ בתגובה לדרישת בית המשפט בחן הצבא שתי חלופות: הפרדה פיזית בין נ"פ לבעלה, או נוכחות אדם נוסף בעת הביקור, שיאזין לנאמר במהלכו. שתי החלופות נדחו בטענה שיגרמו "עומס על המערכת" וכי אין בהן כדי למנוע את הסיכון הביטחוני.¹⁴⁰ בעקבות תגובת הצבא נערך דיון נוסף, ובמהלכו ביקש בית המשפט לבחון את החומר החסוי. שלא כבשלושת המקרים האחרים, שבהם, בתום הדיון החסוי, הודיעו השופטים כי לא יתערבו בהחלטת הצבא, הודיע בית המשפט במקרה זה כי יותיר את העתירה תלויה ועומדת וישוב לדון בנושא בתוך שלושה חודשים.¹⁴¹ כחודש בלבד לאחר הדיון בבית המשפט, שבמהלכו טען הצבא כי הסכנה הביטחונית הנשקפת מקיום פגישה בין נ"פ לבעלה בין כותלי הכלא כה חמורה עד כי אין כל חלופה שבכוחה לאפשר את הביקור, הנפיק הצבא היתר לנ"פ. במאי 2006 נפגשה נ"פ עם בעלה, לראשונה מזה כשנה וחצי. (תיק 11237)

¹³⁷ בג"ץ 10898/05, פטאפטה נ' מפקד כוחות הצבא בגדה המערבית.

¹³⁸ שם, תגובה מטעם המשיב, 22.12.2005.

¹³⁹ שם, החלטה, 29.12.2005; דברי השופטים בדיון שהתקיים באותו תאריך ותועדו בידי עורכת הדין מטעם

המוקד שייצגה את נ"פ.

¹⁴⁰ שם, תגובה משלימה מטעם המשיב, 16.2.2006.

¹⁴¹ שם, החלטה, 20.2.2006.

מניעת ביקור מטעם רשויות בתי הסוהר

מניעה ביטחונית אינה המכשלה היחידה העומדת בדרכם של תושבי השטחים המבוקשים לבקר אצל קרוביהם הכלואים, שכן, תקנות בתי הסוהר אינן מאפשרות למי שנכלא בעבר לבקר אסירים בבתי הכלא.¹⁴² האיסור חל באופן גורף על כל מי שריצה מאסר, ולעתים גם על מי שנעצר או נחקר בלבד, ללא כל התחשבות בסוג העבירה בגינה נכלא, במשך הזמן שהוחזק, במשך הזמן שעבר מאז שוחרר או במעשיו מאז. מבקרים רבים אינם יודעים על קיומן של התקנות הללו ורק עם הגיעם לשערי בית הכלא מסתבר להם שאינם רשאים לבקר אצל יקיריהם. על מי שמחזיק בהיתר מיוחד, במסגרת ההסדר ל"מנועי כניסה לישראל", גוזר איסור השב"ס פרידה ארוכה מבן משפחתו הכלוא. שכן, על פי ההסדר, כאשר המבקר מגיע לכלא מוחתם ההיתר החד פעמי שבידיו, כאות לכך שמומש, ובכך פג תוקפו - אלא שההיתרים מוחתמים כבר בשערי הכלא, בטרם נתקיים הביקור בפועל. במרבית המקרים ניתן להסיר מניעת אסיר לשעבר בהליך פשוט למדי, אך "מנועי כניסה", שקיבלו היתר מיוחד וביקורם נאסר מן הטעם הזה, ייאלצו להמתין שוב חודשים ארוכים, גם לאחר שהמניעה הוסרה, עד לקבלת היתר חדש.

ג"ד נעצר בנובמבר 2001, נשפט למאסר והחל לרצותו בבית הסוהר שקמה. תחילה לא ניתן כלל לבקרו משום שישראל לא איפשרה ביקורים בכלא. עם חידוש הביקורים פנו הוריו של ג"ד לצלב האדום כמה פעמים, אולם שוב ושוב נמסר להם כי הצבא מסרב לתת להם היתרים. משכך, פנו למוקד. בדצמבר 2004 הודיע הצבא למוקד שעל בני הזוג להגיש בקשה נוספת במשרדי הצלב האדום וכי יקבלו היתר על פי ההסדר החדש ל"מנועי כניסה לישראל".¹⁴³ אמו של ג"ד סיפרה לעובדת המוקד ששוחחה עמה כי בלילה שלאחר קבלת ההודעה לא הצליחה לישון מפאת ההתרגשות לקראת הפגישה המחודשת עם בנה, שאותו לא ראתה מזה שלוש שנים. שמחתה הייתה מוקדמת. חלפו עוד שלושה חודשים בטרם הנפיק הצבא את ההיתר המיוחד.

במאוס 2005 יצאו ההורים בפעם הראשונה לבקר את בנם, אולם בשערי הכלא נאמר להם כי האב, א"ד, לא יוכל להיכנס משום שהוא אסיר לשעבר. א"ד אכן נעצר ב-1977, הוחזק במעצר במשך שנתיים ושלושה חודשים עד משפטו, נשפט, זוכה ושוחרר. במשך 26 השנים שחלפו מאז ועד הביקור הנוכחי הוא לא נעצר ולו פעם אחת. למרות כל זאת נאלץ א"ד להמתין מחוץ לחומות הכלא בעוד אשתו פוגשת את הבן הכלוא.

¹⁴² תקנות בתי הסוהר, תשל"ח-1978, סעיף 30(א).

¹⁴³ מכתב מרמ"ד מיינהל משפטי, יועמ"ש גדמ"ע, למוקד להגנת הפרט, 1.12.2004.

עם שובם לכפרם פנו בני הזוג למוקד וביקשו סיוע בביטול האיסור שהוטל על האב. בקשת המוקד נענתה בחיוב מקץ כשלושה שבועות,¹⁴⁴ אולם לא"ד עדיין לא ניתן לבקר אצל בנו. שלטונות הכלא, אף שלא הניחו לו להיכנס אל תוך הכלא, החתימו את ההיתר שהיה בידו ולכן פג תוקפו. א"ד נאלץ להגיש בקשה חדשה בצלב האדום; אישורה ארך תשעה חודשים תמימים, ורק בסופם, ב-26.12.2005, הורשה לבקר את בנו, לאחר שלא ראה אותו במשך למעלה מארבע שנים. (תיק 29332)

הכללים הנוגעים לביטול איסור מטעם השב"ס אינם ברורים. בתקנות בתי הסוהר נקבע כי רק נציב השב"ס רשאי לבטל את המניעה, ואילו בפקודות הנציבות נאמר כי מפקד הגוש הוא המוסמך לאשר ביקור של אסיר לשעבר.¹⁴⁵ המוקד מפנה את בקשותיו לנציבות השב"ס, כמשתמע מן התקנות, אך התשובות מתקבלות ממפקדי הגושים, כפי שקובעות הפקודות. גם האישורים המתקבלים בעקבות פניות המוקד הם מקור לבלבול. על גבי האישור לא כתוב בדרך כלל אלא שהבקשה מאושרת, ללא פירוט נוסף, אך בפועל האישורים תקפים רק לגוש שבו הונפקו, ולעיתים הם אף מוגבלים בזמן. איזו הגבלה חלה על איזה אישור ולכמה זמן - זאת ניתן ללמוד רק בדרך של ניסוי וטעייה. ושוב: הפונים מגיעים לשערי הכלא עם ההיתר שקיבלו ורק אז הם מגלים שהאישור אינו תקף בגוש שבו נמצא יקירם כעת, או שהאישור התיישן ויש לחדשו.

מ"ג נעצר בשנת 2001, נשפט למאסר והחל לרצותו בכלא נפחא. בני משפחתו מתגוררים בירושלים המזרחית ולכן הם יכולים לבקר בכלא ללא תלות בהסעות הצלב האדום וללא צורך באישור הצבא, ואכן, לאחר מאסרו נהגו כל בני משפחתו לבקר ללא כל בעיות מיוחדות. בסוף שנת 2002 נעצר אבי המשפחה, א"ג, בגין עבירת בנייה ללא רישיון. ניתנה לו האפשרות לבחור בין תשלום קנס לבין מאסר בפועל. בשל חסרון כיס נאלץ לבחור במאסר בפועל. לאחר שחרורו, במאי 2004, ביקש לשוב ולבקר אצל בנו בכלא, אך כשהגיע לכלא נאמר לו כי לא יוכל לבקר בשל היותו אסיר לשעבר. א"ג פנה כמה פעמים לשלטונות הכלא בבקשה לבטל את האיסור, ומשלא קיבל כל מענה לפניותיו במשך כשנה, פנה למוקד. במאי 2005 התקבלה תשובת השב"ס לפיה א"ג רשאי לבקר אצל בנו.¹⁴⁶ במשך כשלושה חודשים ביקר א"ג בכלא נפחא, אך באוגוסט הועבר הבן לכלא השרון.

¹⁴⁴ מכתב מר/כ אילנה איבגי, מחלקת האסיר בשב"ס, למוקד להגנת הפרט, 11.4.2005.

¹⁴⁵ ה"ש 142, וכן פקודת נציבות 04.42.00 - "סדרי ביקור אצל אסירים", סעיף טו.

¹⁴⁶ מכתב מר/כ אילנה איבגי, מחלקת האסיר, למוקד להגנת הפרט, 15.6.2005.

כאשר הגיע א"ג לביקורו הראשון בכלא החדש גילה כי הוא שוב "מנוע כניסה" משום שישב בעבר בכלא. הסוהרים הסכימו לאפשר את הביקור למרות המניעה אך הזהירו כי לא יאפשרו ביקור נוסף בלי שהמניעה תוסר באופן רשמי. א"ג פנה שוב למוקד, ובמקביל פנה הבן הכלוא לשלטונות בית הכלא בבקשה מטעמו לביקור האב. באוקטובר קיבל הבן היתר עבור אביו. על ההיתר צוין כי הוא תקף לשנה.¹⁴⁷ כחודש לאחר מכן נשלח היתר גם אל המוקד. על היתר זה לא צוינה כל הגבלת זמן.¹⁴⁸ (תיק 38088)

מעצרים מינהליים

בסוף שנת 2005 החזיקה ישראל כ-750 פלסטינים במעצר בלי שנשפטו, בלי שהוגש נגדם כתב אישום, בלי שנאמר להם מה החשדות נגדם ובלי שידעו מתי ישוחררו וישבו לבתייהם.¹⁴⁹ כל העצירים הללו הוחזקו במעצר מינהלי מכוח החוק הצבאי בגדה המערבית וברצועת עזה (עד לנסיגה ממנה).¹⁵⁰ על פי חוק זה מוסמך המפקד הצבאי להוציא צווי מעצר מינהלי לתקופה של עד שישה חודשים. עם תום התקופה אפשר להאריך את צו המעצר לתקופה של עד שישה חודשים נוספים. החוק אינו מגביל את מספר צווי ההארכה שניתן להוציא נגד אדם מסוים או את משך הזמן שבו מותר להחזיקו במעצר מינהלי. כיום קובע החוק הצבאי כי יש להביא את צו המעצר לביקורת בפני שופט צבאי לא יאחר משמונה ימים מיום הוצאתו.¹⁵¹ אם השופט מאשר את הצו ניתנת לעציר הזכות לערער על החלטתו בפני ערכאת ערעורים צבאית.¹⁵² בשני ההליכים הללו זכאי העציר לייצוג של עורך דין. לכאורה, הביקורת השיפוטית והערעור נועדו לשמש כמנגנון המבטיח שימוש ענייני בצעד קשה כמעצר ללא משפט, אולם בפועל אין לעצירים כל יכולת להגן על עצמם.

¹⁴⁷ היתר מטעם מפקדת גוש שרון, 27.10.2005.

¹⁴⁸ מכתב מר/כ אילנה איבגי, קצינת נפגעי עבירה, למוקד להגנת הפרט, 16.11.2005.

¹⁴⁹ על פי נתונים שהועברו לבקשת המוקד ממרכז השליטה הכליאה של הצבא (משליט כליאה), 28.12.2005.

¹⁵⁰ בגדה המערבית: צו בדבר מעצרים מינהליים (הוראת שעה), צו מס' 1226, 1988; ברצועת עזה (עד סיום

הממשל הצבאי בה, בספטמבר 2005): צו בדבר מעצרים מינהליים (הוראת שעה), צו מס' 941, 1988.

הצווים כמעט זהים זה לזה. מוסד המעצר המינהלי קיים אף בישראל מכוח חוק שחוקקה הכנסת, ומי

שמוסמך להוציא צו מעצר מינהלי בישראל הוא שר הביטחון. בהליך הביקורת השיפוטית יושב נשיא בית

המשפט המחוזי, ועל החלטתו רשאי העציר להגיש ערעור לבית המשפט העליון.

¹⁵¹ פרקי הזמן המקסימאליים להבאה בפני שופט עשויים להשתנות. על שינויים מן הסוג הזה ראו, לדוגמה,

המוקד להגנת הפרט, דו"ח פעילות לשנת 2002, עמ' 59-62.

¹⁵² לעיל, הי"ש 150.

בכל הנוגע למעצרים מינהליים משמש הצבא כמנגנון ביצוע של השב"כ. הצבא מוציא צו מעצר מינהלי כנגד אדם מסוים על סמך חומר מודיעיני שמועבר אליו מן השב"כ ומעיד, לכאורה, כי אותו אדם מהווה סכנה ביטחונית. חומר זה מוגדר כחסוי ולעולם אינו נחשף בפני העציר ובאי כוחו. הוא מוצג במתכונת מתומצתת בפני השופטים הצבאיים, בדיונים חסויים שנערכים במסגרת הליכי הביקורת והערעור. בדיונים הללו נוכחים, מלבד השופטים, רק נציגי התביעה הצבאית. לעציר ולעורך דינו לא נותר אלא לבסס את טיעוניהם על ניחושים ועל מעט החומר הגלוי שהם רשאים לבקש כי ייחשף בפניהם. כל הגנה שינסו להעמיד תהיה חסרה משום שהם אינם יכולים, מטבע הדברים, להפריך את החומר החסוי. בתנאים הללו אין תימה כי שופטי שתי הערכאות מאשרים ברוב המכריע של המקרים את הבקשות לאישור צווי המעצר המינהליים. אמנם לאחר אישור הצווים בידי השופטים הצבאיים עדיין פתוחה לפני העצירים הדרך לבג"ץ, אולם ניסיון המוקד מורה כי גם בערכאה זו נוטים השופטים לאשר את הצווים.

אמנת ג'נבה הרביעית מתירה שימוש במעצר מינהלי, המכונה בלשונה interment, אולם רק כאשר הדבר מתחייב מצורכי ביטחון.¹⁵³ גם המשפט הישראלי קובע כי יש להשתמש בצעד זה רק במקרים חריגים ומיוחדים ורק כצעד מונע כנגד סכנה עתידית, וזאת בשל פגיעתו הקשה בזכויות העצירים. לאורך השנים קבע בג"ץ כללים שנועדו להבטיח כי השימוש במעצר המינהלי, בייחוד לאורך זמן, ייעשה מתוך שיקול דעת הולם והתחשבות במכלול הנסיבות, ולא רק בחומר החסוי.¹⁵⁴ אולם בפועל המצב הפוך. במקום להשתמש בנוהל המעצר המינהלי במשורה משתמשת בו ישראל באופן גורף. מאז החלה האינתיפאדה השנייה עצרה ישראל אלפי פלסטינים תושבי השטחים בצווי מעצר מינהלי. רבים מהם הוחזקו - או מוחזקים - בבתי הכלא במשך תקופות ארוכות. נכון לסוף שנת 2005, ותיק העצירים המינהליים המיוצג על ידי המוקד מוחזק כך כבר למעלה מארבע שנים וחצי. בדרך כלל, גם הכללים שקבע בג"ץ אין בהם כדי לסייע לעצירים, שכן החומר החסוי גובר כמעט תמיד על שיקולים אחרים שהן השופטים הצבאיים והן שופטי בג"ץ נדרשים לשקול כאשר הם דנים בצווי מעצר מינהלי.

במהלך 2005 ?צגה עורכת הדין תמר פלג-שריק, המטפלת בנושא מטעם המוקד, 72 עצירים מינהליים, הופיעה בלמעלה מ-150 הליכי ביקורת וערעור בערכאות הצבאיות והגישה עתירה אחת לבג"ץ. מבין העצירים הללו, רק שמונה שוחררו

¹⁵³ אמנת ג'נבה הרביעית בדבר הגנת אזרחים בזמן מלחמה (1949), סעיף 78.

¹⁵⁴ בין פסקי הדין הקובעים אמות מידה לשימוש במעצרים המינהליים ראו עמ"ם 4/94, בן חורין נ' מדינת ישראל, פ"ד מח(5) 329, 334; דני"פ 7048/97, פלוני נ' שר הביטחון, פ"ד נד(1) 721, 740-741; עמ"ם 8607/04, פחימה נ' מדינת ישראל (טרם פורסם), פסי' 8; עמ"ם 2/86, פלוני נ' שר הביטחון, פ"ד מא(2) 513, 508.

בעקבות החלטת שופט. המקרים המיוצגים על ידי המוקד מלמדים על חוסר האונים הכמעט מוחלט של העצירים המינהליים ועורכי דינם בבואם להתמודד עם הליך שבו החומר החסוי הוא חזות הכול.

 מ"ע מן הכפר עקאבה הסמוך לגינין מוחזק במעצר מינהלי כבר למעלה מארבע שנים. הוא נעצר בנובמבר 2001, כאשר היה בן 20. בינואר 2002, עם סיום חקירתו, הוציא נגדו המפקד הצבאי צו מעצר מינהלי. מאז הוצאו נגדו עשרה צווים נוספים בזה אחר זה. בספטמבר 2005, כאשר הובא צו המעצר העשירי לאישורו של שופט צבאי, החליט זה לקצרו משלושה חודשים לחודשיים. פירוש הדבר הוא כי אם לא ימצא חומר ביטחוני חדש ובעל משמעות כנגד מ"ע בתום התקופה המקוצרת, לא ניתן יהיה להוציא נגדו צו מעצר נוסף. בהחלטתו ציין השופט כי ככל שאדם מוחזק במעצר מינהלי זמן רב יותר כך גובר משקלו של משך המעצר במכלול השיקולים המובאים בחשבון לעניין שחרור העציר. בשיקולים אלה נכלל גם טיבו של המידע המודיעיני הקיים נגדו. במקרה של מ"ע, שני השיקולים ה"טו את הכף לטובת קיצור המעצר, כמאמר השופט: "במקרה הנוכחי מוחזק העצור כארבע שנים בהתבסס על חומר מודיעיני אשר נאסף לפני כחמישים חודשי".¹⁵⁵

שופט הערעורים, לעומתו, קיבל את טענות התביעה הצבאית ואישר את צו המעצר במלואו. בהחלטתו לא חלק שופט הערעורים על העובדה כי החומר המודיעיני המהותי כנגד מ"ע נאסף לפני ארבע שנים וכי בחומר שנאסף מאז אין כדי להצדיק הארכה נוספת של הצו, והוא אף הודה כי טענות הסנגוריה, לפיהן לא ניתן לקבוע שמ"ע מסוכן לציבור על סמך חומר מלפני ארבע שנים, הן טענות כבדות משקל, ולמרות כל זאת החליט לאשר את הצו. בהחלטתו ציין השופט כי כדי להשאיר את מ"ע במעצר מינהלי דרוש יסוד סביר להניח כי עודו מהווה סכנה לציבור - ובמקרה של מ"ע אכן קיים יסוד סביר שכזה, שכן, כוונותיו לפגוע בישראלים בעבר לא נותרו בגדר כוונות בלבד; הוא החל בפעולות לממשן בטרם נעצר, וקרוב לוודאי שהן לא נזנחו, משום ש"אין סיבה להניח כי דווקא בכלא קציעות יחד עם כל העצירים והאסירים הביטחוניים, גברה בלבו [של מ"ע] האהבה לישראל".¹⁵⁶ לאור זאת, ולאור "המצב הביטחוני המדורדר בשטחים", קבע השופט כי יש להותיר את מ"ע במעצר. מ"ע ערער על ההחלטה לבג"ץ אולם ללא הועיל. לאחר דיון במעמד צד אחד, שבו הוצג בפני השופטים החומר החסוי, הוחלט להותירו במעצר.¹⁵⁷

¹⁵⁵ מ"מ 2575/05, ביקורת שיפוטית, החלטה, 19.9.2005.

¹⁵⁶ עמ"מ 3205/03, **התובע הצבאי נ' אבו ערה**, החלטה, 21.11.2005.

¹⁵⁷ בג"ץ 11026/05, **אבו ערה נ' מפקד כוחות צה"ל באיו"ש**.

ו"י הוא אחד מבני המזל ששוחררו ממעצר מינהלי במהלך 2005, לאחר שלוש שנים וחצי בכלא. ייתכן כי פגמים פרוצדוראליים חמורים בשני צווי המעצר האחרונים שהוצאו נגדו הם שהביאו בסופו של דבר לסיום מעצרו. הפגמים הללו חושפים כי לפחות בכמה מן המקרים לא מופעל שיקול דעת ראוי בנוגע להחזקתם של עצירים במעצר מינהלי.

 ו"י הוחזק במעצר מינהלי ממאי 2002 ועד מאי 2005. תחילה נעצר לשישה חודשים בעילה כי הוא מסכן את ביטחון האזור. עם תום תקופה זו הוארך מעצרו בשישה חודשים נוספים, באותה עילה. בשלושת צווי המעצר שהוצאו לאחר מכן, כל אחד מהם לתקופה של שישה חודשים, נאמר כי ו"י הוא פעיל בגייהאד האסלאמי. בנובמבר 2004 הוצא צו המעצר השישי כנגד ו"י. גם הפעם נקבע תוקפו לשישה חודשים, אולם עילת המעצר שהופיעה בו הייתה שונה לגמרי מקודמותיה: ו"י, כך נאמר בצו, הוא פעיל תנזים. הצו אושר מבלי שהשוטט נתן דעתו על השינוי בעילת המעצר.

בדיון שנערך בערעור שהגיש המוקד חזר התובע הצבאי על ההאשמה כי ו"י הוא פעיל בגייהאד האסלאמי וטען כי נפלה טעות בצו המעצר שהוצא נגדו.¹⁵⁸ השופט קבע כי על המפקד הצבאי להוציא צו מעצר מתוקן נגד ו"י, אולם רק לאחר שיבחן מחדש את המידע המודיעיני בעניינו ואת הצורך במעצרו.¹⁵⁹ הצו המתוקן התקבל בתוך יממה.¹⁶⁰ בביקורת השיפוטית שנערכה בעניינו של הצו המתוקן טענה עורכת הדין מטעם המוקד כי הזמן הקצר שעבר מאז החלטת השופט ועד הוצאת הצו המתוקן מעורר חשד שהמפקד הצבאי לא שקל את המקרה של ו"י לעומקו, בניגוד להוראות ההחלטה השיפוטית הקודמת בעניין. ספקות נוספים בדבר תקינותו של הצו התעוררו גם משום שלא הוטבעה עליו חותמת רשמית ומשום שחתימת המפקד הייתה שונה מחתימותיו על צווים אחרים. השופט קיים דיון חסוי ולאחריו הודיע כי הוא דוחה את הדיון בצו המעצר עד שיקבל תצהיר מטעם המפקד החתום עליו ובו תשובות על השאלות הקשות העולות מן הצו ומנסיבות הגשתו. בין היתר ביקש השופט לדעת מתי הועבר חומר החקירה אל המפקד, מה נכלל בו, מי בדק אותו עבורו, האם נשקל כל החומר שנאסף בעניין העצור ומה פשר היעדר החותמת וההבדלים בין החתימות. השופט קבע כי לא ניתן יהיה להוציא צו מעצר מינהלי חדש בטרם יוצג התצהיר.¹⁶¹

¹⁵⁸ עמ"מ 1398/05, יאסין נ' התובע הצבאי, פרוטוקול דיון, 18.4.2005.

¹⁵⁹ עמ"מ 1398/05, יאסין נ' התובע הצבאי, החלטה, 18.4.2005.

¹⁶⁰ צו מעצר מינהלי - הארכה מתאריך 19.4.2005, תקף לתאריכים 21.4.2005-22.5.2005.

¹⁶¹ מ"מ 1711/05, מפקד כוחות צה"ל באיו"ש נ' יאסין, החלטה, 9.5.2005.

החלטה זו ניתנה כשבועיים לפני תום תוקפו של צו המעצר המינהלי נגד וי"י. אולם התצהיר מעולם לא הוגש, צו מעצר חדש לא הוצא, ובמאי 2005 שוחרר וי"י לביתו.

במהלך עבודתו השוטפת פועל המוקד, באמצעות עו"ד תמר פלג-שריק, גם במישור העקרוני. בשנת 2005 הצליח המוקד להביא לכך שהחומר שניתן לחשוף בפני העציר ובא כוחו יורחב במעט. מאבק נוסף של המוקד בשנה זו נגע בנוהגה של התביעה הצבאית לערוך "דיוני דחייה": במקרים רבים מופיעים נציגי התביעה הצבאית בפני השופט ביום שבו אמורה להיערך ביקורת שיפוטית בעניינו של עציר, אך במקום לקיים את הדיון, הם מבקשים מן השופט דחייה. למוקד לא ידוע על מקרה שבו שופט סירב לבקשת דחייה כזו. כך, עניין המעצר מובא בפני שופט בתוך שמונה ימים, כנדרש, אך למעשה לא מתקיימת כל ביקורת שיפוטית של ממש. בעקבות טיעוני המוקד בעניין זה קבע בית המשפט הצבאי כי "דיוני הדחייה" אינם עומדים בדרישות החוק.¹⁶²

יתר משהישגים אלה מעידים על פריצת דרך במישור העקרוני, הם מדגישים פעם נוספת את חוסר האונים המוחלט של העציר אל מול המעצר המינהלי. אף שהם הושגו במסגרת הליכים שעסקו בעניינם של שני עצירים שונים, שני העצירים, כמו רבים אחרים, נותרו במעצר מינהלי לאחר הדיונים בעניינם.

סבלם של העצירים המינהליים, החיים בין התקווה להשתחרר בתום צו המעצר לבין האכזבה לנוכח הוצאת צווי הארכה, מתואר במאמר של אחד מוותיקי העצירים המינהליים, העיתונאי עבד אל ראזק פראגי, המוחזק במעצר מינהלי קרוב לארבע שנים. את המאמר כתב מתוך כלאו ופרסם בעיתונו, **אל קודס:**

"בהתחלה המפקד הצבאי מוציא לפי המלצת השב"כ החלטה להעביר את העצור למעצר מינהלי לשישה חודשים, כי הם חושדים שהוא מהווה סכנה לביטחון האזור והציבור [...] העצור חושב לעצמו: 'אין זה אסון. זו תקופה קצרה וקצובה, במהרה היא תעבור ואחזור חופשי למשפחתי [...]'. הרי יש תאריך קבוע מראש לשחרורו. הוא יודע שזה תאריך וירטואלי, אבל בינו לבין עצמו מתרחש דר-שיח מתמשך. 'אולי הם הגיעו למסקנה שאני כבר לא מהווה שום סיכון, לא לביטחון שלהם ולא לביטחון אזרחיהם?'¹⁶³

¹⁶² הי"ש 155, מ"מ 2575/05.

¹⁶³ קטע זה פורסם בעיתון **אל קודס** ב-12.12.2005 וצוטט בתרגומו לעברית אצל עמירה הס, "הכל יפורט בחסוי", **הארץ**, 2.1.2006.

"הסבל הזה [...] מתעצם כי הוא מגיע גם למשפחתו של האסיר. בכל מועד משוער לשחרורו מחכים האסיר ובני משפחתו בשמחה לשחרורו, והדבר אינו מתגשם. השמחה נגזלת בחתימתו של אלוף פיקוד המרכז של הצבא הישראלי, שחותם על צו מחודש בהמלצת השב"כ [...] חידוש זה של הצו מתבצע בדרך כלל בשעות האחרונות לפני שעת השחרור המיועדת, תוך גרימת טראומה מחודשת בכל פעם לאסיר עצמו, לאשתו, לילדיו ולהוריו, שכל יום שעובר בלי חידוש הצו מעצים בתוכם את התקווה שאו־טו־טו בנם משתחרר הפעם".¹⁶⁴

פראג', שהצבא טוען כי הוא פעיל בארגון החזית העממית לשחרור פלסטין, מוחזק במעצר מינהלי מאפריל 2002. בסדרת מאמרים שכתב מן הכלא לקראת הבחירות ברשות הפלסטינית בראשית 2006 הביע פראג' תמיכה בהליך הבחירות וקרא לתנועות השמאל להתאחד ולהשתתף בהן במסגרת זרם שמאל דמוקרטי.¹⁶⁵ בסוף 2005, בדיון שנערך בצו המעצר ה-12 שהוצא נגדו, הצהיר פראג' שהוא רואה עצמו שייך לשמאל הפלסטיני, אך לא לארגון החזית העממית, וכי הוא תומך בשלום על יסוד החלטות האו"ם בנוגע לסכסוך הישראלי-פלסטיני ובכוונתו להתמודד בבחירות במסגרת אותה רשימה מאוחדת שלהקמתה קרא במאמריו. עורכת דינו של פראג', המייצגת אותו מטעם המוקד, הגישה לשופט ולתביעה את המאמרים שכתב בחודשים שקדמו לדיון ופורסמו בעיתון **אל קודס**.

במהלך הדיון התברר כי השב"כ, שאמור לאסוף חומר מודיעיני לשם הערכת מידת הסכנה הנשקפת מעצירים מינהליים, לא ידע כלל על קיומם של המאמרים. השופט הוא שהעביר לנציגי השב"כ את המאמרים במהלך הדיון החסוי וביקש את התייחסותם לנאמר בהם. השב"כ הגיש את חוות דעתו ימים מספר לאחר מכן ובו ביום אישר השופט את המעצר על סמך "מכלול" המידע שהוצג בפניו, בלא כל פירוט.¹⁶⁶

בערעור טענה באת כוחו של פראג' כי בעת שאושר מעצרו לא ניתן כל משקל לדעותיו, כפי שהתפרסמו בפומבי במאמריו, וכי ההחלטה הסתמכה על החומר החסוי בלבד. שופט ערכאת הערעורים נענה ככל הנראה לבקשתה לעיין במאמרים, אך גם הוא סירב לייחס להם משקל בעניין מעצרו של פראג' ואף דחה את הטענה כי הנאמר בהם משקף נאמנה את עמדותיו של העציר. בהחלטתו כתב השופט: "[פראג'] נמצא במעצר מינהלי ומעוניין להשתחרר ממנו. הוא יודע

¹⁶⁴ עבד אל ראזק פראג', "עצירים מינהליים: התיק המוגלה והנשכח", **אל קודס**, 7.10.2005; תורגם מערבית בידי בני משפחתו.

¹⁶⁵ סדרת המאמרים פורסמה בעיתון **אל קודס** בתאריכים 26.11.2005-7.11.2005.

¹⁶⁶ מ"מ 2360/05, ביקורת שיפוטית, החלטה, 22.12.2005.

שכל עוד נשקפת ממנו סכנה יוארך מעצרו. הוא יודע שלמודיעין הישראלי גישה למקורות מידע רבים ובוודאי לכלי התקשורת והעיתונים הפומביים. [...] מה הסיכוי ש[...] יכתוב בעיתון מילה או חצי מילה לטובת המשך העימות המזוין וביצוע פעילות צבאית כנגד ישראל? לדעתי אין כל סיכוי שכזה. לכן גם אם היה המערער גדול המחבלים הצבאיים וראשון לשונאי ישראל [...] הוא מפוכח וחכם דיו שלא להסגיר את עצמו במו ידיו. לפיכך, מאמרים רודפי שלום מפרי עטו (או מקלדתו) אינם מוכיחים דבר".¹⁶⁷

בתום הדברים אישר השופט הצבאי את צו המעצר שתוקפו ארבעה חודשים. גם הצו שהוצא אחריו, ותוקפו נקבע עד סוף יולי 2006, אושר בשתי הערכאות הצבאיות שבהן נדון.¹⁶⁸ רק בעקבות עתירה לבג"ץ שהגיש המוקד במאי 2006 בשמו של פראג,¹⁶⁹ התחייב הצבא כי מעצרו לא יוארך שוב בתום תקופת המעצר הנוכחית.¹⁷⁰ פראג' שוחרר בסוף יולי 2006. (תיק 21867)

זכויות כלואים לאחר הנסיגה מרצועת עזה

בספטמבר 2005, עם השלמת פינוי ההתנחלויות והסגת כוחות הצבא הישראלי, הוכרז על ביטול הממשל הצבאי ברצועת עזה.¹⁷¹ בכך נשטם הבסיס החוקי להחזקת מאות מתושבי הרצועה בבתי הכלא בישראל: הצווים הצבאיים שעל פיהם נשפטו האסירים בוטלו ובית המשפט הצבאי במתחם ארז נסגר. זמן קצר לאחר ביטול הממשל הצבאי ברצועה הונחה על שולחן הכנסת הצעת חוק שמטרתה להכשיר את המשך החזקתם של אסירים שפוטים מרצועת עזה. הצעת החוק קובעת כי מי שנשפט בבית המשפט הצבאי של רצועת עזה (במתחם ארז) יש לראותו כמי שנשפט בבית משפט פלילי בישראל ולפיכך ניתן להמשיך ולהחזיק בו.¹⁷² החוק טרם אושר, אך האסירים עודם מוחזקים בישראל. ישראל אמנם טוענת כי כיבוש הרצועה הסתיים אולם היא מסרבת לפעול כמתחייב מעמדה זו על פי הוראות

¹⁶⁷ עמ"מ 3661/05, פראג' נ' התובע הצבאי, דיון והחלטה, 5.1.2006.

¹⁶⁸ מ"מ 1684/06, ביקורת שיפוטית, החלטה, 3.4.2006; עמ"מ 1932/06, פראג' נ' התובע הצבאי, 22.5.2006.

¹⁶⁹ בג"ץ 4468/06, פראג' נ' מפקד כוחות צה"ל באיו"ש.

¹⁷⁰ שם, הודעה מוסכמת מטעם הצדדים, 31.5.2006.

¹⁷¹ מנשר בדבר סיום הממשל הצבאי, 12.9.2005.

¹⁷² הצעת חוק עונש מאסר שנוזר בית משפט צבאי בחבל עזה (הוראות מעבר), התשס"ו-2005.

אמנת גינבה ולשחרר את כל האסירים תושבי הרצועה המוחזקים בישראל. החוק המוצע ישלול זכות יסוד של האסירים, המוקנית להם במשפט הבינלאומי, ולפיה החזקתם בידי המעצמה הכובשת היא זמנית ועם תום הכיבוש (בין שכבר הסתיים, כעמדת המדינה, ובין שלא, כעמדה המקובלת בקהילת זכויות האדם) יש להעבירם לידי רשויות השטח המשוחרר.

בנוסף לאסירים השפוטים הוחזקו בישראל באותה עת גם חמישה עצירים מינהליים מרצועת עזה. בהיעדר בסיס חוקי להמשיך ולהחזיק בהם שחררה ישראל שלושה מהם, אך נגד השניים הנותרים הוצאו צווי כליאה מכוח חוק כליאתם של לוחמים בלתי חוקיים.

חוק כליאתם של לוחמים בלתי חוקיים

חוק כליאתם של לוחמים בלתי חוקיים נחקק בשנת 2002, בעקבות האיסור שהטיל בג"ץ על המדינה להמשיך ולהחזיק עצורים לבנונים במעצר מינהלי רק לצורך השימוש בהם כבקלפי מיקוח, מבלי שנסקפת מהם עצמם סכנה לביטחון ישראל. החוק נועד לעקוף את פסיקת בג"ץ ולאפשר להחזיק, ללא הגבלת זמן, אסירים שהם עצמם אינם בהכרח מסוכנים.¹⁷³

החוק מגדיר "לוחם בלתי חוקי" כמי ש"נטל חלק בפעולות איבה נגד מדינת ישראל, בין במישרין ובין בעקיפין, או נמנה עם כוח המבצע פעולות איבה נגד מדינת ישראל שלא מתקיימים לגבי התנאים המקנים מעמד של שבוי מלחמה במשפט הבין-לאומי ההומניטרי".¹⁷⁴ המעמד "לוחם בלתי חוקי" אינו מוכר במשפט ההומניטארי הבינלאומי, המכיר בשני מעמדות בלבד - לוחמים ואזרחים. לכל אחד מן המעמדות הללו חובות וזכויות ולכל אחד מהם שמורות הגנות מסוימות. על פי אמנת גינבה, לוחמים רשאים להשתתף בלחימה, מותר להורגם ולקחתם בשבי, אך משנשבו, הם מקבלים מעמד של שבוי מלחמה המקנה להם חסינות מפני הליכים פליליים. שבוי מלחמה זכאים לקבל ביקורים של הצלב האדום, לשלוח ולקבל מכתבים מקרוביהם ולקיים את מצוות דתם, ויש לשחררם מיד עם תום הלוחמה.¹⁷⁵ לעומת זאת, מי שמוגדרים כאזרחים על פי האמנה אינם רשאים להשתתף בלחימה, הם זכאים להגנה מלאה, אסור להורגם או לקחתם בשבי אך מותר להעמידם לדין פלילי בגין עבירות שביצעו, כולל השתתפות בלחימה,

¹⁷³ להרחבה על החוק ועל הבעייתיות שבו ראו הילי מודריק אבן חן, בהנחיית מרדכי קרמיניצר, **לוחמים בלתי חוקיים או חקיקה בלתי חוקית?**, המכון הישראלי לדמוקרטיה, דצמבר 2005.

¹⁷⁴ חוק כליאתם של לוחמים בלתי חוקיים, התשס"ב-2002, סעיף 2.

¹⁷⁵ **אמנת גינבה השלישית בדבר הטיפול בשבוי מלחמה, 1949**. החסינות ניתנת רק בגין פעולות לוחמה שהתבצעו במסגרת כללי המשפט הבינלאומי. על מעשים שבוצעו בניגוד לכללים אלה ניתן להעמיד שבוי מלחמה לדין פלילי.

תוך שמירה על כללי משפט הוגן. החוק ההומניטארי הבינלאומי מתיר חריגות מכללים אלה ונקיטת צעדים חריפים כלפי אזרחים, כגון מעצרים מינהליים ותייחוס מגורים, אם ביטחון האזור מחייב זאת.¹⁷⁶

חוק כליאתם של לוחמים בלתי חוקיים יוצר מעמד שלישי, שכאמור, אינו קיים במשפט הבינלאומי. מי שמוגדר כ"לוחם בלתי חוקי" אינו זכאי להגנות השמורות ללוחמים ולא לאלה השמורות לאזרחים. החוק מאפשר לכלוא כל אדם שישראל קבעה כי הוא שייך לארגון הפועל נגדה, ללא כל קשר לפעולותיו של-עצמו או למידת הסכנה הנשקפת ממנו-עצמו, עד שישראל תקבע שאותו ארגון חדל מפעולותיו נגדה. החוק מאפשר להעמיד "לוחמים בלתי חוקיים" לדין פלילי בגין פעולות שביצעו נגד ישראל, אלא שלדבר זה אין כל משמעות, שהרי ניתן להוסיף ולכלוא את אותם "לוחמים בלתי חוקיים" גם לאחר שסיימו לרצות את עונשם - זאת, כאמור, עד אשר ייקבע כי הארגון מטעמו הם פועלים, לטענת המדינה, אינו מסכן עוד את ישראל.

בשל פגיעתו הקשה בזכויות האדם של העצירים תקף המוקד את החוק במסגרת הייצוג שהעניק לפאוזי איוב, אחד האנשים שנגדם הוצאו צווי כליאה מכוח החוק.¹⁷⁷ בהליכים המשפטיים בעניינו של איוב טען המוקד כי יש לפסול את חוק כליאתם של לוחמים בלתי חוקיים משום שהוא אינו חוקתי ומשום שהוא מנוגד לכללי המשפט הבינלאומי. בית המשפט המחוזי דחה את הטענות והמוקד ערער על החלטתו לבית המשפט העליון.¹⁷⁸ בראשית 2004, בעוד הערעור תלוי ועומד, שחררה ישראל את כל העצירים שהחזיקה מכוח החוק במסגרת עסקת חליפין עם החיזבאללה, אך בשל הסוגיות העקרוניות החשובות שעמדו לדין בהקשר זה סירב המוקד למחוק את הערעור. ב-8.9.2005 נדחה הערעור ללא הכרעה בטענות העקרוניות כנגד החוק. בית המשפט סירב לדון בהן משום שסבר כי הדיון יהיה תיאורטי בלבד, שהרי איש אינו מוחזק מכוח החוק, אך קבע כי ניתן יהיה לדון בעתיד בסוגיות העקרוניות שמעלה חוק זה.¹⁷⁹ העתיד הגיע ארבעה ימים לאחר מכן. ב-12.9.2005, עם ההכרזה על סיום הממשל הצבאי ברצועת עזה, הוציא הרמטכ"ל צווי כליאה לשני תושבי רצועת עזה מתוקף סמכותו לפי חוק כליאתם של לוחמים בלתי חוקיים.

¹⁷⁶ אמנת ג'נבה הרביעית בדבר הגנת אזרחים בימי מלחמה, 1949.

¹⁷⁷ ב"ש 92690/02, מדינת ישראל נ' איוב, טענות המשיב כנגד חוקתיות חוק כליאתם של לוחמים בלתי חוקיים, התשס"ב-2002, 24.12.2002.

¹⁷⁸ ע"פ 3765/03, איוב נ' מדינת ישראל.

¹⁷⁹ שם, פסק דין, 8.9.2005.

חי"ע ור"ע הם בני דודים תושבי הרצועה שהוחזקו במעצר מינהלי במשך שנתיים ושבעה חודשים ושלוש שנים וחצי, בהתאמה. עם ביטול הממשל הצבאי בוטלו גם הצווים מתוקפם הוחזקו השניים במעצר מינהלי וישראל הוציאה נגדם צווי כליאה מתוקף חוק כליאתם של לוחמים בלתי חוקיים. ישראל טענה כי השניים נופלים בגדרו של החוק בשל קשריהם לארגון חיזבאללה. על פי החוק, על בית המשפט המחוזי לקיים ביקורת בעניין צווי הכליאה בתוך 14 יום ממועד הוצאתם וכן מדי שישה חודשים, כל עוד הכלואים מוחזקים מתוקף החוק. על תוצאות הביקורת השיפוטית ניתן לערער בפני בית המשפט העליון.

חי"ע ור"ע מיוצגים על ידי עורכי דין מטעם המוקד. בביקורת השיפוטית שנערכה בעניינם טענו עורכי הדין שיש לשחררם, הן משום שהחוק מכוחו הוצאו צווי הכליאה נגדם אינו חוקתי, מן הטעמים העקרוניים שהוזכרו לעיל, והן משום שבהתבסס על עמדת ישראל כי כיבוש הרצועה הסתיים, המשך החזקתם סותר את הוראות אמנת ג'נבה. עוד טענו עורכי הדין כי אם ייקבע שיש להוסיף ולכלוא אותם, עקרון המידתיות מחייב שיוחזקו במעצר מינהלי, ולא על פי חוק כליאתם של לוחמים בלתי חוקיים.¹⁸⁰ אף על פי שמעצר מינהלי הוא אמצעי חמור ביותר, פגיעתו פחותה מזו של החוק. בין היתר, אם יוחזקו במעצר מינהלי תהיה המדינה חייבת לשחררם מרגע שייקבע כי הם עצמם כבר אינם מהווים סכנה; אם יינקטו נגדם הליכים פליליים יסתיים מעצמם המינהלי, ובתום ריצוי העונש, אם ייגזר, ישוחררו. חוק כליאתם של לוחמים בלתי חוקיים, לעומת זאת, מאפשר למדינה להמשיך ולהחזיק בהם גם אם הם עצמם אינם מסוכנים, ללא קשר להליכים פליליים וגם לאחר שסיימו לרצות עונש מאסר.

בית המשפט המחוזי קיבל את עמדת המדינה בעניין שיוכם של השניים לארגון חיזבאללה ולפיכך קבע כי הם אכן נופלים בגדרו של החוק.¹⁸¹ בנוסף דחה בית המשפט את טענותיו העקרוניות של המוקד כנגד החוק.¹⁸² ערעורים בעניין הוגשו לבג"ץ.¹⁸³ ההליכים המשפטיים בעניינם של ר"ע וחי"ע טרם הסתיימו. (תיקים 39905, 39904)

¹⁸⁰ ב"ש 93226/05 ואח', מדינת ישראל נ' עיאד.

¹⁸¹ שם, החלטה, 25.1.2006.

¹⁸² ב"ש 90512/05 ואח', מדינת ישראל נ' עיאד ואח', החלטה, 19.7.2006.

¹⁸³ ע"פ 6659/06, עיאד ואח' נ' מדינת ישראל.

תנאי כליאה

תנאי כליאה: מתקן עופר

מתקן הכליאה הצבאי שבמחנה עופר פועל ברציפות מאז פלישת הצבא הישראלי לערים הפלסטיניות במאס 2002, שנודעה כ"מבצע חומת מגן". קודם לכן שימש המחנה כבסיס אחסון. עם הסבתו למתקן כליאה החל המוקד לעקוב אחר תנאי הכליאה השוררים בו.

תנאי הכליאה במתקן עם פתיחתו היו קשים ביותר. רבים מן העצירים הוחזקו באוהלים קרועים, כ-60 איש בכל אוהל. אחרים הוחזקו בסככות פתוחות ששימשו בעבר לאחסון כלי רכב כבדים, חשופים לקור ולגשמים של חודש מארס. בכל סככה הוחזקו עד 300 איש. תנאי ההיגיינה היו ירודים, העצירים לא קיבלו מזון בכמות מספקת ואף לא בגדים להחלפה, ניירות טואלט, מים חמים, סבון ומגבת אישיים וחומרים לניקוי חדרי השירותים. הטיפול הרפואי במקום כלל אך ורק משככי כאבים, גם במקרי פציעה.¹⁸⁴

באפריל 2002 הגיש המוקד עתירה לבג"ץ, בשיתוף עם ארגוני זכויות אדם נוספים, ובה נדרש הצבא לשפר את התנאים במקום.¹⁸⁵ מיד לאחר הגשת העתירה החל הצבא בשיפור הדרגתי של התנאים, ולאחר שמונה חודשים, שבמהלכם עקב אחרי פעולות הצבא, דחה בית המשפט את העתירה, אף על פי שנותר עוד מקום רב לשיפור. בפסק הדין מתחו השופטים ביקורת חריפה על התנאים ששררו בכלא בעת פתיחתו, הורו לצבא לספק לעצורים כמות מספקת של ספרים, עיתונים ומשחקים, והמליצו על הקמת ועדה מייעצת לרמטכ"ל שתעקוב אחר המצב בכלא ותציע דרכים לשיפורו.¹⁸⁶

הוועדה המייעצת הוקמה, אך הוראותיו של בג"ץ לא קוימו. אי לכך הגיש המוקד במאס 2003 בקשה למילוי אותן הוראות, על פי פקודת ביזיון בית המשפט,¹⁸⁷ ובמקביל הוסיף לעקוב אחר המצב בכלא. המעקב העלה כי במהלך 2005 חל שיפור בתנאי הכליאה במתקן עופר וכי מקצת הצעדים שנקטה הנהלת הכלא עולים בקנה אחד עם כמה מהמלצותיה של הוועדה המייעצת שהוקמה בעקבות העתירה. השינויים נבעו גם, ככל הנראה, מחילופי גברי בפיקוד הכלא בראשית השנה. במתקן נבנו משטחי בטון ועליהם הוצבו אוהלי האסירים. המטבח הועבר

¹⁸⁴ ראו המוקד להגנת הפרט, דו"ח פעילות לתקופה ינואר-יוני 2002, עמ' 6-10, וכן הי"ש 185, בג"ץ 3278/02.

¹⁸⁵ בג"ץ 3278/02, המוקד להגנת הפרט ואח' נ' מפקד כוחות צה"ל באזור הגדה המערבית.

¹⁸⁶ שם, פסק דין, 18.12.2002.

¹⁸⁷ שם, בקשה על פי פקודת ביזיון בית המשפט, 13.3.2003.

מהאוהל שבו שכן למבנה קבע. הובאו מבנים חדשים למקלחות והמים החמים הספיקו לכל הכלואים. את החומרים לשיפוצים הללו סיפק הצבא ואת העבודה ביצעו האסירים. רשת החשמל שודרגה אף היא. האסירים גם דיווחו על שיפור בתחום הטיפול הרפואי: בעבר נאלצו להמתין זמן רב לבדיקות אצל רופאים מומחים והגישה לבתי חולים מחוץ לכלא הייתה מצומצמת ביותר, ואילו כיום הם מקבלים בדרך כלל את הטיפול הרפואי הנדרש. עוד דיווחו האסירים כי הם מקבלים ספרים מהצלב האדום ואספקת העיתונים משביעה רצון.¹⁸⁸ לאור כל זאת ביקש המוקד מבית המשפט למחוק את הבקשה שהגיש על פי פקודת ביזיון בית המשפט.¹⁸⁹

ועדיין קיימים ליקויים. בראשית 2005 פנה המוקד למפקד הכלא בדרישה להיערך כראוי לחורף. ממידע שמסרו אסירים בסוף 2004 ובראשית 2005 עלה כי המתקן אינו ערוך להבטיח לכלואים בו תנאים החולמים את מזג האוויר. באוהלים לא הותקנו כל אמצעי בידוד או חימום והאסירים נאלצו לקנות יריעות ניילון מכספם ולעטוף בהן את האוהלים, כדי למנוע חדירת גשמים. הכלא אף לא סיפק לאסירים שמיכות, מעילים ובגדים חמים בכמות נאותה. המוקד דרש בפנייתו כי ייבחנו אמצעים לחימום האוהלים.¹⁹⁰ בעקבות פניית המוקד חולקו לכלואים מעילים ושמיכות, אולם בעיית אמצעי החימום באוהלים לא באה על פתרונה. מפקד הכלא מסר למוקד כי באופציות הקיימות לחימום טמונות סכנות בטיחותיות או ביטחוניות ולפיכך פנה לאגף הלוגיסטיקה בבקשה למצוא לכך פתרון.¹⁹¹ באוגוסט 2005 פנה המוקד שוב למפקד הכלא כדי לברר אם נמצא פתרון אך התבשר כי אגף הלוגיסטיקה טרם השיב למפקד הכלא.¹⁹²

פיצויים כספיים בגין תנאי הכליאה במחקן עופר

כאמור, תנאי הכליאה במתקן עופר היום שונים במידה ניכרת מאלה ששררו בו בעת פתיחתו. בפסק הדין שניתן בעתירת המוקד קבעו שופטי בג"ץ כי התנאים ששררו במתקן בראשית דרכו, לפחות בחלקם, היוו הפרה בוטה של המשפט הישראלי והבינלאומי כאחד.¹⁹³ ב-2005 התבשר אחד העצורים שהוחזקו במתקן בימיו הראשונים כי המדינה תפצה אותו על הסבל שגרמה לו בעת מעצרו.

¹⁸⁸ הדברים נמסרו בשיחה בין עו"ד מטעם המוקד לנציגי הכלואים במחנה עופר, 20.9.2005.

¹⁸⁹ הי"ש 185, בג"ץ 3278/02, בקשה למחיקת בקשה לפי פקודת ביזיון בית המשפט, 26.9.2005.

¹⁹⁰ מכתב מהמוקד להגנת הפרט לסא"ל גולן מימון, מפקד מתקן הכליאה עופר, 14.2.2005.

¹⁹¹ מכתב מסא"ל גולן מימון, מפקד כלא עופר, למוקד להגנת הפרט, 22.2.2005.

¹⁹² מכתב מהמוקד להגנת הפרט לסא"ל גולן מימון, מפקד מתקן הכליאה עופר, 24.8.2005. ב-26.9.2005 הודיע

מפקד הכלא בשיחת טלפון כי טרם נמצא פתרון לבעיית החימום בכלא.

¹⁹³ הי"ש 185, בג"ץ 3278/02.

ב-2.4.2002, במהלך פלישת הצבא לערים הפלסטיניות, נכנסו חיילים למשרדי תחנת טלוויזיה מקומית ברמאללה, עצרו את מייר, עיתונאי העובד בתחנה, אזקו את ידיו בחוזקה באזיקי פלסטיק והובילו אותו לבניין אחר בעיר, ששימש לכליאת עצורים. במהלך החזקתו בבניין הִכּוּ אותו החיילים מכות קשות בכל חלקי גופו. אחר כך הועבר מייר לבית המעצר בבית אל, שם הוסיפו החיילים להכותו, ומבית המעצר הועבר למתקן עופר. בהגיעו לכלא התלונן מייר על כאבים חזקים כתוצאה מהמכות שקיבל. הוא נלקח לרופא, אך זה הסתפק בהוראה ליטול משככי כאבים. למרות מצבו הרפואי הירוד הוחזק מייר בתנאים הבלתי אנושיים שאפיינו את הכלא בעת שנפתח, בסככה שנועדה לאחסון טנקים, כשהוא חשוף לפגעי מזג האוויר, וכשאר האסירים, אינו מקבל מזון בכמות מספקת. כעבור שבועיים שוחרר מייר. חפציו האישיים שהוחרמו עם מעצרו לא הוחזרו לו. בדיקות שנערכו בבית חולים ברמאללה העלו כי הוא סובל משברים בצלעות. מייר רותק למיטתו למשך שלושה חודשים. ביולי 2004 הגיש עורך דין מטעם המוקד תביעת נזיקין בשמו של מייר.¹⁹⁴ בתביעה נטען, בין היתר, כי הצבא התרשל בכך שלא איפשר למייר לקבל טיפול רפואי ההולם את מצבו. בספטמבר 2005 הושגה פשרה בין הצדדים, על פיה תשלם המדינה למייר 35,000 ש"ח פיצויים. (תיק 17886)

תנאי כליאה: עצירים מינהליים

מעמדם של עצירים מינהליים אינו כשל עצירים אחרים. מאחר שלא נשפטו בגין עבירות, ולפיכך אינם מרצים עונש, שמורה להם הזכות לתנאים משופרים משל עצירים ואסירים אחרים.¹⁹⁵ אמנת ג'נבה הרביעית קובעת כי יש להחזיק עצירים מינהליים בנפרד מכלואים אחרים, להקפיד שמקום מעצרם יהיה מחומם, מואר, מרווח ומאוורר היטב, לאפשר להם לרכוש השכלה בעת מעצרם ולספק להם את התנאים המתאימים לביצוע פולחנם הדתי ומקום הולם לביצוע פעילות גופנית.¹⁹⁶ גם החוק הישראלי מחייב להחזיק עצירים מינהליים בנפרד מעצירים אחרים, להתיר להם להחזיק בחפציהם האישיים וללבוש בגדים אזרחיים, לאפשר להם לצאת לטיול יומי של שעתיים לפחות, לקבל ביקורי משפחה, לקיים את מצוות דתם, ללמוד, לקבל ספרים ועיתונים ועוד.¹⁹⁷ ולמרות כל זאת נתקל המוקד במקרים שבהם מפרות הרשויות המחזיקות בעצירים מינהליים את הכללים הללו, לעתים באופן בוטה.

¹⁹⁴ ת"א 5457/04, רומאנה נ' מדינת ישראל.

¹⁹⁵ ראו בג"ץ 253/88, סגדיה ואחרים נ' שר הביטחון, פ"ד מב(3) 801, עמ' 822-823.

¹⁹⁶ אמנת ג'נבה הרביעית בדבר הגנת אזרחים בזמן מלחמה (1949), סעיפים 84, 86, 93, 94.

¹⁹⁷ תקנות סמכויות שעת חירום (מעצרים) (תנאי החזקה במעצר מינהלי), התש"א-1981, תקנות 2-11.

מ"ד נעצר בביתו שבקלקיליה ב-23.3.2005 ונלקח לחקירת שבי"כ באגף החקירות בבית המעצר קישון. בראשית מאי הוצא נגדו צו מעצר מינהלי והוא הושם באגף המעבר בבית המעצר, שם הוחזק כחודש וחצי. תנאי החזקתו של מ"ד לא עלו בקנה אחד עם תנאים ההולמים מעצר מינהלי. בתא קטן ולא מאוורר, שבו רק עשר מיטות, הוחזקו לעתים עד 20 עצירים. לפיכך נאלצו כמה מן העצירים, ובהם מ"ד, לישון על מזרנים שהונחו על הרצפה. כמות האוכל שניתנה לא הספיקה לכלואים באגף ומ"ד נאלץ לבקש מוצרי מזון מכלואים אחרים במקום, כדי להשלים את החסר. מ"ד נאלץ להסתמך על כלואים אחרים גם לקבלת מוצרי היגיינה ובגדים. במשך כל זמן כליאתו במתקן לא איפשרו לו ליצור קשר עם בני משפחתו, לא ניתנו לו ספרים ועיתונים והוא מעולם לא הורשה לצאת לחצר בית המעצר.

ביוני 2005 פנה המוקד למפקד בית המעצר קישון וליועץ המשפטי לגדה המערבית (להלן: יועמ"ש גדמ"ע) בדרישה להעביר את מ"ד בדחיפות למתקן כליאה שבו מוחזקים עצירים מינהליים. משלא הגיעה תשובה הגיש המוקד עתירת אסיר בשמו של מ"ד.¹⁹⁸ חמישה ימים לאחר הגשת העתירה הועבר מ"ד לכלא קציעות. (תיק 38503)

תנאי כליאה: הפרת הזכות לטיפול רפואי

במהלך 2005 פנה המוקד לערכאות משפטיות בנוגע לשני אסירים פלסטינים פגועי נפש שהרשויות מנעו מהם טיפול רפואי הולם.

מ"ח, המוגדר כאסיר ביטחוני, מוחזק משנת 2001 בידי השבי"ס. החל ממאי אותה שנה הוא מוחזק בהפרדה, ומיוני 2003 הוא נתון בהפרדה זוגית, עם אסיר נוסף בתא. ההפרדה, ובעיקר ההפרדה הזוגית, גרמה למ"ח מצוקה נפשית ניכרת והוא ביקש להיבדק בידי פסיכיאטר פרטי. המוקד, בשיתוף עם עמותת רופאים לזכויות אדם, הסדיר את הבדיקה ביוני 2005. עם תום הבדיקה המליץ הפסיכיאטר על שורת צעדים להטבת מצבו של מ"ח, ובהם המשך טיפול מטעם מרכז בריאות הנפש (מב"ן) של השבי"ס. בעקבות ההמלצות הגיע פסיכיאטר מטעם מב"ן לכלא אוהלי קידר, שבו הוחזק מ"ח באותה עת, כדי לבחון את מצבו של האסיר. בהגיעו התברר שהבדיקה תתבצע בנוכחות סוהר. מ"ח ביקש לדבר עם הרופא ביחידות, ללא נוכחות הסוהר, אך בקשתו סורבה. כאשר עמד מ"ח על זכותו לסודיות רפואית סירבו שלטונות הכלא לקיים את הבדיקה. המוקד שב ופנה אל רשויות הכלא, בצירוף חוות דעת נוספת מטעם הפסיכיאטר הפרטי שבדק את מ"ח, ובה הוסבר כי על פי

¹⁹⁸ עע"א 670/05, דאוד נ' שירות בתי הסוהר.

כללי האתיקה הרפואית יש לאפשר למי"ח להיבדק ללא נוכחות סוהר,¹⁹⁹ אך השב"ס עמד בסירובו.

בספטמבר 2005 הגישו המוקד ועמותת רופאים לזכויות אדם עתירת אסיר בשמו של מי"ח.²⁰⁰ בעתירה נטען בין היתר שבדרישתו להציב סוהר בחדר הבדיקה מפר השב"ס את זכותו של מי"ח לסודיות רפואית וכי בסירוב לבצע את הבדיקה מבלי שמי"ח יוותר על זכותו לסודיות רפואית יש משום הפרת זכותו לקבל טיפול רפואי. המדינה ביקשה לדחות את הדיון בטענה שהטיפול הרפואי לא ניתן למי"ח משום שהוא עומד בסירובו לקבלו.²⁰¹ ימים ספורים לפני מועד הדיון ניאוחה המדינה לאפשר בדיקה ללא נוכחות סוהר.²⁰² (תיק 35855)

ס"ד נעצר ב-20.5.2002 וכעבור שישה ימים הועבר למתקן עופר. רופאי הכלא שבדקו אותו לאחר זמן מה הבחינו במחלתו וביקשו לקבל הוראות בנוגע לתנאי החזקתו, ולמרות זאת לא קיימו רשויות הכלא בדיקה שתקבע אם יש להעבירו למקום כליאה המתאים להחזקת עצירים פגועי נפש. הבדיקה הפסיכיאטרית היחידה שנערכה נועדה לקבוע אם ס"ד כשיר לעמוד לדין, ותו לא.

בפברואר 2003, לבקשתו של ס"ד, בדק אותו בכלא מנהל המרכז לבריאות הנפש בבית לחם, שטיפל בו בעבר, והלה המליץ לאשפוז במחלקה פסיכיאטרית ולספק לו טיפול תרופתי מסוים. ס"ד לא הועבר לאשפוז, ובדיעבד התברר כי ניתנה לו תרופה שונה מזו שהפסיכיאטר המליץ עליה. המוקד דרש מרשויות הכלא למלא אחר המלצת הפסיכיאטר ולהעביר את ס"ד לאשפוז.²⁰³ לבסוף נעתרו הרשויות לבקשה ובמאוס 2003 העבירו את ס"ד למרכז בריאות הנפש (מב"ן) של השב"ס. ס"ד אושפז במב"ן קרוב לחודשיים, שבמהלכם החל לקבל את התרופה שרופאו הפלסטיני המליץ עליה. מצבו השתפר ורופאי מב"ן הורו להחזירו לכלאו והמליצו להחזיקו בתנאים המתאימים למחלתו ולהמשיך את הטיפול התרופתי.²⁰⁴ גם הפעם לא מילאו רשויות הכלא אחר המלצת הפסיכיאטרים. ס"ד הוחזק ביחד עם עצירים אחרים ושב לקבל את אותה תרופה שקיבל לפני הגעתו למב"ן.

¹⁹⁹ מכתב מהמוקד להגנת הפרט לד"ר אלכס אדלר, קצין רפואה ראשי, שירות בתי הסוהר, 17.8.2005.

²⁰⁰ עע"א 5733/05, ח'ג'אזי נ' קצין רפואה ראשי, שב"ס ואח'.

²⁰¹ שם, תגובת המשיב לעניין דחיפות הדיון, 2.10.2005.

²⁰² שם, בקשה מוסכמת למחיקה על הסף בכפוף למתן פסק דין להתחייבות המשיב, 15.11.2005.

²⁰³ מכתב מהמוקד להגנת הפרט לטוראי מרטין פיליקס, לשכת יועמי"ש גדמי"ע, 19.2.2003.

²⁰⁴ חוות דעת פסיכיאטרית עבור ס"ד, החטיבה לפסיכיאטריה משפטית, מב"ן, 18.5.2003.

המוקד התערב שוב וס"ד נלקח לבדיקה פסיכיאטרית. הפעם נבדק בידי מנהל השירות הפסיכיאטרי בבית החולים אסף הרופא, שהמליץ גם הוא על התרופה שעליה המליצו הרופאים שבדקו את ס"ד קודם לכן,²⁰⁵ אך גם הפעם בחרו שלטונות הכלא לתת לו תרופה אחרת. בדצמבר 2003, לאחר שבמשך כשנה וחצי נמנע ממנו טיפול רפואי מתאים, הועבר ס"ד לכלא אחר, שם הושם במעקב מבי"ן והחל לקבל את הטיפול התרופתי ההולם. באוגוסט 2005 הגיש המוקד תביעה בגין תנאי כליאתו של ס"ד.²⁰⁶ בעת כתיבת שורות אלה טרם הגישה המדינה כתב הגנה. (תיק 33170)

איתור כלואים

תנאי ראשון להגנה על זכויותיו של עציר הוא מתן מידע בדבר מעצרו ומקום החזקתו, שאם לא כן לא יוכלו בני משפחתו, עורך דינו או ארגונים העוסקים בהגנה על עצירים לפעול לכך שיוחזק בתנאי מעצר הולמים, יקבל ביקורים, בגדים וחפצים הדרושים לו ויזכה להליך משפטי הוגן. מעבר לכך, לידיעה על מקום מעצרו של אדם יש ערך רגשי רב עבור בני משפחתו. כל עוד בני המשפחה אינם יודעים היכן נמצא יקירם, הוא בגדר נעלם עבורם. הידיעה על אודות מקום המעצר מעניקה קצה חוט להיאחו בו במצב שמטבעו מתאפיין באי ודאות ובאובדן תחושת הביטחון.

מדי שנה מבצע הצבא הישראלי מאות ואף אלפי מעצרים בשטחים הכבושים. בדרך כלל העצורים נלקחים תחילה למתקני כליאה זמניים, ואחר כך הם מועברים למתקני קבע. הצבא אינו מודיע למשפחות העצורים על עצם המעצר או על מקום המעצר, והוא אף אינו מעמיד לרשותן כל גוף שאליו הן יכולות לפנות במישרין כדי לקבל את המידע בדבר יקיריהן. במציאות זו מסייע המוקד לתושבי השטחים באיתור בני משפחותיהם שנכלאו בידי ישראל. את המידע על מקום הימצאם של עצירים פלסטינים הכלואים בגין עבירות ביטחון מקבל המוקד ממרכז השליטה לענייני כליאה של המשטרה הצבאית (להלן: משל"ט הכליאה), שהוקם בעקבות עתירת המוקד שעסקה באי מסירת הודעות על מעצרים.²⁰⁷ תפקידו של משל"ט הכליאה הוא לרכז מידע מן הגופים השונים המחזיקים בעצירים - הצבא, השב"ס, המשטרה. מידע זה מועבר לעורכי דין ולארגונים העוסקים באיתור כלואים, הפונים אל המשל"ט. מאז 2003 חל שיפור בתפקודו של משל"ט הכליאה

²⁰⁵ מכתב מד"ר אדם דרנל, מנהל השירות הפסיכיאטרי, אסף הרופא, לד"ר חזי הורן, צה"ל, 28.8.2003.

²⁰⁶ ת"א 42383/05, דיריה נ' מפקד מתקן הכליאה עופר ואח'.

²⁰⁷ בג"ץ 6757/95, חירבאוי ואח' נגד מפקד כוחות צה"ל באזור יהודה ושומרון, תק-על 196 (1), 103.

ובמרבית המקרים הוא מעביר את המידע בתוך פרק זמן סביר. יחד עם זאת, לעתים חולפים ימים רבים בטרם נמסר היכן מוחזק עציר, אם בשל חוסר התאמה בין מקום המעצר לבין הרישום במערכות הממוחשבות, אם משום שהעציר לא נרשם כלל, ואם משום שהרשות המחזיקה בו מסרבת להסגיר את מקום מעצרו. חשוב לציין כי אף על פי שניתן להיעזר במשלי"ט הכליאה לקבלת מידע על עצורים, אפשרות זו אינה עונה על כל דרישות החוק, ובכלל זה על דרישת החוק הצבאי בשטחים לפיו על הצבא להודיע מיוזמתו ו"ללא שיהוי" על דבר מעצרו של אדם ומקום הימצאו.²⁰⁸

במהלך 2005 קיבל המוקד 4,460 פניות לאיתור פלסטינים שנעצרו. במקרה אחד נדרשה עתירת הביאס קורפוס כדי לקבל מידע על מקום החזקתו של עציר. במקרה אחר הוגשה עתירת עצור בגין אי רישום ובגין תנאי כליאה. בנוסף על כך, במחצית הראשונה של השנה גילה המוקד ליקויים בהליכי הרישום בבית המעצר קישון.

מ"ט נעצר במחסום זעתרה ב-26.2.2005. למחרת איתר המוקד היכן הוא מוחזק והוסיף לעקוב מדי פעם אחר מקום הימצאו, לבקשת משפחתו. ב-7.4.2005 פנה המוקד למשלי"ט הכליאה בבקשה לאתרו שוב. באותו יום נמסר למוקד כי מ"ט מוחזק במתקן המעצר קציעות. כאשר קיבלו בני המשפחה את ההודעה טענו כי הדבר אינו אפשרי משום שנציג הצלב האדום ביקש לבקר את מ"ט במתקן זה אך נענה כי הוא אינו נמצא שם. לפיכך פנה המוקד שוב למשלי"ט הכליאה, אך זה בשלו: מ"ט מוחזק בקציעות. המוקד פנה ישירות למתקן קציעות ושם נמסר כי כבר ב-22.3.2005 הועבר מ"ט לחקירה בבית המעצר קישון. המוקד פנה אפוא לבית המעצר קישון, אך משם נמסר כי מ"ט אינו מוחזק במקום. לאור התגובות הסותרות שיגר המוקד ב-13.4.2005 מכתבים בהולים למשלי"ט הכליאה ולמפקד מתקן המעצר קישון.²⁰⁹ תגובתו של מפקד מתקן המעצר הגיעה באותו יום ועל פיה מ"ט "לא נכנס או שהה בקישון",²¹⁰ אולם אחת מעובדות המקום מסרה למוקד בעל פה כי מ"ט הוחזק במתקן המעצר קישון אך הועבר זה מכבר למתקן מעצר השרון. בירור נוסף העלה כי מ"ט אכן נמצא שם. המוקד דרש כי משלי"ט הכליאה יספק הבהרות בנוגע למקום החזקתו של מ"ט לפני הגעתו למתקן השרון. בתגובה אישרה מפקדת משלי"ט הכליאה כי מ"ט שהה במתקן המעצר קישון מ-22.3.2005 ועד העברתו למתקן השרון,

²⁰⁸ צו בדבר הוראות ביטחון (ניהודה והשומרון) (מס' 378) התשי"ל-1970, סעיף 78, תיקון 53.

²⁰⁹ מכתבים מהמוקד להגנת הפרט לסגן נעמה ליאני, מפקדת משלי"ט כליאה, ולעופר בן שמואל, מפקד בימ"ר קישון, 13.4.2005.

²¹⁰ מכתב מסני"צ עופר בן שמואל, מפקד בימ"ר קישון, למוקד להגנת הפרט, 13.4.2005.

ב-7.4.2005²¹¹ במכתב נאמר כי השב"ס "מיגר" - בלשונו - את הבעיות בבית המעצר קישון אך לא הוסבר מדוע שהה שם מ"ט במשך שבועיים ללא כל תיעוד. (איתור 37183)

 ז"ס נעצר בראשית נובמבר 2004 ונלקח לבית המעצר קישון. ב-6.3.2005 התבקש המוקד לאתרו שנית. ממשל"ט הכליאה נמסר כי הוא עדיין מוחזק במקום. כעבור שלושה ימים פנה המוקד לבית המעצר כדי לתאם פגישת עורך דין עם ז"ס, אך אז נמסר כי הוא אינו רשום במערכת ואינו נמצא במקום. מחלקת האסיר בשב"ס אישרה כי שמו של ז"ס אינו מופיע במסוף אולם פניית המוקד לפרקליטות הצבאית לגדה המערבית ולרצועת עזה הניבה תשובה אחרת - ז"ס נמצא בבית המעצר קישון. כדי לוודא כי אכן כך הדבר פנה המוקד שוב למשל"ט הכליאה ולבית המעצר עצמו. משני הגורמים נמסר כי ז"ס "אינו מופיע במחשב". למרות זאת, ב-11.3.2005 הגיע עורך דין מטעם המוקד לבית המעצר קישון כדי להיפגש עם ז"ס. עם הגיעו למתקן נמסר לו שהעציר אינו נמצא במקום. עורך הדין התעקש לפגוש את העציר, ורק אז התברר כי ז"ס נמצא בבית המעצר והפגישה התקיימה.

המוקד המשיך לעקוב אחר עניין רישומו ותנאי מעצרו של ז"ס. ב-7.4.2005, אף כי דבר הימצאו בבית המעצר קישון עדיין לא נרשם, שוב יצאה עורכת דין מטעם המוקד לבקרו שם, שוב נאמר כי הוא אינו נמצא שם, ושוב, לאחר שעורכת הדין עמדה על כך שז"ס נמצא באגף החקירות במתקן, נערכה בדיקה נוספת והתברר שהוא אכן נמצא במקום. כעבור שבוע, לאחר ששמו של ז"ס עדיין לא הופיע במערכת הממוחשבת, ולאחר שמפקד בית המעצר התעלם מפניות המוקד בנושא, הגיש המוקד עתירת עצור בשמו של ז"ס²¹² העתירה נגעה הן לנושא רישומו והן לתנאי מעצרו, שכן, ז"ס הוחזק בניגוד לנהלים באגף החקירות, אף שחקירתו הסתיימה וכבר הוגש נגדו כתב אישום והוא נעצר עד תום ההליכים.

בפתיחת הדיון, שהתקיים ב-20.4.2005, מסרו נציגי בית המעצר כי ז"ס הועבר לכלא אחר יומיים קודם לכן. למרות זאת דן השופט רון שפירא בעתירה ובהחלטתו קבע כי "קיימת חובה לנהל רישום מדוייק של כל השהים בכל מתקן מעצר באופן שיאפשר את איתורם על ידי בני משפחותיהם [...] אם הייתה בעניינו של העותר תקלה טכנית, מן הראוי שתבדק, ואם מדובר בהחלטה מודעת ושיטת עבודה, הרי שזו שיטה פסולה המנוגדת להוראות החוק."²¹³

²¹¹ מכתב מסגן נעמה ליאני, מפקדת משל"ט כליאה, למוקד להגנת הפרט, 17.4.2005.

²¹² עע"א 598/05, סמארה נ' מפקד בית המעצר קישון.

²¹³ שם, החלטה, 20.4.2005.

בעקבות החלטה זו, ולאור המקרה של מ"ט, שתואר לעיל, פנה המוקד למפקד בית המעצר וביקשו לערוך בדיקה בעניין רישום העצורים במתקן ולתקן את המחזל.²¹⁴ בתגובה מסר מפקד בית המעצר כי ז"ס ומ"ט "לא נקלטו בבית מעצר קישון ולכן גם לא נרשמו כשייכים לבית המעצר וגם לא נרשמו על מצבת האגף הבטחוני השייך לקישון".²¹⁵ המוקד עדכן את בית המשפט בתגובתו של המפקד²¹⁶ ובעקבות זאת הודיע השופט כי יקיים סיור בבית המעצר. עם תום הסיור הודיע השופט כי נחה דעתו מן השינויים שנקטו במטרה שתופעת אי רישום העצורים לא תישנה.²¹⁷ **(תיק 37617)**

גם במתקן המעצר שבמגרש הרוסים בירושלים היו במהלך השנה ליקויים ברישום העצירים, אלא שבאשר לסיבותיהם סופק למוקד הסבר.

במשך כמה שבועות, החל מסוף חודש מאי 2005, נתקל המוקד במקרים שבהם לא הצליח משל"ט הכליאה במשך ימים ארוכים לספק כל מידע על אודות מקום מעצרם של פלסטינים. במקרה אחד לפחות נותרה משפחת העצור ללא מידע רשמי במשך שמונה ימים תמימים. בכל המקרים הללו התברר בסופו של דבר כי העצירים הוחזקו במתקן המעצר במגרש הרוסים בירושלים. העצורים לא נרשמו מיד עם מעצרם, אלא, בניגוד לדין,²¹⁸ רק כעבור כמה ימים, ורק אז הועבר המידע למשל"ט ולאחר מכן למוקד.²¹⁹ המוקד שיגר מכתב תלונה בעניין למשל"ט הכליאה ולמפקד בית המעצר.²¹⁹ בתגובה נמסר כי העיכוב ברישום העצורים נבע מכך שבאותם ימים "הרשמת הייתה עסוקה עם עצורי ההתנתקות ונוצר פיגור של מספר ימים בעדכון העצורים".²²⁰ מאז לא נתקל המוקד בבעיות רישום נוספות במתקן המעצר. **(איתורים 38118, 38142, 38143, 38155, 38157, 38172, 38211, 38275, 38332, 38334)**

כאמור, במהלך 2005 נאלץ המוקד להגיש עתירת הביאס קורפוס אחת לאחר שמקום מעצרו של עציר הוסתר במכוון במשך שישה ימים.

²¹⁴ מכתב מהמוקד להגנת הפרט לעופר בן שמואל, מפקד בימ"ר קישון, 25.4.2005.

²¹⁵ מכתב מסני"צ עופר בן שמואל, מפקד בימ"ר קישון, למוקד להגנת הפרט, 3.5.2005.

²¹⁶ הי"ש 212, עע"א 598/05, הודעה לבית המשפט, 11.5.2005.

²¹⁷ שם, החלטות, 16.5.2005, 17.5.2005.

²¹⁸ בג"ץ חירבאוי (ה"ש 207, בג"ץ 6757/95), נקבע כי על המידע המגיע למשל"ט כליאה להיות עדכני.

²¹⁹ מכתבים מהמוקד להגנת הפרט לנעמה ליאני, מפקדת משל"ט כליאה, וליוסי בן זקרי, מפקד בית מעצר

מגרש הרוסים, 30.8.2005.

²²⁰ מכתב מסני"צ יוסי בן זקרי, מפקד בית מעצר י"ס, למוקד להגנת הפרט, 11.9.2005.

פ"פ נעצר ב-12.7.2005 לאחר שניסה לבצע פיגוע, נכשל, נפצע ונעצר בידי הצבא. בני משפחתו פנו למוקד יום לאחר מכן בבקשה שיסייע להם לאתר את בנם. המוקד פנה מיד למשלי"ט הכליאה, אך שם נמסר כי אין מצליחים לאתרו. למחרת המשיך המוקד בניסיונות האיתור. כיוון שפורסם כי פ"פ נפצע פנה המוקד במהלך היום לבתי חולים אך בכולם נמסר כי הוא אינו מאושפז במקום. שוב פנה המוקד למשלי"ט הכליאה והפעם נמסר כי פ"פ מוחזק בידי השב"כ, אך זה מסרב למסור מידע על מקום הימצאו. מאוחר יותר באותו יום, לאחר שהמוקד פנה לפרקליטות הצבאית ולבתי מעצר שונים, נמסר למשלי"ט הכליאה כי פ"פ נמצא בבית המעצר קישון. זאת, אף על פי שבמהלך היום פנה המוקד ישירות למתקן קישון ושם נמסר כי פ"פ אינו נמצא במקום. ב-17.7.2005 פנה המוקד שוב לבית המעצר קישון. הפעם טענו גורמים בבית המעצר כי פ"פ אמנם היה שם אך כבר ב-14 לחודש הועבר למתקן אחר, והם אינם יודעים לאן. לאור תשובה זו פנה המוקד פעם נוספת למשלי"ט הכליאה, ושוב נמסר שם כי פ"פ לא אותר. יום למחרת הודיע משלי"ט הכליאה כי פ"פ מוחזק במגרש הרוסים, אך במגרש הרוסים שללו את המידע. בו ביום הגיש המוקד עתירה לצו הביאס קורפוס,²²¹ ויום לאחר הגשת העתירה הודיעה פרקליטות המדינה כי פ"פ מוחזק בבית המעצר קישון ואף סיפקה את פקודת המעצר.²²²

בית המשפט קבע כי התנהלות המדינה היא שהובילה להגשת העתירה וברי שרק בעקבותיה התקבל הסעד ונמסר למוקד על מקום מעצרו של פ"פ. בשל כך פסק בית המשפט כי המדינה תישא בהוצאות המשפט.²²³ (תיק 38566)

אין ספק שפניית המוקד לבג"ץ מזרזת את הרשויות הנוגעות בדבר לפעול ביתר נחישות לגילוי מקום הימצאם של העצורים.

ב-27.11.2005 פנו בני משפחת ע' למוקד בבקשה שיסייע באיתור קרובם, מ"ע, שנעלם ארבעה ימים קודם לכן. עדי ראייה מסרו לבני המשפחה כי מ"ע נראה לאחרונה ב-23.11.2005 במחסום חווארה בדרכו משכם, שבה הוא לומד, לכפרו ג'מאעין. עדי הראייה מסרו כי באותו יום נעצרו כמה בחורים במחסום. המוקד פנה מיד למשלי"ט הכליאה, אך לשווא; שמו של מ"ע לא אותר באחד ממתקני הכליאה. כיוון שיום לאחר שנעלם הגיעה לידי המשפחה ידיעה על פיה

²²¹ בג"ץ 6917/05, פלוני נ' מפקד כוחות צה"ל בגדה המערבית.

²²² שיחת טלפון בין פרקליטות המדינה למוקד להגנת הפרט, 19.7.2005, וכן הי"ש 221, בג"ץ 6917/05, תגובת המשיבים, 20.7.2005.

²²³ הי"ש 221, בג"ץ 6917/05, החלטה, 12.9.2005.

מ"ע נחקר בידי השב"כ, פנה המוקד ישירות למתקנים שידוע כי מתבצעות בהם חקירות שב"כ. גם פניות אלה לא הועילו. בחלוף שבוע מיום היעלמו של מ"ע התריע המוקד כי בכוונתו להגיש עתירת הביאס קורפוס לבג"ץ. רק אז ערך משל"ט הכליאה בדיקה נוספת וגילה כי על פי רישומי מערכת המעברים, מ"ע יצא מן השטחים לירדן דרך גשר אלנבי כבר ביום שבו נעלם.²²⁴ המוקד מסר את המידע למשפחה. **(איתור 40966)**

כמעט בכל מקרה איתור בעייתי שטופל במוקד במהלך השנה חזרו נציגי הרשויות ואמרו כי מדובר במקרה בודד וחריג, ולא בתופעה. ואולם, יש לזכור שאף על פי שניסיונות האיתור, ברובם המכריע, מסתיימים בהצלחה בתוך פרק זמן קצר יחסית, ואף על פי שהמקרים האחרים, שבהם מאמצי האיתור אורכים זמן רב, אינם הנורמה, אין בכך כדי לנחם את בני המשפחות הממתניים בדאגה ימים ארוכים מבלי לדעת היכן מצויים יקיריהם.

²²⁴ מכתב מסגן נעמה ליאני, מפקדת משל"ט כליאה, בשם רע"ן כליאה, 30.11.2005. במכתב נאמר במפורש כי הבדיקה הנוספת נערכה לאחר התרעת המוקד.

חושבות בירושלים

**"כל איש ואישה שהגיעו לפרקם רשאים לבוא בברית הנישואין ולהקים משפחה,
ללא כל הגבלה מטעמי גזע, אזרחות או דת."**

הכרזה לכל באי עולם בדבר זכויות האדם (1948), סעיף טז (1)

במהלך 2005 הוסיף המוקד לסייע לעשרות משפחות פלסטיניות המתגוררות בירושלים המזרחית. עם כיבוש השטחים ב-1967 סיפחה ישראל, בניגוד לכללי המשפט הבינלאומי, את אותו חלק של ירושלים שמאז 1948 היה בשליטת ירדן, ועמו שטחים נרחבים מן הגדה המערבית הסמוכים לעיר. שטח השיפוט המוניציפלי של ירושלים המערבית הורחב כך שיכלול גם את השטחים שסופחו. השכונות והכפרים הפלסטיניים שסופחו הפכו ל"ירושלים המזרחית", והמדינה כפתה על תושביהם מעמד של תושבי קבע בישראל. משמעות הדבר הייתה, בין היתר, הכללת תושבי ירושלים המזרחית במרשם האוכלוסין הישראלי, כלומר במניין תושבי העיר והארץ. מהלך זה עמד בניגוד גמור לשאיפותיה של ישראל, על כל ממשלותיה, לחזק ולקבע את ריבונותה בעיר באמצעות קידום ושימור של הרוב היהודי בה. לפיכך, במשך כל שנות הכיבוש נוקטת ישראל מדיניות שנועדה לצמצם את מספר הפלסטיניים המוכרים כתושבי העיר, בשתי דרכים: הקטנת מספרם של אלה שכבר נחשבים לתושבי העיר, ומניעה, בכל דרך שהיא, של הוספת תושבים פלסטיניים לעיר.

כדי להקטין את מספר הפלסטיניים הנחשבים לתושבי העיר נוקטות הרשויות הישראליות מדיניות המאלצת רבים מהם לעזובה. מדיניות זו כוללת, בין היתר, הגבלות חמורות על בנייה לצורך מגורים, אפליה תקציבית, אי פיתוח השכונות הפלסטיניות, יחס משפיל ומתעמר כלפי התושבים הפלסטיניים והערמת אינספור

מכשולים בירוקרטיים בכל מפגש בינם לבין רשויות המדינה. תושב שעוזב את העיר עלול לאבד את מעמדו כתושב קבע. החוק הישראלי מאפשר לשר הפנים לשלול תושבות קבע מאדם ששהה מחוץ לישראל במשך שבע שנים או קיבל מעמד אזרחי במדינה אחרת, וישראל אינה מהססת להפעיל סמכות זו כלפי תושביה הפלסטיניים של ירושלים המזרחית.²²⁵

כדי לחסום את גידול האוכלוסייה הפלסטינית נוקטת ישראל מדיניות שמטרתה להגביל ככל האפשר את רישום ילדיהם של תושבי העיר במרשם האוכלוסין הישראלי ולהפוך את הליך איחוד המשפחות (להלן: אחמ"ש) בינם לבין בני זוגם, הן תושבי השטחים והן תושבי מדינות זרות אחרות, לבלתי מעשי. מדיניות זו הגיעה לשיאה בשנת 2002, עם הקפאת הליך האחמ"ש בין ישראלים לבין בני זוגם מהשטחים. הקפאה זו נותרה על כנה כמעט במלואה עד היום.

חוק האזרחות והכניסה לישראל

איחוד משפחות והגבלות בחוק האזרחות

בשנים 1996-2002 הנהיגה ישראל נוהל אחמ"ש מדורג לבני זוג זרים של תושבי ירושלים המזרחית, שבסופו קיבלו בני הזוג מעמד של תושבי קבע בישראל.²²⁶ הנוהל כלל כמה שלבים. בשלב הראשון, לאחר שאושרה בקשת האחמ"ש של בני הזוג, ניתנו לבן הזוג הזר היתרי שהייה זמניים בישראל. היתרים אלה איפשרו לבן הזוג להיכנס לתחומי ישראל ולשהות בה כחוק אך לא הקנו לו כל מעמד או זכויות. שלב זה אמור היה להימשך מעט למעלה משנתיים. בשלב השני ניתן לבן הזוג הזר מעמד של תושב ארעי המקנה למחזיק בו את אותן זכויות העומדות לתושבי קבע אלא שתוקפו זמני ויש לחדשו, בדרך כלל מדי שנה. שלב זה אמור היה להימשך כשלוש שנים. עם תום תקופה זו אמור היה בן הזוג לקבל מעמד של תושב קבע. בפועל נמשך ההליך כולו זמן רב יותר; עד שאושרה בקשת האחמ"ש חלפו בדרך כלל כחמש שנים, וההליך המדורג התארך הרבה מעבר לזמן הרשמי בשל הסחבת שנקט משרד הפנים בטיפולו בבקשות לאורך התהליך כולו. הכניסה להליך המדורג הייתה תלויה באישור הבקשה לאחמ"ש. לשם כך נדרש בן הזוג תושב ירושלים להוכיח כי הוא תושב העיר בפועל, באמצעות הגשת שורה

²²⁵ לפרטים ראו המוקד להגנת הפרט ובצלם, **הטרנספר השקט: שלילת מעמד התושבות מפלסטינים במזרח ירושלים**, אפריל 1997; **הטרנספר השקט נמשך: שלילת מעמד התושבות וזכויות סוציאליות מתושבי מזרח ירושלים**, ספטמבר 1998.

²²⁶ משרד הפנים הנהיג נהלים דומים גם בנוגע לבני זוג זרים של תושבי ישראל שאינם פלסטינים וכן בנוגע לבני זוג זרים של אזרחים ישראלים. פרק זה עוסק רק באיחוד משפחות בין תושבי ירושלים המזרחית לתושבים זרים - תחום עיסוקו של המוקד.

ארוכה של מסמכים המעידים כי הוא מתגורר בעיר (חוזי שכירות וחשבונות שונים על שמו, למשל), עובד בה (תלושי משכורת), מקבל בה טיפול רפואי (תעודת חברות בקופת חולים ומסמכים רפואיים) ומגדל בה את ילדיו (מסמכי רישום לבתי ספר ולגנים בתוך תחומי ירושלים, פנקסי חיסונים וכדומה). בנוסף להליך זה, הקרוי בלשון משרד הפנים "מבחן מרכז חיים", ערכו כוחות הביטחון הישראליים בדיקה קפדנית במטרה לקבוע אם בן הזוג הזר מהווה סכנה ביטחונית או פלילית. אם עמדו בני הזוג במבחן מרכז החיים, ואם נקבע כי לא קיימת סכנה ביטחונית או פלילית, הבקשה אושרה. את מבחן מרכז החיים והבדיקות הביטחוניות נאלצו בני הזוג לעבור בכל שנה מחדש, כתנאי לחידוש רישיון השהייה הזמני עבור בן הזוג הזר או לשדרוג מעמדו.

במאי 2002 החליטה ממשלת ישראל להקפיא כליל את הליך האחמ"ש בין תושבי ישראל ואזרחיה לבין בני זוגם תושבי השטחים הכבושים.²²⁷ בעקבות החלטת הממשלה חדל משרד הפנים לקבל בקשות אחמ"ש חדשות ולטפל באלה שכבר הוגשו אך עניינן טרם הוכרע. נוסף על כך עצר משרד הפנים את הליכי שדרוג מעמדם של תושבי השטחים שבקשותיהם לאחמ"ש כבר אושרו. מאז, בני זוג אלה אינם יכולים לקבל מעמד קבוע איזשהו והם נדרשים להוסיף ולעמוד במבחני מרכז חיים ובבדיקות ביטחוניות אחת לשנה, ללא מוצא נראה לעין.²²⁸ באוגוסט 2003 עוגנה ההקפאה בחוק האזרחות והכניסה לישראל. החוק נחקק כהוראת שעה בת תקופה לשנה והוארך במתכונתו המקורית עד יולי 2005.²²⁹ החוק חסם לחלוטין כל אפשרות של בן זוג או בת זוג תושבי השטחים לקבל מעמד בישראל והגביל אפשרות זו גם בנוגע לילדים. ההסבר הרשמי שניתן לחוק היה ביטחוני. קיים חשש, כך נמסר, שארגוני טרור ישתמשו בפלסטינים שקיבלו תעודות ישראליות - המקנות, בין היתר, חופש תנועה בישראל - למטרות טרור.²³⁰ ואולם, בהצהרות פומביות ובדיוני ועדות לא היססו נציגי המדינה לנקוב בתכליתו האמיתית של החוק. תכלית זו הייתה בראש ובראשונה דמוגרפית - סיוע בשימור הרוב היהודי במדינת ישראל.²³¹

²²⁷ החלטת ממשלה 1813, 12.5.2002.

²²⁸ עם חקיקת חוק האזרחות ב-2003 שב משרד הפנים לטפל בבקשות שהוגשו לפני מאי 2002, אולם גם כאשר בקשות אלה מאושרות, בני הזוג מגיעים אך ורק לשלב היתרי השהייה.

²²⁹ חוק האזרחות והכניסה לישראל (הוראת שעה), התשס"ג-2003.

²³⁰ ראו לדוגמה דברי הסבר להצעת חוק האזרחות והכניסה לישראל (הוראת שעה), התשס"ג-2003, 4.6.2003, וכן בני"ץ 7052/03, **עדאלה - המרכז המשפטי לזכויות המיעוט הערבי ואחי נ' שר הפנים ואח'**, סיכומים מטעם המשיבים, 16.12.2003.

²³¹ ראו לדוגמה דבריו של ראש הממשלה אריאל שרון אצל אילן מרסיאנו ודורון שפר, "חייכ ברכה: ישראל בדרך לפאשיזם", www.ynet.co.il, פורסם 27.5.2005, כניסה אחרונה 5.12.2005, וכן דבריה של שרת המשפטים ציפי לבני אצל מיה בנגל, אילאיל שחר ומשה כהן, "סרטן פוסט-ציוני השתלט על הממשלה", www.ynet.co.il, פורסם 15.5.2005, כניסה אחרונה 11.12.2005.

אף על פי שהחוק חל על כל תושבי ישראל ואזרחיה הנישאים לתושבי השטחים, פגיעתו מפלה מאחר שהרוב המוחלט של אוכלוסייה זו מורכב מפלסטינים, תושבי ישראל ואזרחיה. אופיו הגזעני הבוטה של החוק זיכה אותו בקיתונות של ביקורת מקומית ובינלאומית כאחת. גם שופטי בג"ץ שנדרשו לדון בו במסגרת העתירות שהוגשו נגדו קבעו כי אין זה חוק מן המניין.²³² מחשש שההגבלה הגורפת בחוק לא תעמוד במבחן בג"ץ נדרשה הממשלה לתקנו ולהכניס בו הקלות מסוימות, אלא שהתיקונים התגלו כאחידים עיניים; במקום להקל, במקרים מסוימים הם אף צמצמו עוד יותר את האפשרות לאיחוד משפחות.

איחוד משפחות והשינויים בחוק האזרחות בשנת 2005

במאי 2005 החלה ועדת הפנים ואיכות הסביבה של הכנסת לדון בהצעה לתיקון החוק. סמוך לתחילת הדיונים פורסם בעיתונות כי השינויים המוצעים יביאו לקצה את ההקפאה המוחלטת שהוטלה על הענקת מעמד לבני זוג שהם תושבי השטחים, וכי לאחר שיאושרו יוכלו גברים פלסטינים מעל גיל 35 ונשים פלסטיניות מעל גיל 25 להתאחד עם בני זוגם הישראלים.²³³ ואולם, בחינה מדוקדקת של ההצעה חושפת כי הצהרות אלה אינן מדויקות וכי ההקפאה המוחלטת נותרה בעינה. חמור מכך, בתחומים מסוימים מוסיף החוק הגבלות חדשות המצמצמות עוד יותר את האפשרות להיכנס לישראל, הן במסגרת איחוד משפחות והן בנסיבות אחרות.

אחד השינויים המרכזיים שהוצעו אכן נגע לתושבי השטחים שגילם מעל 35 ולתושבות השטחים שגילן מעל 25, אלא שבניגוד לפרסומים, התיקון אינו מאפשר להם איחוד משפחות של ממש. התיקון אינו קובע אלא שתושבי השטחים הנכללים בקבוצות גיל אלה יוכלו לקבל היתר שהייה בישראל.²³⁴ מדובר באותם אישורי משרד הפנים התקפים לשנה אחת ובאמצעותם זרים מקבלים היתר שהייה זמניים בישראל. התיקון המוצע אינו מאפשר לבני זוג אלה לקבל מעמד כלשהו בישראל ומאלץ אותם לחיות בה ללא יציבות, ללא זכויות סוציאליות, ובכללן הזכות לביטוח בריאות, ובמעמד שונה מזה של שאר בני משפחות. בנוסף על כך, מדי שנה בשנה, כאשר יבקשו להאריך את אישור משרד הפנים המאפשר קבלת היתר שהייה, יידרשו בני הזוג לעמוד בכל המבחנים שהוזכרו לעיל. שינוי מרכזי אחר שהוצע הוא הוספת סעיף העוסק במניעה ביטחונית. על פי שינוי זה, לא יינתן היתר כניסה לישראל לתושבי השטחים לכל מטרה שהיא, לרבות שהייה עם בני זוגם, אם הרשויות קבעו כי הם או מי מבני משפחתם

²³² הי"ש 230, בג"ץ 7052/03, החלטה, 14.12.2004.

²³³ שחר אילן, "לראשונה זה 3 שנים, יתאפשר איחוד משפחות עם פלשתינאים", **הארץ**, 8.5.2005.

²³⁴ הצעה 173, חוק האזרחות והכניסה לישראל (הוראת שעה) (תיקון), התשס"ה-2005, סעיף 2.

עלולים להוות סיכון ביטחוני למדינת ישראל.²³⁵ בהצבת דרישות ביטחוניות כלפי המבקשים להיכנס לישראל אין כל חדש. אף כי הדבר לא עוגן בעבר בחקיקה, כל תושב שטחים המבקש להיכנס לישראל, תהא מטרתו אשר תהא, נדרש לעמוד בבדיקות ביטחוניות. טבען של אותן בדיקות נותר עלום אולם מעבודת המוקד עולה כי השב"כ הוא שמבצע אותן והוא שקובע מי מהווה סיכון ביטחוני ולכן לא יורשה להיכנס לישראל. החידוש המהותי בתיקון לחוק הוא הקביעה כי גם אם האדם עצמו אינו מהווה סיכון ביטחוני, ניתן למנוע את כניסתו לישראל אם נקבע כי בן משפחתו מהווה סיכון שכזה. החוק מגדיר "בני משפחה" כבני זוג, הורים, ילדים, אחים וגיסיים, ללא הבדל מין, והוא אינו מתייחס כלל לשאלה מה טיב הסיכון ואם יש קשר של ממש בין בן הזוג הזר לאותו קרוב אלא רק לעובדה הביוגרפית כי השניים קרובי משפחה.²³⁶

עם פתיחת דיוני ועדת הפנים ואיכות הסביבה של הכנסת בהצעה לתיקון החוק התגייס המוקד, ביחד עם ארגוני זכויות אדם אחרים, למאבק בו. בנייר עמדה שחיבר המוקד הוסבר לחברי הכנסת כי אף על פי שהשינויים בחוק מוצגים כמתן הקלות לפלסטינים, למעשה מחמיר התיקון את ההגבלות המוטלות עליהם ומהווה פגיעה חמורה נוספת בזכויותיהם הבסיסיות, ובהן הזכות לחיי משפחה.²³⁷ הטיעונים של ארגוני זכויות האדם נפלו על אוזניים ערלות; ככל שהדבר נוגע לאיחוד משפחות, התיקון לחוק עבר כמעט ללא שינויים.²³⁸

בקיץ 2005, מיד עם כניסת החוק המתוקן לתוקף, יצר המוקד קשר עם משפחות רבות שבהן גילו של בן הזוג מן השטחים תואם את הקריטריונים החדשים שנקבעו בחוק, והפנה אותן להגשת בקשות חדשות במשרד הפנים. כאשר שב משרד הפנים לטפל בבקשות, לאחר שינוי החוק, התברר כי לשורת המסמכים הארוכה שדרש עד עתה כדי לאשר בקשות אחמ"ש נוסף מסמך המכונה "טופס קורות חיים". בטופס זה נדרשים בני הזוג, בין היתר, לספק רשימה מקיפה של כל קרוביו של בן הזוג הזר שנכללים בקריטריונים הביטחוניים החדשים - הורים, ילדים, אחים וגיסיים - לרבות שמותיהם, כתובותיהם, מספרי הטלפון ומספרי תעודות הזהות שלהם. בנוסף לכך מתבקש בן הזוג הזר למסור פרטים גם על אודות חבריו ואף להצהיר אם שהה בתחומי העיר בטרם קבלת האישור לבקשה - כלומר, אם שהה בה ללא היתר. כך נדרש המבקש להפליל לא רק את עצמו אלא גם את האנשים שבבתיאורם - דהיינו, את בן זוגו, תושב העיר.

²³⁵ חוק האזרחות והכניסה לישראל (הוראת שעה), התשס"ג-2003, נוסח מעודכן, סעיף 3ד.

²³⁶ לסעיף המניעה הביטחוני השלכות מרחיקות לכת, שכן הוא חל על כל תושבי השטחים המבקשים להיכנס לישראל ולשהות בה לכל מטרה שהיא, למעט טיפול רפואי.

²³⁷ המוקד להגנת הפרט, נייר עמדה, 6.4.2005. לצפייה: <http://www.hamoked.org.il/items/1145.pdf>

²³⁸ לעומת זאת, כמה מן השינויים שדרש המוקד בנוגע לרישום ילדים אכן התקבלו, וראו על כך בהמשך הפרק.

זאת ועוד. אמנם מאז הועבר התיקון לחוק שב משרד הפנים לטפל בבקשות אחמ"ש, לאחר שלוש שנות הקפאה מוחלטת, אך בפועל הוא נמנע מלאשר את הבקשות. בדרך כלל מגיעים בני הזוג למשרד הפנים כדי להגיש את בקשת האחמ"ש כשהם מצוידים במסמכים הסטנדרטיים הדרושים להוכחת מרכז חיים, על פי רשימות שמפרסם משרד הפנים, אלא שאז דורשים מהם הפקידים מסמכים נוספים, ללא הודעה מוקדמת. הדרישות משתנות מפקיד לפקיד ולעתים נדרשים הפונים להוסיף מסמכים פעם אחר פעם, וכך מתארך עוד יותר משך הטיפול בבקשות.

ס"ס, תושבת ירושלים, וה"ס, תושב טול כרם במקור, נישאו ב-1989. במשך 11 שנים חיו בני הזוג בחו"ל, שם ה"ס למד ועבד, ובשנת 2000 קבעו את מגוריהם בירושלים. מאז לא עזבו את העיר. בטרם תוכל המשפחה להוכיח כי מרכז חייה נמצא ברציפות בירושלים לא היה טעם להגיש בקשת אחמ"ש עבור ה"ס, וכאשר היה באפשרותה להוכיח זאת, ההליך הוקפא.

בשנת 2005, כשעבר התיקון לחוק האזרחות, היה ה"ס בן 48 וניתן היה להגיש בקשת אחמ"ש עבורו. בסוף אוגוסט 2005 שלחה ס"ס את הבקשה המקדמית בדואר, והמועד להגשת המסמכים במשרד הפנים נקבע לסוף נובמבר 2005. בתאריך זה הגיעה ס"ס למשרד הפנים כשבידיה המסמכים הדרושים וטופס קורות החיים של בעלה. הפקידה בדקה את המסמכים, הנחתה את ס"ס כיצד למלא סעיפים שבהם היה חסר מידע והודיעה לה שתשובה תתקבל בתוך שלושה חודשים.

תשובה לא הגיעה, אך שלושה חודשים לאחר הגשת הבקשה הודיע משרד הפנים לס"ס כי עליה לספק מידע בנוגע לשהייתו של בעלה בירושלים באופן בלתי חוקי.²³⁹ במכתב שכתב בשם המשפחה הבהיר המוקד כי העובדה שה"ס מתגורר בירושלים ידועה היטב למשרד הפנים, שהרי זו הייתה דרישת סף לקבלת בקשתו. לו שהה ה"ס מחוץ לירושלים היה משרד הפנים מטיל ספק בכנות חיי הנישואין של בני הזוג ודוחה את הבקשה; לו עברה המשפחה כולה להתגורר עם האב מחוץ לעיר היה משרד הפנים דוחה את הבקשה על רקע אי הוכחת מרכז חיים. המוקד מחה על כך שהדרישה להפלה עצמית באה לאחר מדיניות רבת שנים שעל פיה שהייה באופן שנחשב לבלתי חוקי אינה נזקפת לחובתם של בני זוג הנמצאים בהליך אחמ"ש ואינה רלוונטית לטיפול בבקשתם, ודרש כי הבקשה תאושר לאלתר.²⁴⁰

²³⁹ מכתב ממשרד הפנים, לשכת מינהל האוכלוסין מזרח ירושלים, לס"ס, 5.2.2006.

²⁴⁰ מכתב מהמוקד להגנת הפרט ללשכת מינהל האוכלוסין, משרד הפנים, 9.3.2006.

ביוני 2006 שוב החזיר משרד הפנים את טופס קורות החיים בטענה שאף על פי שס"ס מילאה את הטופס על פי הנחיות פקידת משרד הפנים שבעה חודשים קודם לכן, עדיין חסרים בו פרטים.²⁴¹ בין היתר דרש משרד הפנים לקבל את "כתובת האינטרנט" של ס"ס. הפרטים החסרים מולאו והטופס נשלח שנית. היום, שמונה חודשים לאחר הגשת הבקשה, עדיין ממתניים בני הזוג לתשובה. (תיק 28794)

במקרים אחרים מתעלם משרד הפנים מן הבקשה במשך חודשים ארוכים.

ב-1987 נישאה מ"ג, תושבת ירושלים, לני"ג, תושב שכם. תחילה גרו בני הזוג בשכם אולם ב-2001 עברו לירושלים. בני הזוג לא הספיקו להגיש בקשת אחמ"ש טרם הוקפא ההליך ב-2002. ב-2005, כאשר עבר התיקון לחוק, היה ני"ג בן 44 ובני הזוג הזדרזו והגישו בקשה מקדמית בסוף אוגוסט 2005. המועד להגשת הבקשה במשרד הפנים נקבע לנובמבר אותה שנה. כאשר הגיעו בני הזוג למשרד הפנים נאמר להם שהתצהירים שהגישו אינם מספקים. בני הזוג פנו למוקד ולאחר שנציגת המוקד הסבירה לפקידה במקום כי תצהירים כאלה הוגשו מאז ומתמיד, זנחה זו את הבקשה לשלוח תצהירים חדשים ואף הוסיפה ואמרה כי המליצה על אישור הבקשה ותשובת הגורמים הביטחוניים תינתן בתוך שלושה חודשים. שמונה חודשים עברו מאז ועדיין אין תשובה. (תיק 25474)

רישום ילדים

רישום ילדים וחוק האזרחות

בשנת 2002, מיד עם קבלת החלטת הממשלה בדבר הקפאת הליכי אחמ"ש, החמיר משרד הפנים את מדיניותו בנוגע לרישום ילדים שאחד מהוריהם תושב ירושלים המזרחית והאחר תושב השטחים. שינוי זה נסמך על פְרצה בחוק הישראלי בנוגע להסדרת מעמדם של ילדים בישראל. על פי החוק, ילד שאחד מהוריו אזרח ישראל זכאי גם הוא לאזרחות, בין שנולד בתחומי ישראל ובין שנולד מחוצה להם, ללא קשר למעמד ההורה האחר.²⁴² כאשר מדובר בילדים להורים שאחד מהם תושב (אך לא אזרח) ולאחר אין מעמד בישראל, החוק קובע מה יהיה מעמדם רק אם נולדו בתוך תחומי ישראל אך נותר אילם בשאלת מעמדם של אלה שנולדו מחוצה

²⁴¹ מכתב ממשרד הפנים, לשכת מינהל האוכלוסין, למוקד להגנת הפרט, 21.6.2006.

²⁴² חוק האזרחות, תשי"ב-1952.

לה.²⁴³ פרצה זו בחוק מותירה בידי משרד הפנים שיקול דעת מלא בנוגע למעמד שיקבלו הילדים הללו.

רוב המשפחות שהמוקד מסייע להן בירושלים המזרחית מצויות במצב שתואר לעיל - זוגות מעורבים שבהם אחד מבני הזוג מחזיק במעמד של תושב בישראל והאחר הוא תושב השטחים, כלומר, חסר מעמד בישראל.²⁴⁴ רבים מילדי המשפחות הללו נולדו בשטחים שנכבשו בשנת 1967 ולא סופחו לישראל, כלומר, מבחינת החוק הישראלי, הם נולדו מחוץ לישראל. עד 2002 נקט משרד הפנים מדיניות אחת כלפי ילדים אלה, ללא קשר למקום היוולדם. ב-2002, כאשר הוקפאו הליכי אחמ"ש, ניצל משרד הפנים את הפרצה בחוק וקבע כי בקשות לרישום ילדים שנולדו בשטחים הן בקשות אחמ"ש לכל דבר, ולכן הוקפא הטיפול גם בהן. מדיניות זו של משרד הפנים אומצה בחוק האזרחות והכניסה לישראל בשנת 2003. המוקד קרא לא להחיל כלל את החוק על ילדים; קריאת המוקד נדחתה אך לחוק הוסף סייג שעל פיו ילדים שנולדו בשטחים וגילם נמוך מ-12 שנים יוכלו לקבל היתרי שהייה בישראל או מעמד איזשהו בה. ב-2004 התברר כי למדינה אין כוונה להעניק לילדים אלה מעמד וזכויות סוציאליות אלא רק היתרים זמניים לשהייה בישראל. מיד כשהתברר הדבר החל המוקד במאבק משפטי. בכל הפניה של ילדים לקבלת היתרי שהייה זמניים עתר המוקד לבית המשפט המחוזי. בסוף 2004 ובראשית 2005 הגיש המוקד שבע עתירות בנושא. באפריל 2005 ניכרו תוצאות המאבק: משרד הפנים הודיע כי מעתה, ילדי זוגות מעורבים שנולדו בשטחים יקבלו אשרת תושב ארעי לשנתיים, בתנאי שמשפחתם עמדה במבחן מרכז החיים. מאז הודעת משרד הפנים נרשמו כ-50 ילדים, בסיוע המוקד, במעמד של תושב ארעי, המקנה להם זכויות סוציאליות. עדיין לא ברור איזה מעמד יקבלו הילדים בתום השנתיים, אולם מתשובות משרד הפנים שהתקבלו לאחרונה עולה כי לאור חוק האזרחות אין בכוונת משרד הפנים להעניק להם תושבות קבע.

רישום ילדים והשינויים בחוק האזרחות בשנת 2005

כאמור, במאי 2005 החלה ועדת הפנים ואיכות הסביבה של הכנסת לדון בשינויים לחוק האזרחות. עיקר מאבקו של המוקד כנגד התיקונים שהוצעו התרכז באלה

²⁴³ תקנה 12 לתקנות הכניסה לישראל, תשל"ד-1974. לפי התקנה, כפי שפורשה בבתי המשפט, מי ששני הוריו מחזיקים באותו מעמד בישראל יקבל גם הוא את מעמדו, ומי שאחד מהוריו חסר מעמד בישראל ואחר תושב יקבל גם הוא תושבות אם הוא מקיים את מרכז חייו בישראל עם ההורה התושב. מצב זה אינו ברור מאליו. לסקירת מדיניות משרד הפנים בנוגע לרישום ילדים של תושבי ירושלים המזרחית לאורך השנים ראו פרק "ההפכפכות במדיניות המשיבים" בעתירת המוקד: בג"ץ 10650/03, **אבו גווילה ואח' נ' מדינת ישראל - משרד הפנים ואח'**. לצפייה: <http://www.hamoked.org.il/items/1154.pdf>

²⁴⁴ פרק זה מתמקד בזוגות מעורבים שבהם בן הזוג הזר הוא תושב השטחים, אך המוקד מסייע גם לתושבי ירושלים המזרחית הנשואים לאזרחים זרים שאינם תושבי השטחים.

הנוגעים למעמדם של ילדיהם של תושבי ירושלים המזרחית. שלא כמו במאבק למען זכויותיהם של המבוגרים, כאן נחל המוקד הצלחה גדולה יותר. עוד בטרם גובשה ההצעה לתיקונים בחוק פעל המוקד להעלאת המודעות למצוקתם של הילדים הללו. ההצעה החדשה התירה לילדים עד גיל 18, לראשונה מאז ההקפאה, לשהות בישראל כחוק, אך יצרה אפליה בין ילדים עד גיל 12 לילדים בגילאים 12-18: בעוד הראשונים יזכו לקבל מעמד בישראל וזכויות סוציאליות, האחרונים יקבלו היתרי שהייה זמניים בלבד. המוקד דרש לבטל את האפליה ולהעניק מעמד גם לילדים שעברו את גיל 12; דרישה זו לא נענתה, אך גיל הסף לקבלת מעמד הועלה ל-14. המוקד אף דרש שבחוק ייקבע במפורש כי לילדים מתחת לגיל 14 יינתן מעמד בישראל, וזאת כדי למנוע ממשד הפנים את האפשרות לשוב למדיניות של הענקת היתרי שהייה זמניים בלבד. דרישה זו נענתה ועוגנה בחוק.

למרות ההישגים הללו מוסיף החוק המתוקן לפגוע בזכויות הילדים ובשלמות משפחותיהם:

- ההבחנה בין ילדים עד גיל 14 לילדים בני 14-18 יוצרת מצבים שבהם, באותה משפחה עצמה, כמה ילדים מקבלים מעמד בישראל ואחרים אינם מקבלים, דבר הפוגע ביציבות חיי המשפחה.

- ילדים בגילאי 14-18 רשאים אמנם לשהות בישראל, אך ללא כל מעמד וללא זכויות סוציאליות.

- כדי לקבל היתרים, ילדים מעל גיל 14 נדרשים לעמוד בבדיקות הביטחוניות המחמירות, כפי שנקבעו בחוק.

- עתידם של הילדים בשתי קבוצות הגיל אינו ברור. אין כל התחייבות מצד המדינה שילדים שקיבלו מעמד ארעי לא יאבדו אותו בעתיד, ועל פי לשון החוק, ילדים במעמד זה שיגיעו לגיל 18 ייאלצו להיפרד ממשפחותיהם ולעזוב את בתיהם בירושלים המזרחית, באין להם מעמד בישראל.

האפליה שיוצר החוק בין ילד לילד על פי קריטריון הגיל מטילה צל כבד על תכליתו של החוק, שהייתה ונותרה, לפחות באופן רשמי, ביטחונית, שכן ההסדרים שנקבעו לשתי קבוצות הגיל אינם שונים זה מזה בכל הקשור לביטחון המדינה; ההבדל ביניהם הוא כלכלי ודמוגרפי בלבד. הענקת היתרי שהייה אינה מקנה זכויות סוציאליות ואינה מחייבת לרשום את המחזיק בהם במרשם האוכלוסין הישראלי; הענקת מעמד אזרחי קבוע, לעומת זאת, מחייבת את שניהם.

מאז שנת 2002 מתגוררת משפחת סי' בכפר עקב, שנכלל בשטח שסופח לירושלים ב-1967. אם המשפחה היא תושבת ירושלים והאב רשום כתושב הגדה המערבית. עד 2002 חילקו בני הזוג את זמנם בין כפר מוצאו של האב לבין ירדן. בתקופה זו נולדו ארבעת ילדיהם הבוגרים וכולם נרשמו כתושבי הגדה. ב-2002 עברה

כאמור המשפחה לגור בכפר עקב ומאז נולדו לבני הזוג עוד שתי בנות. ביוני 2005 פנו בני הזוג למוקד כדי שסייע להם לרשום את ששת ילדיהם כתושבי ירושלים. באותה עת טרם נכנסו לתוקפם התיקונים בחוק האזרחות, וכיוון ששלושת הילדים הבוגרים עברו את גיל הסף שנקבע בחוק, לא ניתן היה לסייע להם. המוקד שלח בקשות בשם שלושת הילדים הצעירים, שלהם עדיין ניתן היה לסייע.²⁴⁵

כחודש לאחר מכן נכנסו לתוקפם התיקונים בחוק האזרחות ושינו, לפחות בכוח, את מצבם של הילדים הגדולים יותר. לבת הבכורה, א"יס, עזרו התיקונים אך מעט. מאחר שכבר הייתה בת 15 היא לא תזכה למעמד של תושבת ותיאלץ לחיות בביתה מכוח היתרי שהייה זמניים בלבד. לשני אחיה הצעירים יותר, ובייחוד לבי"ס, שיחק המזל יותר. התיקון לחוק עבר כחודשיים לפני שמלאו לו 14, גיל הסף החדש, ולכן הוא יוכל לקבל מעמד של תושב ארעי. הבת השלישית הייתה כבת 13. בספטמבר 2005 הגיש המוקד בקשות בשם שלושת הילדים הגדולים.²⁴⁶

מאז נרשמו בפועל רק שתי הבנות הקטנות במשפחה, שנולדו בירושלים. במארס 2006 קיבל בי"ס בן ה-14 אישור כי הוא זכאי למעמד של תושב ארעי, אך בפועל הוא טרם נרשם.²⁴⁷ שאר הילדים עודם ממתנינים לאישור בקשותיהם. (תיק 38247)

חוק האזרחות ובג"ץ

כזכור, כבר ב-2003, מיד עם העברת החוק האוסר איחוד משפחות בין תושבי ישראל לתושבי השטחים, הוגשו כמה עתירות לבג"ץ, ובהן גם עתירה של המוקד, בדרישה לביטול החוק בשל אופיו הגזעני והמפלה.²⁴⁸ הדיונים בעתירות הללו אוחדו והכרעת בג"ץ בעניינן ניתנה רק במאי 2006: למרות הביקורת שנמתחה על החוק בתחילת הדיונים, ולמרות העובדה שאך מעט השתנה במהלך 2005, דחה בג"ץ את העתירות בסופו של דבר ברוב של שישה שופטים כנגד חמישה. דעת הרוב המרכזית, שנוסחה בידי השופט מישאל חשין, קבעה כי החוק אינו פוגע בזכויות חוקתיות, וגם אם פגיעה כזו קיימת, היא מידתית. בדעת המיעוט, לעומת זאת, קבע הנשיא אהרן ברק כי פגיעתו של החוק בזכויות החוקתיות לחיי משפחה ולשוויון היא בלתי מידתית.²⁴⁹ עם זאת, אחד משופטי הרוב, השופט לוי,

²⁴⁵ מכתבים מהמוקד להגנת הפרט ללשכת מינהל האוכלוסין, משרד הפנים, 31.7.2005.

²⁴⁶ מכתב מהמוקד להגנת הפרט ללשכת מינהל האוכלוסין, משרד הפנים, 12.9.2005.

²⁴⁷ מכתב ממשד הפנים, מינהל האוכלוסין, למוקד להגנת הפרט, 15.3.2006.

²⁴⁸ הי"ש 243, בג"ץ 10650/03.

²⁴⁹ הי"ש 230, בג"ץ 7052/03, פסק דין, 14.5.2006.

הצטרף למעשה לשופטי המיעוט כשקבע שפגיעתו של החוק בזכויות החוקתיות היא בלתי מידתית אך לעת הזאת מן הראוי להשאיר את החוק הנוכחי על כנו ולהעניק למדינה מסגרת זמן לקבוע הסדר שבמסגרתו תיבדק לגופה כל פנייה של תושב ישראל המבקש להתאחד עם בן זוגו.

כאמור, פסק דין זה ניתן גם בעתירת המוקד בעניין פגיעתו הייחודית של החוק בילדיהם של תושבי ירושלים המזרחית הנשואים לתושבי השטחים.²⁵⁰ בפסק דינם התעלמו שופטי בג"ץ, כמעט ללא יוצא מן הכלל, מהאיום הטמון בחוק על גורלם של אותם ילדים. השופט חשין אף קבע בפסק דינו כי ההסדר בעניינם "משביע רצון".²⁵¹ דווקא אחת משופטות הרוב, השופטת מרים נאור, שהצטרפה לעמדה הדוחה את העתירות, קבעה בסעיף 24 לפסק דינה כי מן הראוי לשקול "העלאה ניכרת של גילם של הקטינים שעליהם לא יחול האיסור שבחוק".

חסרי מעמד

במסגרת פעילותו בנושא מעמדם האזרחי של פלסטינים תושבי ירושלים המזרחית מסייע המוקד גם לאלה מהם שמעולם לא נרשמו במרשם האוכלוסין הישראלי אף על פי שהם חיים בעיר ורבים מהם אף נולדו בה. בהיותם תושבי העיר מאז ומתמיד הם לא נרשמו בשום מקום אחר, ולמעשה הם חסרי מעמד בעולם כולו. בהיעדר כל תיעוד רשמי בדבר זהותם, חסרי המעמד אינם יכולים לנהל אורח חיים תקין, שכן, מנקודת הראות של הגופים הרשמיים הם אינם קיימים. לפיכך הם אינם יכולים להירשם לבתי ספר או לקופות החולים כדי לממש את זכאותם לקבל שירותי חינוך ובריאות, הם אינם יכולים להינשא, להחזיק במשרות מסודרות, לפתוח חשבון בנק, להוציא רישיון נהיגה, לרשום רכוש על שמם, להצביע בבחירות או לקבל מסמכי נסיעה שיאפשרו להם לצאת לחו"ל. ואם לא די בכל אלה, פלסטינים חסרי מעמד חשופים לסכנה בכל מפגש שלהם עם כוחות הביטחון הישראליים - מפגשים תדירים בירושלים המזרחית. מאחר שאינם יכולים להציג תעודות זהות חושדים השוטרים או החיילים כי מדובר בתושבי השטחים השוהים בעיר ללא היתר. במרבית המקרים המטופלים במוקד משוחררים חסרי המעמד לבתיהם בסופו של דבר בלא כלום, אולם סכנת המעצר והחשש מן ההשפלה, שהפכה לחלק כמעט בלתי נפרד מן המפגשים בין אנשי כוחות הביטחון לפלסטינים, מלווים את חסרי המעמד כל אימת שהם יוצאים מבתיהם.

²⁵⁰ הי"ש 243, בג"ץ 10650/03.

²⁵¹ הי"ש 249, בג"ץ 7052/03.

הזכות למעמד אזרחי היא זכות יסוד המהווה תנאי למימוש שאר זכויות האדם המובטחות לכל אדם באשר הוא על פי המשפט הבינלאומי והישראלי כאחד. באמנה הבינלאומית העוסקת בחסרי מעמד נקבע שהאחריות להסדרת מעמד מוטלת על המדינה שבה הם מתגוררים דרך קבע וכי עליה לעשות מאמצים להחיש את התהליך ככל האפשר.²⁵² מניסיון המוקד עולה כי ישראל רחוקה מלמלא את חובתה, לפחות בכל הנוגע לחסרי מעמד בירושלים המזרחית, אך למרות הקשיים שמערים משרד הפנים על דרכם של חסרי מעמד אלה, במהלך 2005 ובראשית 2006 הצליחו שלושה מהם, בסיוע המוקד, לקבל תעודות זהות, לראשונה בחייהם.

 ע"מ נולד בירושלים בראשית שנות ה-80 וחי בעיר כל חייו. שאר בני משפחתו, ובהם אמו וסבתו, שגידלו אותו, וכן עשרת אחיו ואחיותיו, מוכרים כתושבי העיר, אולם ע"מ לא נרשם במרשם האוכלוסין בסמוך ללידתו וכל ניסיונות המשפחה לרשום אותו לאחר מכן עלו בתוהו. ניסיונות אלה החלו כבר באמצע שנות ה-80. במהלך כל השנים הללו חזר משרד הפנים ודרש מסמכים המתעדים את לידתו של ע"מ ומאשרים את זהות הוריו, אף על פי שהובהר לפקידי המשרד כי המסמכים הללו אבדו. משרד הפנים התעלם ממסמכים אחרים שהוצגו בפניו, המעידים כי ע"מ חי עם בני משפחתו בירושלים, ואף נמנע מלמסור לבני המשפחה מה עליהם לעשות כדי להסדיר את מעמדו של ע"מ. לנוכח הקשיים שהערים משרד הפנים, ובהיעדר הודעת לידה של ע"מ, פנה המוקד לבית המשפט לענייני משפחה כדי שיורה לערוך בדיקת רקמות להוכחת הקשר הביולוגי בין ע"מ לאמו, שתושבותה מעולם לא הוטלה בספק.²⁵³ מן הבדיקה עלה בוודאות כי אכן מדובר באם ובנה.²⁵⁴ בספטמבר 2003 פנה ע"מ למשרד הפנים פעם נוספת, באמצעות המוקד ובצירוף תוצאות בדיקת הרקמות, בדרישה להסדיר את מעמדו,²⁵⁵ אך גם הפעם לא זכתה הבקשה למענה ענייני מטעם משרד הפנים. המוקד פנה לגורמים נוספים, בהם חברי כנסת, היועץ המשפטי לממשלה, פרקליטות המדינה ומנכ"ל משרד הפנים, וביקש את סיועם. ביוני 2004 דרש משרד הפנים פסק דין הצהרתי מטעם בית המשפט לענייני משפחה המאשר כי ע"מ הוא אכן בנה של אמו, על פי תוצאות בדיקת הרקמות שנערכה לבקשת המוקד.²⁵⁶ המוקד פעל על פי

²⁵² האמנה הבינלאומית בדבר מעמדם של מחוסרי אזרחות, סעיפים 12, 27, 32.

²⁵³ תמ"ש 22260/01, חמדאן נ' פרקליטות מחוז ירושלים, 22.10.2001.

²⁵⁴ חוות דעת רפואית, פרופ' בראוטבר וד"ר מינר, בית החולים הדסה עין כרם, 19.2.2002.

²⁵⁵ מכתב מהמוקד להגנת הפרט לחגית וייס, ראש ענף אחמ"ש, לשכת מינהל האוכלוסין, 21.9.2003.

²⁵⁶ מכתב מאלי רון, יועץ בכיר לשר הפנים, למוקד להגנת הפרט, 27.6.2004.

הדרישה,²⁵⁷ אלא שפסק הדין המבוקש התעכב כשנה, בין היתר בשל בקשות חוזרות ונשנות של משרד הפנים להארכת המועד לצורך לימוד הנושא. משנתקבל פסק הדין חזר המוקד ופנה למשרד הפנים,²⁵⁸ ובאוגוסט 2005, משלא נתקבל מענה, עתר בשמו של ע"מ לבית המשפט לעניינים מינהליים.²⁵⁹ לאחר הפנייה לבית המשפט הודיע משרד הפנים כי יעלה את עניינו של ע"מ בפני ועדה בין-משרדית לעניינים הומניטאריים, שעתידה הייתה להתכנס לקראת סוף השנה. ב-31.12.2005 החליטה הוועדה להעניק לע"מ מעמד ארעי לשנה, שבסיומה יוכל להגיש בקשה למעמד קבע, וזו תאושר בכפוף למבחן מרכז חיים.²⁶⁰ כחודש לאחר מכן, כשהוא כבן 25 שנים, קיבל ע"מ, לראשונה בחייו, תעודת זהות והכרה רשמית בקיומו. (תיק 11476)

ס"פ נולדה ב-1981 ברמאללה. אביה, תושב ירושלים, ואמה, תושבת הגדה, התגרשו זמן קצר לאחר הולדתה והיא גדלה אצל סבתה מצד אביה בביתה שבירושלים. הוריה של ס"פ לא רשמו אותה במרשם האוכלוסין בירושלים או בגדה בטרם התגרשו, וכל ניסיונותיה של סבתה לעשות כן במהלך השנים עלו בתוהו. אף על פי שהתגוררה בירושלים כל חייה, שם למדה, שם נישאה ושם ילדה את ילדיה, נותרה ס"פ מחוסרת מעמד בעולם כולו. כאשר ביקש המוקד לברר כיצד תוכל להסדיר את מעמדה נאמר לו במשרד הפנים כי לו הייתה ס"פ רווקה, ניתן היה להסדיר את מעמדה בהליך רישום מאוחר, אולם כיוון שהיא נשואה לתושב ירושלים, עליה להסדיר את מעמדה במסלול אחמ"ש.²⁶¹ מאחר שבאותה עת כבר הוקפא הטיפול בבקשות אחמ"ש לא ניתן היה להגיש בקשה מסוג זה ולפיכך דרש המוקד ממשרד הפנים להסדיר את מעמדה של ס"פ על סמך היותה תושבת ירושלים מאז ומתמיד, וללא קשר לנישואיה לתושב העיר.²⁶² ארבעה חודשים לאחר מכן, בפברואר 2005, הוזמנו ס"פ ובעלה לשימוע במשרד הפנים. בתום השימוע הודיעה נציגת משרד הפנים כי המקרה יועבר לוועדת החריגים וכי תשובה צפויה להינתן בתוך חודש.²⁶³ שמונה חודשים חלפו בטרם קיבלה ס"פ מענה לבקשתה. באוקטובר 2005 הודיע משרד הפנים למוקד כי ס"פ תקבל מעמד של תושבת ארעית לשנתיים, ובתום

²⁵⁷ תמ"ש 15580/04, מוגרבי נ' פרקליטות מחוז ירושלים, 7.7.2004.

²⁵⁸ מכתב מהמוקד להגנת הפרט לאבי לקח, מנהל לשכת מינהל האוכלוסין, 12.6.2005.

²⁵⁹ עת"ם 702/05, מוגרבי ואח' נ' משרד הפנים ואח'.

²⁶⁰ החלטת מנהל מינהל האוכלוסין, מר ששי קציר, 31.12.2005.

²⁶¹ שיחת טלפון בין מנהל לשכת מינהל האוכלוסין בירושלים המזרחית למוקד להגנת הפרט, 11.8.2002.

²⁶² מכתב מהמוקד להגנת הפרט לחגית וייס, ראש ענף אחמ"ש, לשכת מינהל האוכלוסין, משרד הפנים, 25.10.2004.

²⁶³ שיחה בין פקידת משרד הפנים לנציגי המוקד שליוו את ס"פ ובעלה לשימוע, 14.2.2005.

התקופה, אם יימצא כי מרכז חייה אכן בירושלים, תקבל מעמד של תושבת קבע.²⁶⁴ בעקבות הודעה זו נרשמה ס"פ במרשם האוכלוסין וכיום היא מחזיקה במעמד של תושבת ארעית. (תיק 16438)

ס"ז נולד לאב תושב ירושלים ולאם תושבת הגדה המערבית ב-1978. כשנה לאחר הולדתו התגרשו הוריו ונטשו אותו, מבלי שהסדירו קודם לכן את רישומו. ס"ז נותר בירושלים בהשגחתם של אחיו-למחצה מצד האב. בעודו ילד התגורר זמן מה בבית סבתו מצד האם בגדה, אולם שם סבל מהזנחה קשה ולפיכך שב לבית אחיו ואיבד כל קשר עם משפחת אמו. מצבו המשפחתי והיותו מחוסר מעמד הקשו עליו להשתלב במסגרות רשמיות. הוא נשר מלימודיו בגיל צעיר, עבד בעבודות מזדמנות בתל אביב ולן במקומות עבודתו, אצל מכרים ואף בגנים ציבוריים וברחובות. תנאי חייו הקשים של ס"ז זימנו לו מפגשים תכופים עם כוחות הביטחון. שוטרים שעצרו אותו נהגו להכותו ולהשפילו מאחר שהניחו כי הוא תושב השטחים שנכנס לישראל ללא אישור. במהלך השנים שבו וניסו קרובים, חברים ומכרים לסייע לס"ז להסדיר את מעמדו.²⁶⁵ אחיו, שקיבל אפטרופסות עליו עוד כשהיה קטין, הגיש עבורו שתי בקשות אחמ"ש, אך אלה נדחו. בקשותיו של האח לשיקול נוסף לא נענו, ולאחר זמן רב דרש משרד הפנים פסק דין הצהרתי הקובע כי ס"ז הוא בנו של תושב ירושלים לצורך רישומו.²⁶⁶ המוקד, שאליו פנה ס"ז בראשית שנת 2000, סייע לו להשיג את פסק הדין המבוקש מבית הדין לענייני משפחה בירושלים ולהגישו למשרד הפנים, אך פקידי שוב סירבו להעניק לס"ז מעמד ואף הודיעו לאחיו כי עליהם לראות בכך משום תשובה סופית.²⁶⁷ המוקד דרש לקבל לידי את הנימוקים להחלטה, אולם לא נענה. רק כאשר הבהיר המוקד למשרד הפנים כי בדעתו להגיש עתירה הוחלט לקיים שימוע בעניינו של ס"ז. שימוע אכן נערך, אולם גם הפעם דחה משרד הפנים את הבקשה.²⁶⁸

במאי 2003 הגיש המוקד עתירה מינהלית בשמו של ס"ז.²⁶⁹ בית המשפט הוציא צו ביניים האוסר על גירושו מתחומי ישראל כל עוד העניין תלוי ועומד, אולם בסופו של דבר קיבל את עמדת משרד הפנים לפיה על ס"ז לבקש מעמד בשטחים הכבושים, ולא בישראל. זאת, קבע משרד הפנים, על ס"ז לעשות

²⁶⁴ שיחת טלפון בין פקידה במשרד הפנים למוקד להגנת הפרט, 9.10.2005.
²⁶⁵ פירוט מלא של הניסיונות לרשום את ס"ז במרשם האוכלוסין מצוי בגוף העתירה שהגיש המוקד, עת"ם 783/03, זיאד נ' מדינת ישראל. לצפייה: <http://www.hamoked.org.il/items/3990.pdf>

²⁶⁶ שם, שם.

²⁶⁷ שם, שם.

²⁶⁸ שם, שם.

²⁶⁹ שם, שם.

באמצעות הגשת בקשת אחמ"ש ברשות הפלסטינית. העובדה שלא ניתן כלל להגיש בקשות מן הסוג הזה, שהרי ישראל הקפידה את הטיפול בבקשות הנוגעות לתושבות בשטחים, לא נעלמה מעיניו של משרד הפנים, ולכן הוא הודיע כי ס"ז יקבל רישיון ביקור בישראל התקף לשנה, ורישיון זה יחודש עד שניתן יהיה להגיש בקשת אחמ"ש ברשות הפלסטינית. מתן רישיון הביקור לס"ז הותנה בכך שאחיו יסייעו בשיקומו כל עוד הוא שוהה בישראל.²⁷⁰ מאוחר יותר חזר בו משרד הפנים אף מהסכמה זו, לאחר שס"ז נתפס במעשה גניבה פעוט - תוצאה ישירה של התדרדרותו החברתית, פרי שנים של הזנחה בהיעדר מעמד ומסגרת.

המוקד ערער לבג"ץ על ההחלטה, בין היתר בטענה כי כלל זיקותיו של ס"ז הן לישראל, ולא לגדה המערבית, ולפיכך הדרישה שיבקש מעמד בשטחים אינה סבירה כלל. נוסף על כך, הדרישה אינה ניתנת לביצוע משום שבקשות אחמ"ש מוגשות בידי בן משפחה תושב המקום עבור קרובו, ולס"ז אין בן משפחה בשטחים שיכול להגיש עבורו את הבקשה.²⁷¹ בהחלטתו קבע בג"ץ כי ס"ז יקבל אשרת תייר לשהייה זמנית בישראל לתקופה של שנה, ובמהלכה יחל בתהליך שיקום בסיוע המוקד ורשויות המדינה. עניינו ייבחן שנית בעתיד, לאור תוצאות הליך השיקום. בג"ץ אף ציין שהמגמה היא לאפשר לס"ז להשתקם בישראל ולא קיבל את טענת המדינה כי בסופו של התהליך יהיה על ס"ז לקבל מעמד בשטחים דווקא.²⁷²

ס"ז קיבל את האשרה, אך חלפו עוד כחמישה חודשים בטרם החל בתהליך השיקום. הרשויות שהמוקד פנה אליהן לצורך העניין סירבו לשתף פעולה משום שלס"ז לא היו מעמד, מספר מזהה או ביטוח רפואי - כל אלה תנאים מקדמיים לקבלת טיפול ולשיקום. לבסוף הצליח המוקד לגייס את סיועה של לשכת הרווחה של עיריית ירושלים ובפברואר 2005 החל ס"ז בתהליך השיקום, הנמשך עד עתה, בהצלחה מרשימה.

לקראת תום תוקפה של האשרה פנה המוקד אל פרקליטות המדינה בדרישה להעניק לס"ז מעמד של תושב בישראל, לאחר שעמד בתנאים שנקבעו ומשום שהמשך הליך השיקום, שעליו הורה בית המשפט, תלוי בקבלת מעמד של תושב.²⁷³ תחילה סירב משרד הפנים להתייחס לדרישה להעניק לס"ז מעמד והודיע כי יסכים רק להארכת אשרת השהייה בשנה נוספת.²⁷⁴ לאור התנגדותו

²⁷⁰ שם, תגובת המשיבים, 11.12.2003; פסק דין, 22.1.2004.

²⁷¹ עע"ם 2098/04, זיאד נ' שר הפנים.

²⁷² שם, החלטה, 27.9.2004.

²⁷³ מכתב מהמוקד להגנת הפרט לעו"ד הרן רייכמן, פרקליטות המדינה, 26.10.2005.

²⁷⁴ שיחה בין עו"ד מטעם המוקד להגנת הפרט לעו"ד הרן רייכמן, 27.10.2005.

החריפה של המוקד חזר בו משרד הפנים והודיע כי אשרת השהייה תוארך רק בחצי שנה, ובסוף התקופה יוכל ס"ז לקבל, בכפוף לאי מניעה ביטחונית או פלילית, ובכפוף להמשך הליך השיקום, מעמד של תושב ארעי בישראל למשך שנה.²⁷⁵ בסוף אפריל 2006, לקראת תום ששת החודשים הנוספים, הגיש ס"ז בקשה למעמד ארעי בישראל. משרד הפנים אמנם הערים קשיים רבים גם הפעם ועיכב את הטיפול בבקשה, אך לבסוף, יום לפני שפג תוקפה של אשרת השהייה, התקבל אישור. בגיל 28 קיבל ס"ז תעודת זהות ראשונה בחייו. (תיק 14878)

²⁷⁵ הי"ש 271, עע"ם 2098/04, הסדר מטעם הצדדים, 10.11.2005.

תושבות בשטחים

”כל אדם זכאי לאזרחות. לא תישלל מאדם אזרחותו דרך שרירות [...]”

הכרזה לכל באי עולם בדבר זכויות האדם (1948), סעיף טו

בחמש השנים הראשונות של האינתיפאדה השנייה הקפיאה ישראל את טיפולה בבקשות בנושאי תושבות בשטחים, ובכלל זה בבקשות לאיחוד משפחות (להלן: אחמ"ש) והנפקת רישיונות ביקור לנתינים זרים.²⁷⁶ לסירובה של ישראל לטפל בנושאי תושבות השלכות קשות על האוכלוסייה הפלסטינית בשטחים: תושבים הנשואים לנתינים זרים נאלצים לבחור בין פרידה מבן זוגם לבין חיים משותפים במחיר של גלות ממולדתם או חיים בפחד מתמיד שבן הזוג יגורש, פלסטינים בעלי נתינות זרה אינם מורשים לבקר את קרוביהם בשטחים, ילדים פלסטינים שנולדו בחו"ל וזכאים לתושבות בשטחים אינם יכולים לממש את זכאותם.

את סירובה לטפל בבקשות הללו תולה ישראל בהיעדר שיתוף פעולה בינה לבין הרשות הפלסטינית. הסכמי אוסלו העבירו באופן פורמאלי את סמכויות ניהול מרשם האוכלוסין לרשות הפלסטינית. כיום, הרשות הפלסטינית היא המוסמכת לקבל לידיה את בקשותיהם של תושבי השטחים, לעדכן את פרטיהם במרשם ולהנפיק עבורם תעודות הנסמכות עליו, והיא גם המוסמכת לרשום במרשם האוכלוסין ילדים פלסטינים מתחת לגיל 16. לכל אלה לא נדרש כל אישור של

²⁷⁶ מסלול זה משמש בעיקר נתיני מדינות ערביות, לרבות ירדן, המבקשים להיכנס לשטחים ואין להם עניין בכניסה לישראל, או שאינם יכולים להיכנס לישראל בשל היעדר יחסים דיפלומטיים בין המדינות. לצד מסלול זה ניתן להיכנס לשטחים באמצעות ויזות תייר ישראליות, כשמדובר במדינות שלישראל יש יחסים דיפלומטיים אתן.

ישראל. לעומת זאת, אישור בקשות אחמ"ש (למשל עבור בן זוג של תושב השטחים או ילדו שעבר את גיל 16) והנפקת רישיונות ביקור לזרים נותרו בסמכותה של ישראל. עד ההקפאה, בקשות מסוג זה הוגשו לרשות הפלסטינית, הרשות קבעה אילו בקשות יועברו להמשך הטיפול, הבקשות שצלחו את הסינון הראשוני הזה הועברו לישראל - וכאשר התקבל אישור ישראלי לבקשה הוסיפה הרשות את המבקשים למרשם האוכלוסין או הנפיקה עבורם רישיונות ביקור. כאמור, מאז החלה האינתיפאדה השנייה חדלה ישראל למלא את חלקה בכל הנוגע לתושבות בשטחים. תחילה טענה ישראל כי הרשות הפלסטינית אינה מעבירה אליה בקשות ולכן אין ביכולתה לטפל בהן; לאחר שהרשות הפלסטינית הבהירה כי ישראל היא שמסרבת לקבל לידיה בקשות הודיעה ישראל כי בעיניה, נושא התושבות בשטחים, על כל הכרוך בו, הוא נושא מדיני, וכיוון שמגעים מדיניים אינם מתקיימים במהלך האינתיפאדה, מוקפאים גם ההליכים הקשורים בתושבות.²⁷⁷

מטיפולו השוטף של המוקד בנושאים רבים הקשורים בתושבות עולה כי טיעוני המדינה לוקים בחוסר עקביות. בעוד בקשות הנוגעות לאחמ"ש ולרישיונות ביקור מסורבות מן הטעם שאין שיתוף פעולה עם הרשות הפלסטינית, בקשות לתיקון טעויות במרשם האוכלוסין מסורבות לעתים מן הטעם ההפוך, כלומר, מכיוון שלא הוגשה בקשה דרך הרשות הפלסטינית - אותה רשות שעמה אין שיתוף פעולה, לכאורה. יתרה מכך, כל אימת שישראל מסכימה לשיתוף פעולה בין הרשויות מתברר שאין בכך כל קושי. גם הטענה בדבר הקשר בין ענייני תושבות למגעים מדיניים איבדה מכוחה כאשר מגעים אלה חודשו בשלהי 2004 ונמשכו במהלך 2005. גורמים רשמיים מסרו למוקד כי עניין התושבות נדון בשיחות הללו²⁷⁸ ומתאם פעולות הממשלה בשטחים (מתפ"ש) אף הודיע למוקד ישירות כי ההקפאה על מתן רישיונות ביקור לבני זוג זרים של תושבי השטחים הוסרה,²⁷⁹ אם כי לא ציין באיזה תאריך היא הוסרה. כך או כך, ניסיון המוקד עד כה אינו מצביע על כל שינוי במדיניות ההקפאה.

במציאות זו מוסיף המוקד לסייע ככל הניתן בתחומים הקשורים בתושבות וברישום במרשם האוכלוסין בשטחים. אף על פי שלעתים נענית המדינה לבקשות שהמוקד מעביר אליה, לא ניתן לראות בכך התקדמות של ממש. כמעט כל תשובה

²⁷⁷ ראו לדוגמה מכתב מעו"ד שי ניצן, ממונה על עניינים ביטחוניים בפרקליטות המדינה, למוקד להגנת הפרט, 25.1.2001, וכן בני"ץ 249/05, **לדעה נ' מפקד כוחות צה"ל ברצועת עזה**, תגובה מקדמית מטעם המשיבים, 2.3.2005.

²⁷⁸ הדברים נאמרו למוקד בעל פה במסגרת טיפולו במקרים פרטניים.

²⁷⁹ מכתב מסא"ל אורלי מלכה-רום, עוזרת מתאם פעולות הממשלה בשטחים (מתפ"ש), למוקד להגנת הפרט, 27.12.2005. מכתב זה הוא סיכום מטעם המתפ"ש של גנישה שנערכה בין נציגיו לנציגי המוקד ב-20.12.2005.

חיובית מלווה בהצהרה כי ניתנה לפניו משורת הדין ולפיכך אין לראות בה תקדים. התשובות, לכאן או לכאן, ניתנות בדרך כלל לאחר חודשים ושנים של אי מענה, ולא אחת רק בעקבות פנייה לערכאות.

באפריל 2006 הוחמרה מדיניותה של ישראל בכל הנוגע לטיפול בענייני תושבות. לאחר ניצחון חמאס בבחירות שנערכו ברשות הפלסטינית בינואר 2006 והקמת ממשלה בראשותו הכריזה ממשלת ישראל על ניתוק קשריה עם הרשות.²⁸⁰ בעקבות הכרזה זו חדל הצבא לקבל פניות ממשרדי התיאום והקישור (מת"ק) הפלסטיניים וכך הפסיק את הטיפול גם במעט הנושאים שטופלו עד אז. בעתירה שהגיש ביוני 2006 תקף המוקד את מדיניותו החדשה של הצבא.²⁸¹ העתירה עודה תלויה ועומדת.

איחוד משפחות

לאחר מלחמת 1967 ערכה ישראל מפקד אוכלוסין בשטחים הכבושים. מי שהתגורר ונכח בשטחים בעת המפקד קיבל מעמד של "תושב שטחים" מטעם הצבא הישראלי. מי שהתגורר או שהה מעבר לגבול באותה עת לא נכלל במרשם האוכלוסין של השטחים. דרכו אל השטחים, שהייתה פתוחה עד ערב המלחמה, נחסמה; מעתה, כל כניסה אליהם תלויה באישורה של ישראל. אולם פיצול הקהילה הפלסטינית למעמדות שונים לא הוביל לניתוק הקשרים החברתיים, המסחריים והמשפחתיים. לרבים מתושבי השטחים שנכבשו היו וישנן משפחות ענפות, בעיקר בירדן אך גם בשאר ארצות הפזורה הפלסטינית, ולא מעטים מהם נישאים לבני הקהילות הללו. להלכה, לאורך שנות הכיבוש איפשרה ישראל את המשך הקשרים האלה באמצעות הענקת רישיונות ביקור לזרים ואישור הליכי אחמ"ש בין תושבי השטחים לבני זוגם ובין קרובים אחרים המתגוררים מחוץ לשטחים, אך בפועל היא עשתה כל שביכולתה כדי לצמצם את מספר הנתינים הזרים הזוכים למעמד בשטחים. וכאמור, מאז פרוץ האינתיפאדה השנייה חוסמת ישראל כמעט לחלוטין את אפיק איחוד המשפחות בשטחים: היא איננה מנפיקה רישיונות ביקור, גם לא לבני זוג של תושבי השטחים, איננה מקבלת לידיה בקשות אחמ"ש חדשות, איננה מטפלת בבקשות שנמצאות בידיה ולעתים אף מעכבת הליכים סופיים בבקשות שכבר אושרו. בשנים האחרונות פעל המוקד לחידוש הטיפול בבקשות אחמ"ש, אם באמצעות פניות פרטניות ואם באמצעות פניות כלליות

²⁸⁰ החלטת ממשלה מס' 4780, 11.4.2006.

²⁸¹ בג"ץ 5014/06, עודה נ' מפקד כוחות הצבא בגדה המערבית.

לגורמים המעורבים בקביעת מדיניותה של ישראל בנושא. במסגרת פעילותו זו פנה המוקד ליועצים המשפטיים של מפקדי הצבא בעזה ובגדה המערבית (להלן: יועמ"ש עזה, יועמ"ש גדמ"ע), למחלקת דין בינלאומי בפרקליטות הצבאית ולפרקליטות המדינה, אך ללא הועיל. כיוון שכך לא נותר אלא לפנות לערכאות.

בספטמבר 2005 עתר המוקד לבג"ץ בשמו של זוג שישראל מסרבת לטפל בבקשתו לאחמ"ש אף על פי שזו הגיעה לידיה בטרם החלה ההקפאה. במסגרת העתירה אף דרש המוקד שישראל תחדש את טיפולה בבקשות אחמ"ש באופן כללי.²⁸² בעתירה טען המוקד כי בחמש השנים שבהן השתמשה ישראל ביחסיה העכורים עם הרשות הפלסטינית כתירוץ לא לדון בבקשות אחמ"ש של תושבי השטחים, ובייחוד כעת, לאור התפתחויות שחלו בשנה האחרונה, הפכה עמדתה לשחוקה ובלתי משכנעת. הסכמי אוסלו לא הביאו לסיום הכיבוש וישראל נותרה הכוח הכובש והריבון בשטחים, וככזו, מוטלת עליה האחריות לאפשר לתושביהם לנהל אורח חיים תקין ולהבטיח את זכויותיהם, כולל הזכות לחיי משפחה. ההיתלות במחלוקות בינה לבין הרשות הפלסטינית אינה עולה בקנה אחד עם החוק הבינלאומי, שקובע מפורשות כי אין לשלול זכויות של תושבים מוגנים בשטח כבוש, גם לא במסגרת הסכמים בין רשויותיו לבין המעצמה הכובשת.²⁸³ עוד הבהיר המוקד כי הטענה בדבר היעדר שיתוף פעולה בין ישראל לרשות הפלסטינית אינה תמיד נכונה. אמנם בראשית האינתיפאדה היה נתק כמעט מוחלט בין הצדדים, אך עם חלוף הזמן חודש שיתוף הפעולה, גם בתחום הטיפול בבקשות אחמ"ש. ישנם מקרים, אם כי מעטים, שבהם ישראל נעתרת לבקשות בנושא התושבות; דוגמאות לכך הן הענקת רישיונות ביקור במקרים מסוימים, הכנסת תיקונים במרשם האוכלוסין, והחל מספטמבר 2005 - הענקת רישיונות ביקור לילדים מתחת לגיל 16. בכל המקרים הללו מגישים הפונים את בקשותיהם לרשות הפלסטינית, הרשות הפלסטינית מעבירה אותן לישראל, וישראל מספקת את האישורים הסופיים ומעבירה אותם לרשות. בקשות אחמ"ש אמורות להיות מטופלות בדיוק בדרך זו ולכן אין סיבה לסירוב הגורף של ישראל לטפל בהן. אמינות טענתה של ישראל מתערערת בין היתר משום שהקפאת הליכי האחמ"ש חלה גם על בקשות שכבר מצויות בידי ישראל אך עניינן לא הוכרע טרם האינתיפאדה. בבקשות הללו לא נדרשת עוד כל פעולה מטעמה של הרשות הפלסטינית וישראל אינה נדרשת אלא לדון בהן ולאשרן, ולמרות זאת היא עומדת בסירובה לטפל בהן.

²⁸² בג"ץ 8470/05, דויק ואח' נ' מפקד כוחות הצבא בגדה המערבית.

²⁸³ אמנת ג'ינה הרביעית בדבר הגנת אזרחים בזמן מלחמה (1949), סעיף 47.

עתירה זו הוגשה בשם של בני הזוג ד'. ר"ד, פלסטינית נתינת ירוך, נישאה בראשית שנות ה-90 לצ"ד, תושב חברון, וב-1993 עברה להתגורר עם בעלה בחברון דרך קבע. במהלך 12 השנים שחלפו מאז שהתה ר"ד בגדה מתוקף רישיון הביקור שעמו נכנסה ואשר הוארך, באישור ישראל, אחת לכמה חודשים. במהלך השנים ניסתה ר"ד, ללא הועיל, להשיג מעמד של קבע בשטחים במסגרת הליך אחמ"ש. הבקשה הראשונה, שבעלה הגיש עבורה כבר ב-1994, מעולם לא נענתה. בקשה נוספת הוגשה ב-1999, הפעם באמצעות הרשות הפלסטינית, אך גם זו לא זכתה לכל מענה במשך חודשים ארוכים, וכיוון שכן, באוגוסט 2000 העבירה אותה הרשות הפלסטינית שוב לידי הישראלים. בספטמבר 2000, כשבוע לפני פרוץ האינתיפאדה, פנה המוקד אל הצבא במטרה לברר מה עלה בגורל בקשתם של בני הזוג. תשובה הגיעה רק עשרה חודשים לאחר מכן, ביולי 2001, ובה הודיע הצבא כי הבקשה אכן נמצאת בידי וטיפול בה הוקפא בשל האינתיפאדה.²⁸⁴

הטענה השגורה באותם ימים הייתה כי הצבא אינו מטפל בבקשות כיוון שהרשות הפלסטינית אינה מעבירה אותן אליו, אך כיוון שבמקרה של משפחת ד' הרשות כבר העבירה את הבקשה, דרש המוקד כי היא תוחזר לטיפול ותאושר. באפריל 2004 אישר הצבא כי ר"ד שייכת לאוכלוסיית בג"ץ, ובשל כך תוכל להמשיך ולשהות בגדה המערבית במסגרת רישיונות ביקור, אך סירב אף לשקול להעניק לה מעמד קבוע.²⁸⁵

בספטמבר 2005, כחמש שנים לאחר שהוגשה בקשת האחמ"ש, עתר המוקד בשם של בני הזוג לבג"ץ.²⁸⁶ בעתירה דרש המוקד שהצבא יאשר את בקשתם ויחדל ממדיניות ההקפאה. העתירה עדיין תלויה ועומדת בבג"ץ. (תיק 13979)

פגיעתה של ההקפאה לא פסחה גם על בני המזל שבקשתם אושרה עוד בטרם החלה מדיניות זו. המקרה של מ"ש, שבקשתה לאחמ"ש אושרה כבר ביוני 2000, ממחיש את חוסר העקביות שבמדיניותה של ישראל ומדגים כי כאשר היא חפצה בכך יש בידה הן לשתף פעולה עם הרשות הפלסטינית במקרה הצורך והן לאשר בקשות אחמ"ש.

²⁸⁴ מכתב מסרן פיטר לרנר, דובר ורמ"ד ארבי"ל, למוקד להגנת הפרט, 12.7.2001.

²⁸⁵ מכתב מסרן עמית זוכמן, עוזר יועמ"ש גדמ"ע, בשם היועמ"ש, למוקד להגנת הפרט, 5.4.2004. על משמעות השייכות לאוכלוסיית בג"ץ ראו בהמשך, עמ' 95-98.

²⁸⁶ הי"ש 282, בג"ץ 8470/05.

מ"ש, תושבת ירדן, נישאה לתושב הגדה המערבית ב-1989 ועברה להתגורר עמו בגדה ב-1990. בקשתם של בני הזוג לאחמ"ש אושרה במאי 2000, כארבעה חודשים לפני פרוץ האינתיפאדה. מאז, מ"ש אינה יכולה להוציא תעודת זהות. בתחילת האינתיפאדה לא ניתן היה להסדיר סוגיות הנוגעות לאחמ"ש בשל הנתק המוחלט בין הצד הישראלי לצד הפלסטיני. כאשר התברר כי הנתק עתיד להימשך שב המוקד לטפל בעניינה של מ"ש וביקש כי תונפק לה תעודת זהות.²⁸⁷ בינואר 2005, לאחר ארבע שנים וחצי שבהן לא התקבלה כל תגובה עניינית לפנייה, עתר המוקד לבג"ץ.²⁸⁸ מתגובתה המקדמית של המדינה לעתירה לא עלה בבירור מהי עמדתה: מצד אחד היא טענה כי הסמכות להנפיק תעודת זהות לאחר אישור בקשת אחמ"ש מצויה באופן בלעדי בידי הרשות הפלסטינית; מצד שני, אף על פי שלכאורה הסירה מעצמה את האחריות לטיפול בבקשה, טענה כי דין הבקשה להידחות.²⁸⁹ כאשר ביקש המוקד הבהרות בנוגע לעמדת המדינה העדיפה זו לייתר את העתירה באמצעות הצעה לפתרון המקרה המסוים: המדינה הודיעה כי אם תגיש מ"ש בקשת אחמ"ש חדשה היא תסכים לאשרה, ולאחר מכן תוכל המבקשת לקבל תעודת זהות.²⁹⁰ בקשת האחמ"ש החדשה הועברה לידי הצד הישראלי ב-1.12.2005. תשובה טרם התקבלה. (תיק 13906)

הנסיגה מהסדרי בג"ץ

כאמור, בכל שנות הכיבוש עשתה ישראל כל שביכולתה כדי לצמצם את האפשרות לאיחוד משפחות. אחת הדרכים שנקטה הייתה סירוב לדון בבקשות אחמ"ש כל עוד בן הזוג הזר נמצא בשטחים. בן הזוג הזר הורשה להיכנס לשטחים רק לביקורים קצרים, באמצעות רישיונות ביקור. אם נשאר מעבר לתקופה המותרת על פי הרישיון, בקשתו לא תופלה, ובתקופות מסוימות הוא אף הסתכן בגירוש. אם החליטו בני הזוג להתאחד מחוץ לשטחים הייתה הבקשה נדחית, בתואנה כי מרכז חייו של המבקש אינו בשטחים.

באמצע שנות ה-90 התגייסו ארגוני זכויות אדם, ובהם המוקד, למאבק משפטי במדיניותה של ישראל בעניין איחוד משפחות. מאבק זה הוביל להסדר שאמור היה להקל מעט את מצבה של קבוצת המשפחות שנפגעה כתוצאה ממדיניות זו. בקבוצה זו נכללו משפחות שבהן בני הזוג הזרים ביקרו בשטחים או קיבלו רישיונות ביקור בהם בתקופה שבין ראשית 1990 ל-31.8.1993. בהסדר נקבע, בין

²⁸⁷ מכתב מהמוקד להגנת הפרט לסא"ל יאיר לוטשטיין, סגן יועמ"ש גדמי"ע, 25.7.2001.

²⁸⁸ בג"ץ 177/05, שריתח נ' מפקד כוחות הצבא בגדה המערבית.

²⁸⁹ שם, תגובה מקדמית מטעם המשיב, 19.6.2005.

²⁹⁰ שם, תגובה מעדכנת מטעם המשיב, 22.9.2005.

היתר, כי בני זוג אלה לא יידרשו עוד לשהות מחוץ לשטחים כתנאי לדין בבקשות האחמ"ש שלהם. שהייתם החוקית של בני קבוצה זו, המכונה כיום "אוכלוסיית בג"ץ", תוסדר, כך נקבע, באמצעות רישיון ביקור שניתן לחדשו אחת לשישה חודשים.²⁹¹ בעייתם של זוגות שלא נכללו ב"אוכלוסיית בג"ץ" אמורה הייתה לבוא על פתרונה בהליכי אחמ"ש במסגרת מכסות קבועות.

הסדר הבג"ץ הוכח כחשוב ביותר עם פרוץ האינתיפאדה. ישראל אמנם דבקה בסירובה לטפל בבקשות אחמ"ש גם כאשר מדובר בבני אוכלוסיית בג"ץ, אך למרות ההקפאה היא מוסיפה לחדש את רישיונות הביקור שלהם. למעשה, בני אוכלוסייה זו הם כיום הזרים היחידים הרשאים לשהות בשטחים באופן שישראל רואה כחוקי. חלק ניכר מעבודת המוקד בנושאים הנוגעים לתושבות בשטחים מוקדש להשגת הכרה במשפחות הפונות אליו כשייכות לאוכלוסיית בג"ץ.

הטיפול בבקשות מן הסוג הזה בשנים האחרונות מעלה כי פניה של המדינה לצמצום ההסדר. תחילה נקט הצבא מדיניות של אי מענה. פניות המוקד, שבהן ביקש הכרה במשפחות הנמצאות בטיפולו כשייכות לאוכלוסיית בג"ץ, לא זכו להתייחסות במשך חודשים ושנים. משהחלו להגיע תשובות, בסוף 2004, התברר כי הצבא הוסיף, על דעת עצמו ובאופן רטרואקטיבי, קריטריון להיכללות באוכלוסיית הבג"ץ. על כך נודע שעה שהצבא סירב לכמה בקשות מטעם המוקד בתואנה כי מרכז חייהן של המשפחות שבשמן פנה לא היה או אינו בשטחים. דרישה זו למרכז חיים, לא רק שלא הייתה קיימת בעת הסדר הבג"ץ אלא שהיא עומדת בסתירה מוחלטת לתוכנו ולמטרתו. כאמור, בתקופה שבה נקבע ההסדר אסור היה לבני זוג זרים לחיות בשטחים. אחד ההישגים החשובים ביותר של ההסדר היה הסרת האיסור הזה. כלומר, בעת השגת הסדר הבג"ץ, ההיכללות באוכלוסיית בג"ץ הייתה תנאי להיתר לקיים מרכז חיים בשטחים, ואילו כיום מנסה הצבא להפוך את ההסדר על פיו ולטעון כי מרכז חיים בשטחים הוא תנאי להיכללות באוכלוסיית בג"ץ.

במקרה אחד שבו טיפל המוקד בהכרה בשייכות לאוכלוסיית בג"ץ התברר כי לא זו בלבד שהצבא נמנע מלהכיר בשייכותם של פונים חדשים לאוכלוסיית בג"ץ, אלא שהוא אף חוזר בו מהכרה כזו שנתן בעבר.

²⁹¹ בג"ץ 4464/91, אבו סרחאן ואח' / נ' מפקד כוחות צה"ל באזור יהודה ושומרון; בג"ץ 4495/92, חדרה ואח' / נ' מפקד כוחות צה"ל באזור יהודה ושומרון. רישיונות הביקור המתחדשים הם רק חלק מהסדרי הבג"ץ. לפרטים נוספים ראו המוקד להגנת הפרט ובצלם, **משפחות שסועות: פירוד משפחות פלסטיניות בשטחים**, 1999.

בינואר 2000 הכיר הצבא בשייכותו של ס"י, נתין ירדן הנשוי לתושבת השטחים, לאוכלוסיית בג"ץ. ס"י זכה להכרה זו כיוון שנכנס לשטחים ברישיון ביקור ביולי 1990. במכתב שנכתב למוקד בנושא זה נאמר: "ס"י [משייך לאוכי בג"ץ מתוקף כניסתו לאזור בתאריך 20.7.90 ועד 27.7.90 [...]] והיותו נשוי משנת 1967".²⁹² לאחר שהוכר כשייך לאוכלוסיית בג"ץ הגישה עבורו אשתו בקשת אחמ"ש. הבקשה אמנם הגיעה לידי הצד הישראלי עוד בטרם פרצה האינתיפאדה אך הטיפול בה הוקפא.²⁹³ דרישת המוקד לחידוש הטיפול לא נענתה זמן רב, ולאחר קרוב לשלוש שנים הודיע הצבא כי לא יטפל בבקשת האחמ"ש וחזר בו מן ההכרה בס"י כשייך לאוכלוסיית בג"ץ, שכן, "[...] על פי בדיקתנו, שהה הנ"ל באזור תקופה של שבוע בלבד בתקופה הרלוונטית (בשנת 1990) [...] כמו כן מרכז חייהם של בני הזוג [ז"י] בתקופה הרלוונטית, כמו גם מאז ועד היום לא היה באזור".²⁹⁴

המוקד מחה על הפיכת עמדת הצבא ודרש הסברים.²⁹⁵ בינואר 2005, בדיוק חמש שנים לאחר שהכיר בס"י כשייך לאוכלוסיית בג"ץ, מסר הצבא כי במכתבו מאז נפלה טעות וחזר על טענתו בדבר היעדר מרכז חיים בשטחים.²⁹⁶ גם במכתב זה התעלם הצבא מן העובדה כי הן אישור השייכות לאוכלוסיית בג"ץ והן ביטולו נסמכו על אותו נתון - ביקור של שבוע ב-1990. כמו כן התעלם הצבא מן העובדה כי רבים שמצבם זהה לזה של ס"י ובת זוגו הוכרו בעבר כשייכים לאוכלוסיית בג"ץ.

המוקד ממשיך לפעול להשבת ההכרה בס"י כשייך לאוכלוסיית בג"ץ בפרט ולהשבת הסדר הבג"ץ על כנו בכלל. (תיק 14304)

גם מי שמוכר כשייך לאוכלוסיית בג"ץ אינו זוכה ליציבות. כל עוד הוא שוהה בשטחים מאריכה ישראל את רישיונות הביקור שלו, אולם מרגע שהוא יוצא מן השטחים היא מתעלמת ממעמדו המיוחד ומתייחסת אליו כאל כל זר אחר - וככל זר אחר היא אינה מנפיקה לו רישיון ביקור חדש שיאפשר לו לשוב לביתו בשטחים. למרות מדיניות זו של ישראל מנסה המוקד לסייע לפלסטינים הנכללים באוכלוסיית בג"ץ אך מצאו עצמם מחוץ לשטחים, הרחק ממשפחותיהם, מבלי יכולת לשוב.

²⁹² מכתב מסרן פיטר לרנר, דובר ורמ"ד ארבי"ל, למוקד להגנת הפרט, 17.1.2000.

²⁹³ מכתב מסרן פיטר לרנר, דובר ורמ"ד ארבי"ל, למוקד להגנת הפרט, 12.7.2001.

²⁹⁴ מכתב מסרן עמית זוכמן, עוזר היועמ"ש בשם היועמ"ש, למוקד להגנת הפרט, 5.4.2004.

²⁹⁵ מכתב מהמוקד להגנת הפרט לסרן עמית זוכמן, עוזר היועמ"ש, 6.7.2004.

²⁹⁶ מכתב מקמ"ש גלעד נוה, קי ייעוץ מדור פנים, בשם היועץ המשפטי, למוקד להגנת הפרט, 17.1.2005.

ח"ע, נתינת ירדן, נישאה למ"י, תושב הגדה המערבית, ועברה להתגורר עמו ב-1993. לבני הזוג נולדו עם השנים ארבע בנות. בקיץ 2000 יצאה ח"ע לבדה לבקר את בני משפחתה בירדן ומאז לא הורשתה לשוב לביתה בגדה, אף על פי שהוכרה כשייכת לאוכלוסיית בג"ץ.²⁹⁷ הפרידה שנכפתה על בני המשפחה גרמה סבל רב. קשריה של ח"ע עם ארבע בנותיה הסתכמו בשיחות טלפון מעת לעת, הבנות התגעגעו לאמן ולכולן נגרמו קשיים בלימודים עקב הפרידה הממושכת. אביהן, שלא הצליח לגדלן לבדו, נשא אישה נוספת. בשל הסבל הרב ולמרות הקרע במשפחה ביקשו ח"ע ובעלה את סיוע המוקד באיחודם מחדש. באוקטובר 2005, לאחר שפניות המוקד להתיר את שובה של ח"ע לגדה לא זכו להתייחסות עניינית במשך שנה ועשרה חודשים, הגיש המוקד עתירה לבג"ץ בשמם של בני הזוג.²⁹⁸ חודשיים לאחר הגשת העתירה הודיעה פרקליטות המדינה כי הצבא ינפיק לח"ע רישיון ביקור ויאפשר את שובה לשטחים, לאחר שהופרדה בכפייה ממשפחתה במשך חמש שנים.²⁹⁹ **(תיק 15693)**

רישום ילדים

לקראת סוף שנת 2005 הושגה התקדמות ניכרת, אם כי זמנית, בכל הקשור לרישום ילדים במרשם האוכלוסין הפלסטיני. לאחר שישאל מנעה במשך חמש שנים מילדים פלסטינים שנולדו בחו"ל לממש את זכאותם לתושבות בשטחים ולהירשם במרשם האוכלוסין, הודיעה כי תחדל ממדיניותה זו. מדובר באוכלוסייה רחבה של ילדים שנולדו להורים פלסטינים בחו"ל, חיים עמם שם ולא נרשמו במרשם האוכלוסין בשטחים בטרם הגיעם לגיל חמש. במהלך ההקפאה הצליחה ישראל לסכל את רישומם, אף כי הסמכות לרישום ילדים מתחת לגיל 16 במרשם האוכלוסין הפלסטיני אינה נתונה לה כלל. על פי הדין החל בשטחים, רישום ילדים שעברו את גיל 16 כפוף לאישור מוקדם של ישראל, ואילו הסמכות הבלעדית לרישום במרשם התושבים כל ילד שטרם מלאו לו 16 שנים ואשר אחד מהוריו פלסטיני, בין שנולד בשטחים ובין שנולד בחו"ל, נתונה בידי הרשות הפלסטינית ואינה מותנית באישור ישראל.³⁰⁰ אולם ישראל, באמצעות שליטתה המעשית במרשם, מפרה את הדין ושולטת בפועל גם ברישום ילדים מתחת לגיל 16, שכן, היא מתנה את רישום הילדים האלה בנוכחותם הפיזית בשטחים. ילדים שאינם רשומים במרשם, גם אם נולדו לתושבים פלסטינים

²⁹⁷ מכתב מס' פטר לרנ, דובר ורמ"ד ארבי"ל, למוקד להגנת הפרט, 21.8.01.

²⁹⁸ בג"ץ 9654/05, נואצרה נ' מפקד כוחות הצבא בגדה המערבית.

²⁹⁹ מכתב מעו"ד דני חורין, עוזר לפרקליט המדינה, למוקד להגנת הפרט, 17.12.2005.

³⁰⁰ הסכם ביניים ישראלי-פלסטיני בדבר הגדה המערבית ורצועת עזה, נספח 3, סעיף 28.

וגם אם הם זכאים על פי חוק לתושבות, נחשבים בעיני ישראל לזרים, ומאחר שכניסתם של זרים לשטחים מותנית ברישיון ביקור מטעמה, הרי גם ילדים אלה, משעברו את גיל חמש, מחויבים ברישיונות ביקור לשם כניסה לשטחים. ילדים מתחת לגיל חמש יכולים להיכנס כנלווים להוריהם.

עם פרוץ האינתיפאדה השנייה הקפיאה ישראל לחלוטין את מתן רישיונות הביקור. כך, אותם ילדים פלסטינים שנולדו בחו"ל ולא נרשמו טרם הגיעם לגיל חמש מצאו עצמם במלכוד במשך חמש שנים - מצד אחד ישראל התנתה את רישומם במרשם התושבים בנוכחותם הפיזית בשטחים ומצד שני היא סירבה להתיר להם להיכנס לשטחים כל עוד לא נרשמו במרשם התושבים. למדיניות זו השלכות מרחיקות לכת. משפחות שילדיהן אינם רשומים אינן יכולות, מטבע הדברים, לחזור לשטחים ללא הילדים, ועל כן נכפית עליהן גלות ממושכת. גם זכותן לחיי משפחה נפגעת מאחר שמדיניות זו מצמצמת במידה ניכרת את יכולתן לקיים קשרים הדוקים עם קרוביהן הגרים בשטחים.

בשלהי 2004 החל המוקד להתרכז בטיפול בבקשות שהגיעו מהורים פלסטינים המתגוררים מחוץ לשטחים הכבושים, וילדיהם, שנולדו בחו"ל, אינם יכולים לממש את זכאותם לקבל מעמד תושב בשטחים בשל מדיניות ישראל. במשך קרוב לשנה, עד ספטמבר 2005, הגיש המוקד כ-40 בקשות להענקת רישיונות ביקור לילדים הללו לצורך רישומם במרשם האוכלוסין; בשישה מקרים דחופים אף הוגשה עתירה לבג"ץ. לצד הבקשות הפרטניות לרישום הילדים הציג המוקד גם כמה דרישות עקרוניות בנושא, שהמרכזית שבהן הייתה הדרישה לשנות את המדיניות ולאפשר לילדים בגילאים 5-16 להיכנס לשטחים כדי להירשם במרשם האוכלוסין.³⁰¹ במהלך הטיפול בנושא רישום הילדים חזרו גורמים בצבא ובפרקליטות המדינה ואמרו כי העניין נמצא בדיונים בדרג גבוה. כמה מבקשות המוקד לא זכו למענה במשך חודשים ארוכים, אך כל הבקשות שאכן טופלו, בכלל זה העתירות, נענו בסופו של דבר בחיוב. אף כי יש בכך כדי להעיד שלמעשה לא הייתה כל התנגדות עקרונית לכניסת הילדים לשטחים לצורך רישומם, במשך עשרה חודשים סירב הצבא לשנות את מדיניותו וכל בקשה שאושרה נותרה בבחינת חריג. רק בספטמבר 2005 הודיע יועמ"ש גדמ"ע במכתב למוקד כי המדיניות שונתה ומעתה יוכלו ילדים מתחת לגיל 16 לקבל רישיונות ביקור לצורך רישומם במרשם האוכלוסין. במכתבו ביקש היועמ"ש שכל מי שפנה אליו באמצעות המוקד יגיש במישרין בקשה במת"ק באזור מגוריו.³⁰² המוקד הנחה את המבקשים לעשות כך, וממעקב שערך לאחר מכן עלה כי המדיניות החדשה אכן בוצעה בפועל, עד אפריל 2006. אז, כאמור, הטילה ישראל חרם על הרשות הפלסטינית לאור תוצאות הבחירות בה וסירבה לקבל בקשות מנציגיה.

³⁰¹ ראו לדוגמה בג"ץ 4416/05, אבו-שמה נ' מפקד כוחות הצבא בגדה המערבית.

³⁰² מכתב מקי ייעוץ מדור מרשם אוכלוסין, בשם היועמ"ש, למוקד להגנת הפרט, 6.9.2005.

השינוי הזמני במדיניותה של ישראל אמנם נתן מענה לקבוצה גדולה של ילדים אך הותיר קבוצה גדולה אחרת ללא פתרון - אלה שעברו את גיל 16 במהלך האינתיפאדה, ועקב הקפאת הטיפול ברישיונות ביקור לא הורשו להיכנס לשטחים ולהירשם בהם. דרישותיו העקרוניות של המוקד במהלך טיפולו בנושא כללו גם מתן מענה לילדים אלה,³⁰³ אולם הצבא עמד בסירובו לאפשר את כניסתם ורישומם. מאחר שהצבא גם אינו מאשר בקשות לרישום מאוחר, לאחר גיל 16, הילדים הללו נדונים לאבד את זכאותם לתושבות בשטחים. גם במקרה זה, התוצאה היא גלות כפויה שלהם ושל בני משפחתם.

לעמדת המוקד, במדיניותו זו מתעלם הצבא מחלקו באחריות למצב שנוצר. ערב ההקפאה חשבו הורים לא מעטים כי נותר להם די זמן לרשום את ילדיהם; הם לא יכלו לצפות שההליך יוקפא, וילדיהם, בהם גם כאלה שהיו אז רק בני 11, לא יוכלו להירשם לפני גיל 16. השינוי הזמני במדיניותה של ישראל בנוגע לילדים מתחת לגיל 16 לא הבטיח שאלה מהם שהיו קרובים מאוד לגיל הסף יוכלו לממש את זכותם למעמד של תושבות בשטחים. בהמשך למדיניותו לא לאפשר רישום ילדים שעברו את גיל 16 הצבא גם סירב בכל תוקף להתחייב לטפל בבקשות על סמך גיל הילדים בעת הגשתן ולהבטיח שילד שהגיש בקשה לרישיון ביקור לצורך רישום לפני שמלאו לו 16 יוכל לממש את זכותו גם אם במהלך הטיפול בבקשתו יעבור את גיל הסף. תחת זאת נהג הצבא בחוסר עקביות: בכמה מן המקרים התחייבו נציגיו כבר בתחילת הטיפול לאפשר כניסה ורישום גם לאחר גיל 16, אך לא כך במקרים אחרים.

ו"ע נולד ב-9.6.1989 בירדן, שם הוא מתגורר עם שאר בני משפחתו. אביו הוא תושב העיר חברון. ו"ע לא ביקר בילדותו בגדה המערבית ולכן גם לא נרשם בה כתושב. לאחר פרוץ האינתיפאדה נודע לאביו על ההקפאה ולכן לא ניסה להביאו לגדה בידיעה כי בלאו הכי לא יקבל רישיון ביקור. כאשר התקרב יום הולדתו ה-16 של ו"ע החל אביו לברר כיצד יוכל לרשום אותו במרשם האוכלוסין בשטחים. בירוריו הובילו אותו אל המוקד. כאשר פנה למוקד נותרו פחות משבועיים עד שימלאו לבנו 16. שלושה ימים לפני יום הולדתו ה-16 של ו"ע, לאחר מיצוי הליכים כמתחייב,³⁰⁴ עתר המוקד לבג"ץ בשמו ובשם אביו.³⁰⁵ בעתירה דרש המוקד כי הצבא יתיר

³⁰³ ראו לדוגמה הי"ש 311, בג"ץ 6701/05; בג"ץ 7425/05, שויכי נ' מפקד כוחות הצבא בגדה המערבית.
³⁰⁴ מכתב מהמוקד להגנת הפרט לרמ"ד מרשם אוכלוסין, יועמי"ש גדמ"ע, 29.5.2005; מכתב מהמוקד להגנת הפרט לעו"ד מיכל צוק, מחלקת בג"צים, פרקליטות המדינה, 29.5.2005.
³⁰⁵ בג"ץ 5446/05, ערער נ' מפקד כוחות הצבא בגדה המערבית.

לנער להיכנס לגדה ולהירשם במרשם האוכלוסין וכי יתחייב לאפשר לו לעשות כן גם אם במהלך הטיפול ימלאו לו 16 שנים. כבר למחרת השיבה פרקליטות המדינה שהבקשה אושרה ועל קרוב משפחה בגדה להגיש בקשה לרישיון ביקור עבור וי"ע.³⁰⁶ דודו של וי"ע אסף את המסמכים הדרושים והפקיד את הבקשה במת"ק הפלסטיני בסוף היום שלמחרת. ביום הולדתו של וי"ע ניסה נציג המת"ק הפלסטיני להעביר את הבקשה למת"ק הישראלי, אך לשווא. כאשר ביקש המוקד לברר מדוע לא ניתן להעביר את הבקשה מסר נציג המת"ק הישראלי כי הבקשה לא תתקבל בשל ביקורת שנערכת במקום.³⁰⁷ כאשר שב המת"ק הישראלי לפעול לאחר הביקורת ולאחר חופשת חג השבועות, שחל מיד לאחריה, סירבו נציגיו לקבל את הבקשה משום שהנער כבר עבר את גיל 16.³⁰⁸

המוקד התערב בנעשה ודרש את המשך הטיפול בבקשה כיוון שהוגשה לפני יום הולדתו של וי"ע וכיוון שהעיכוב בהגשת הבקשה נבע מפעולותיו של הצבא ולא מפעולות המשפחה.³⁰⁹ הצבא והפרקליטות נעתרו לדרישה,³¹⁰ בתחילת ספטמבר 2005 נרשם וי"ע במרשם האוכלוסין וקיבל תעודת זהות. (תיק 38110)

לעומת זאת, במקרה דומה לא הסכים הצבא להתחייב מראש להמשיך את הטיפול בבקשה גם לאחר שהמבקש יעבור את גיל 16.

ת"ח, כמו וי"ע, נולד בירדן לאב פלסטיני. גם הוא מעולם לא נרשם במרשם האוכלוסין וגם אביו שמע על פעילותו של המוקד זמן קצר לפני יום הולדתו ה-16 של ת"ח. כמו במקרה של וי"ע נאלץ המוקד, בשל דחיפות העניין, להגיש עתירה שלושה ימים לפני יום הולדתו של הנער,³¹¹ וגם במקרה הזה לא חלף יום והצבא נעתר להתיר לו להיכנס לגדה ולהירשם בה. אלא שכאן מתחילים ההבדלים בין שני המקרים: לא זו בלבד שהצבא סירב להתחייב לאפשר את רישומו המאוחר, מאחר שפנה זמן קצר לפני שמלאו לו 16, הוא אף הציב בפני המשפחה דרישה בלתי אפשרית. בשעות הערב של ה-12 ביולי, יום לאחר הגשת העתירה ויומיים לפני יום הולדתו של ת"ח, הודיע פרקליט מטעם המדינה כי ת"ח יוכל להיכנס ולהירשם בתנאי שיעשה זאת ביום למחרת, ה-13

³⁰⁶ שיחת טלפון בין המוקד להגנת הפרט לנציגת הפרקליטות, 7.6.2005.

³⁰⁷ שיחת טלפון בין המוקד להגנת הפרט לנציג המת"ק הישראלי בחברון, 9.6.2005.

³⁰⁸ שיחת טלפון בין המוקד להגנת הפרט לנציג המת"ק הפלסטיני, 21.6.2005.

³⁰⁹ מכתב מהמוקד להגנת הפרט לעו"ד מיכל צוק, מחלקת בג"צים, פרקליטות המדינה, 12.7.2005.

³¹⁰ שיחת טלפון בין המוקד להגנת הפרט למחלקת בג"צים, 19.7.2005.

³¹¹ בג"ץ 6701/05, תלאיקה (אל מזאני) נ' מפקד כוחות הצבא בגדה המערבית.

ביולי; אם לא יירשם לפני יום הולדתו ה-16 לא יוכל להירשם כלל.³¹² עורך הדין מטעם המוקד שסייע למשפחה הסביר לפרקליט כי הדרישה אינה סבירה, שכן, עמידה בה תלויה בגורמים שלישיים רבים, אך ללא הועיל.³¹³ אביו ודודו של ת"ח עשו כל מאמץ כדי לעמוד בדרישה הבלתי סבירה: הדוד, שמתגורר בגדה, הגיש בקשה במת"ק הפלסטיני, והאב ארגן את מסמכי הנסיעה הדרושים ויצא אל גשר אלנבי עם בנו. אלא שמאמצייהם היו לשווא. בשעות הצהריים הודיעה נציגת יועמ"ש גדמ"ע כי הצבא חוזר בו מהסכמתו לרשום את ת"ח. הסיבות שניתנו למהפך זה היו תמוהות למדי. תחילה טענה נציגת היועמ"ש כי ספק אם ת"ח אכן יספיק להירשם, גם אם יצליח לעבור את הגשר, ואם לא יירשם, ספק אם יוכל לשוב לירדן.³¹⁴ המוקד הסביר כי אין כל חשש לכך, שכן ת"ח נושא דרכון ירדני. לאחר מכן טען הצבא ששמות המשפחה המופיעים בדרכון הירדני של הבן ובתעודת הזהות הפלסטינית של האב אינם זהים זה לזה.³¹⁵ המוקד הסביר כי עובדה זו הייתה ידועה היטב לכל אורך הטיפול בבקשה, ובכלל זה כאשר אושרה יום קודם לכן.

הסברי המוקד לא הועילו. הצבא והפרקליטות עמדו בסירובם להתיר את כניסתו ורישומו של ת"ח באותו יום וטענו כי האשמה מוטלת על המשפחה, שהגישה את העתירה מאוחר מדי.³¹⁶ למוקד לא נותר אלא לבקש מת"ח ומאביו לשוב לביתם בעמאן, למחות בחריפות על התנהלות הפרקליטות והצבא ולדרוש כי הבקשה תטופל אף על פי שת"ח הגיע לגיל 16.³¹⁷

כעבור כארבעה ימים התקבל במשרדי המוקד מכתב מפרקליטות המדינה המתרץ את התנהגות הפרקליטות, שהביאה למסכת הייסורים של ת"ח ובני משפחתו, בטעות שנגרמה משום שהמסמכים לא נבדקו כראוי. כעת, נאמר במכתב, מוכן הצבא לבדוק את המסמכים, ואם ייקבע כי ת"ח אכן זכאי להירשם במרשם האוכלוסין הוא יוכל לעשות כן עתה, אף על פי שעבר את גיל 16.³¹⁸ המשפחה הגישה את המסמכים, הבקשה טופלה וכעבור כחודש וחצי קיבל ת"ח תעודת זהות פלסטינית. (תיק 38528)

³¹² שיחת טלפון בין המוקד להגנת הפרט לעו"ד דני חורין, מחלקת בג"צים, פרקליטות המדינה, 12.7.2005.

³¹³ שם.

³¹⁴ שיחת טלפון בין המוקד להגנת הפרט לרמ"ד מרשם אוכלוסין, יועמ"ש גדמ"ע, 13.7.2005.

³¹⁵ שם.

³¹⁶ ראו על כך במכתב שנשלח מהמוקד להגנת הפרט לפרקליטות המדינה, 13.7.2005.

³¹⁷ שם.

³¹⁸ מכתב מעו"ד דני חורין, עוזר לפרקליט המדינה, פרקליטות המדינה, למוקד להגנת הפרט, 14.7.2005.

החזרת מגורשים

במסגרת פעילותו השוטפת מייצג המוקד תושבים של השטחים הכבושים שגורשו בעבר בידי ישראל וכעת הם מבקשים לחזור לבתיהם. בדרך כלל מדובר בתושבים שגורשו בשנות ה־70 המוקדמות. ישראל נהגה אז להסיע את המיועדים לגירוש מבתי הכלא לבקעת הירדן, שם הורו להם החיילים לצעוד לעבר הגבול הירדני. לעתים קיבלו המגורשים מעט מזון ומים או דינר ירדני לפני שיצאו לעבר הגבול. הצווים שמתוקפם בוצעו הגירושים, אם היו צווים כאלה, לא הוצגו בפני המגורשים ולא ניתנה להם כל זכות ערעור.

בעבר הצליח המוקד להביא לביטולם של כמה מצווי גירוש אלה ולהסדיר את חזרתם של המגורשים אל השטחים. במקביל נקבע הסדר המאפשר למגורשים לשוב לגדה ביחד עם המשפחות שהקימו במשך שנות גלותם הכפויה, בכפוף להגבלות מסוימות: עם המגורשים יכלו לשוב רק נשותיהם, בנותיהם הרווקות ללא הגבלת גיל ובניהם הרווקים שמתחת לגיל 22.³¹⁹ עם הסדרת מעמדם שלהם יכלו המגורשים לשעבר לרשום את ילדיהם שטרם הגיעו לגיל 16 במרשם האוכלוסין של השטחים, אך רישום ילדים שעברו את גיל 16 היה כרוך באישורה המוקדם של ישראל, ולכן, קבלת מעמד לבנות זוג ולילדים בוגרים הותנתה בהגשת בקשת אחמ"ש. בימים שבהם איפשרה ישראל קיום הליכי אחמ"ש נקבע כי בקשות אחמ"ש לבני משפחה של מגורשים לשעבר ידונו מחוץ למכסה השנתית,³²⁰ אולם ההקפאה המלאה שהטילה ישראל עם פרוץ האינתיפאדה השנייה על הטיפול בנושאים הקשורים בתושבות השפיעה גם על מעמדם של המגורשים לשעבר ובני משפחותיהם. אלה מהם שלא עלה בידם להסדיר את מעמדם טרם ההקפאה מתקשים להסדירו כעת: פניות לרשויות הישראליות אינן נענות במשך זמן רב ולעתים נדרשת עתירה לבג"ץ; לעתים הצבא מאשר לבני משפחות של מגורשים לשעבר להיכנס לשטחים אך מסרב להעניק להם מעמד תושב, בניגוד למה שנקבע בהסדר, ומאפשר את שהייתם בשטחים מתוקף רישיונות ביקור בלבד; ולעתים, גם אלה שבקשתם לקבל מעמד אושרה אינם יכולים לממשה בפועל: מהם שנמצאים מחוץ לשטחים ואינם יכולים להיכנס ולהירשם בהם - שכן, כחלק ממדיניות ההקפאה, ישראל אינה מנפיקה רישיונות ביקור - ומהם שנמצאים בשטחים אך אינם מקבלים תעודות זהות.

³¹⁹ מכתב מסגן אורן נמני, מ"מ רמ"ד מינהל משפטי בשם יועמ"ש גדמ"ע, למוקד להגנת הפרט, 14.12.1994.

³²⁰ לפרטים בדבר המכסות השנתיות שהונהגו בנוגע לאיחוד משפחות בגדה המערבית ראו המוקד להגנת הפרט ובצלם, **משפחות שסועות**, הי"ש 291, פרקים ג-ד.

סי"ז, תושב לחחול, גורש לירדן בשנת 1973. בספטמבר 1995, לאחר שפנה למוקד, התיר לו הצבא לשוב לגדה המערבית. לאחר שבוטל צו הגירוש נגדו נכנס סי"ז לשטחים וקיבל תעודת זהות. בהתאם לנהלים הוא רשם את בניו הצעירים במרשם האוכלוסין והגיש בקשת אחמ"ש עבור אשתו ושני ילדיו הגדולים, בת 16 ובן 20. בקשת האחמ"ש של אשתו אושרה כבר ב-1996 והיא נכנסה לשטחים וקיבלה תעודת זהות. בקשת הילדים הגדולים נותרה ללא מענה. ב-1999 הגיש סי"ז בקשה נוספת עבור שני ילדיו, וזו אושרה בשנת 2000. כדי לממש את זכאותם לתושבות בעקבות אישור הבקשה נדרשו השניים להיכנס לשטחים, שהרי ישראל אינה מאפשרת רישום במרשם וקבלת תעודת זהות ללא נוכחות פיזית של הנרשמים בשטחים. לרוע המזל, כחודשיים לאחר אישור הבקשה פרצה האינתיפאדה השנייה וישראל הקפיאה את הטיפול בבקשות לרישיונות ביקור. בני המשפחה המתינו זמן מה לשינוי במדיניות, וכשהבינו שההקפאה אינה עתידה לחלוף פנו באמצעות המוקד לצבא בבקשה לאפשר להם לממש את זכאותם לתושבות. הבקשה הוגשה בשנת 2003, אך במשך שנתיים ושבעה חודשים הצבא התעלם ממנה. אינספור תזכורות ששלח המוקד מאז פנייתו הראשונה לא הועילו. בדצמבר 2005 הוגשה עתירה לבג"ץ.³²¹ בעת כתיבת שורות אלה טרם הוגשה תגובת המדינה. (תיק 7988)

בפברואר 2002, בעקבות התערבות המוקד, ביטל הצבא את צו הגירוש שהוצא בשנת 1970 כנגד ג"ד, תושב כפר עין. לאחר ביטול הצו פנה ג"ד למשרד הפנים הפלסטיני כדי לקבל תעודת זהות. משרד הפנים הפלסטיני הפנה את הבקשה לרשויות הישראליות, כנהוג. בקשת משרד הפנים הפלסטיני לא זכתה למענה. גם פניותיו של המוקד אל יועמ"ש גדמ"ע בעניין לא הועילו. כאשר בוטל צו הגירוש חיה משפחתו של ג"ד בפירוד: הוא וארבעת ילדיו הגדולים שהו בגדה המערבית, שאליה נכנסו ברישיונות ביקור שהונפקו להם עוד בטרם בוטל הצו, ושלושת ילדיו הקטנים שהו עם אמם בירדן. כל בני המשפחה היו אז נתינים ירדנים ללא מעמד בשטחים. כל עוד לא קיבל ג"ד תעודת זהות, לא ניתן היה להסדיר את מעמדם של שאר בני המשפחה ואף לא לקבל רישיונות ביקור עבור אלה מהם ששהו בירדן. בנובמבר 2004, לאחר שכל הפניות לקבלת אישור להנפקת תעודת זהות עבור ג"ד הושבו ריקם, עתר המוקד בשמה של המשפחה לבג"ץ.³²² בעקבות העתירה מסרה פרקליטות המדינה למוקד כי ג"ד

³²¹ בג"ץ 11446/05, זמערי ואח' נ' מפקד כוחות הצבא בגדה המערבית.

³²² בג"ץ 10151/04, דגרה ואח' נ' מפקד כוחות הצבא בגדה המערבית.

רשום במרשם האוכלוסין ואין מניעה להנפיק לו תעודת זהות. הפרקליטות מסרה עוד כי למדינה אין התנגדות להצטרפותם של אשתו וילדיו העומדים בתנאים שקבע הצבא, אך לא פירטה כיצד תוסדר שהייתם בשטחים.³²³ המוקד דרש כי לכל בני המשפחה יינתן מעמד מלא בשטחים. לאחר עיכובים נוספים הודיעה המדינה כי לאשתו של ג"ד לא יינתן מעמד והיא תוכל לשהות בגדה המערבית מתוקף רישיונות ביקור מתחדשים בלבד. בקשותיהם של הילדים, נאמר בהודעה, יישקלו בהתאם לכללים הנהוגים.³²⁴

בדצמבר 2005, קרוב לארבע שנים לאחר ביטול צו הגירוש נגדו, קיבל ג"ד תעודת זהות. נכון למועד כתיבת דו"ח זה, מבין ארבעת ילדיו שעברו את גיל 16, שניים קיבלו תעודת זהות. בקשתו של ילד אחר עדיין נשקלת ובקשתה של אחת מבנותיו נדחתה בשל היותה נשואה (זאת, אף על פי שהיא נשואה לתושב השטחים ומתגוררת בהם ביחד עמו). שלושת ילדיו הקטנים של ג"ד ממתנינים עם אמם בירדן לקבלת רישיונות ביקור. מאחר שהם עדיין מתחת לגיל 16 יוכל אביהם לרושם במרשם האוכלוסין עם הגיעם לגדה המערבית. (תיק 11159)

לעתים, רק הימצאות על ערש דווי יש בה כדי להביא לשובו של מגורש לגדה.

ע"ר, תושב הכפר סיר שבנפת חברון, נעצר בידי כוחות הביטחון הישראליים ב-1969 ונשפט למאסר ממושך. במהלך מאסרו התדרדרה בריאותו והוא אושפז כמה פעמים בבתי חולים. ב-1979 הודיעו לו הרשויות באמצעות הצלב האדום כי יוכל לבחור בין המשך ריצוי מאסרו לגירוש לירדן. ע"ר בחר באפשרות השנייה. במהלך השנים ביקש ע"ר לבקר את משפחתו שנותרה בגדה. אמו ובתו הגישו שלוש בקשות לרישיון ביקור עבורו, אך שלושתן נדחו. באביב 2005 אובחנה אצל ע"ר מחלת הסרטן. רופאיו בירדן העריכו כי לא נותר לו אלא חודש לחיות. ע"ר ביקש למות במולדתו. מפאת דחיפות העניין עתר המוקד מיד לבג"ץ.³²⁵ בעקבות הגשת העתירה אישר הצבא את הבקשה. ב-25.6.2005 נכנס ע"ר לגדה המערבית. ימים ספורים לאחר מכן הוא נפטר. (תיק 38128)

³²³ שיחה בעל פה פה בין המוקד לנציג פרקליטות המדינה, 12.1.2005.

³²⁴ מכתב מעו"ד יובל רויטמן, סגן לפרקליט המדינה, למוקד להגנת הפרט, 28.9.2005.

³²⁵ בג"ץ 5345/05, ארשיד ואח' נ' מפקד כוחות צה"ל בגדה המערבית.

תיקון טעויות במרשם האוכלוסין

במסגרת טיפולו בנושאי תושבות בשטחים מסייע המוקד גם למי ששם נשמו מקובץ המרשם הממוחשב או לא נקלט בו בשל טעויות טכניות ואחרות. במרבית המקרים מדובר במי שנולדו בשטחים או קיבלו מעמד בהם בגיל מאוחר יותר, נרשמו במרשם האוכלוסין וניתן להם מספר זהות; אחדים מהם אף החזיקו בשלב זה או אחר בתעודת זהות או במסמכים רשמיים אחרים המעידים על רישומם. רובם מגלים בדרך מקרה ששם אינו מופיע במרשם האוכלוסין, למשל כאשר הם מבקשים להיכנס לשטחים או כאשר הם ניגשים למשרד הפנים הפלסטיני כדי להסדיר עניינים כגון הוצאת תעודת זהות ראשונה, הנפקת דרכון, רישום ילדים בתעודת הזהות ועוד. החזרתם למרשם האוכלוסין כרוכה בהוכחה שהם היו רשומים בו בעבר וכי פרטיהם נשמטו ממנו בטעות. אמנם על פי ההסכמים, הרשות הפלסטינית מוסמכת לתקן טעויות במרשם, אך בקשות אלו מופנות לקבלת אישור מישראל, על פי דרישתה.

ניסיון המוקד מעלה כי טיפול הצבא בבקשות מן הסוג הזה אינו אחיד: לעתים מתייחס הצבא אל הבקשה כפשוטה, כלומר כתיקון טעות ברישום תושב קיים; לעתים הוא מתייחס אליה כאל בקשה לקבל מעמד בשטחים, ואז הוא נוטה לסרב לאשרה כבר בשלבי הטיפול הראשוניים, בשל הקפאת הליכי אחמ"ש; ולעתים הוא מתייחס למבקשים כאל שוהים בלתי חוקיים, המנסים להשיג מעמד במרמה, ודן בבקשתם בהתאם. גם רמת ההוכחות שהוא דורש כדי לתקן טעויות משתנה ממקרה למקרה: לעתים נדרשים הפונים להביא עוד ועוד מסמכים, לעתים מסתפק הצבא במסמכים שהועברו עם הבקשה הראשונית ומתקן את המרשם בהסתמך עליהם, ולעתים הוא מורה להפנות בקשה לתיקון הטעות במת"ק הפלסטיני כתנאי לכך שיתקן את הרישומים המוחזקים אצלו. עד כה, למרות חוסר העקביות וחוסר הרגישות שמפגין הצבא הצליח המוקד בדרך כלל להביאו לידי כך ששיב למרשם האוכלוסין תושבים שפרטיהם ושמותיהם נשמטו ממנו. בכל ששת תיקי המוקד בנושא זה שהטיפול בהם הסתיים במהלך 2005 נרשמה הצלחה והפונים הוחזרו לקובץ המרשם.

א"א, הסובל משיתוק מוחין, נולד בירדן ב-1980 לאם תושבת הגדה המערבית ואב תושב ירדן. אמו של א"א ביקשה לממש את זכותו לקבל מעמד של תושב בשטחים ובאחד מביקורי המשפחה בגדה רשמה אותו במרשם האוכלוסין. שמו ומספר תעודת הזהות שניתן לו נרשמו בספח תעודת הזהות של אמו. ביוני 2004 נכנס א"א לגדה בלוויית אחיו ואמו, באמצעות "כרטיס יוצא" שהונפק לו כשהיה בן 13 - הפעם האחרונה שבה נכנס לגדה. אחת ממטרות

הביקור הייתה הוצאת תעודת זהות ראשונה לא"א. כאשר הגיעו בני המשפחה למשרד הפנים הפלסטיני נמסר להם כי שמו של א"א אינו מופיע במחשב ולכן אי אפשר להנפיק לו תעודת זהות. ביקורה של המשפחה עמד להסתיים, אך בלי רישום במרשם האוכלוסין לא ניתן להנפיק לא"א דרכון כדי לאפשר לו לשוב עם בני משפחתו לביתם בירדן. בני המשפחה הניחו כי תיקון הטעות לא יארך זמן רב וחזרו לביתם בירדן; א"א נשאר לבדו בגדה. איש לא ידע אז כי הפרידה תימשך למעלה משנה.

למעט ביקור קצר של אמו נותר א"א בגדה ללא משפחתו הקרובה. כאמור, א"א סובל משיתוק מוחין. הוא מתקשה לדבר, לשמוע וללכת, ולפיכך הוא זקוק לתמיכתם ולעזרתם של בני משפחתו. במארס 2005, לאחר תשעה חודשים שבמהלכם ניסו לשווא להסדיר את תיקון הרישום, פנו בני המשפחה למוקד המוקד פנה מיד לצבא ואף שלח מסמכים המוכיחים כי בעבר היה א"א רשום במרשם האוכלוסין,³²⁶ אולם גם פניות אלה לא נענו. מקץ שבעה חודשים, כאשר מצבו הנפשי של א"א הלך והתדרדר ולא ניתן היה להמתין עוד, עתר המוקד בשמו לבג"ץ.³²⁷ בתגובתה לעתירה לא התייחסה המדינה לגופה של הבקשה לתיקון הטעות; לא נטען בה אלא שמכיוון שא"א עבר את גיל 16 מדובר בבקשת אחמ"ש, ועל פי הסכמי הביניים, יש להגיש בקשה כזו באמצעות הרשות הפלסטינית. לפיכך, יש להגיש בקשה מנומקת דרך הרשות הפלסטינית, ורק אז ידון בה הצבא.³²⁸

בדיון שנערך בעתירה מתחו השופטים ביקורת על עמדות המדינה. בין היתר הזכירו כי מדובר בטעות ברישום ולא בבקשת אחמ"ש. העותר, כך אמרו, הוא תושב, וראיות מינהליות חזקות מצביעות על כך, ולפיכך אין להכביד עליו על ידי הפנייתו לרשות הפלסטינית אלא להשיבו למרשם האוכלוסין; ואם יש צורך בפנייה לרשות הפלסטינית, על הצבא לעשות זאת.³²⁹

מיד עם תום הדיון הודיעה נציגת הצבא שנכחה בו, בניגוד מוחלט לדברי השופטים, כי הצבא עומד על כך שתוגש בקשה מנומקת מטעם הרשות הפלסטינית,³³⁰ אולם בסופו של דבר קיבלה המדינה את החלטת בית המשפט: שמו של א"א הוחזר לקובץ מרשם האוכלוסין וא"א קיבל תעודת זהות ראשונה.

(תיק 37214)

³²⁶ מכתב מהמוקד להגנת הפרט לאל"מ יאיר לוטשטיין, יועמ"ש גדמ"ע, 9.3.2005.

³²⁷ בג"ץ 9861/05, **איוב נ' מפקד כוחות הצבא בגדה המערבית**.

³²⁸ שם, תגובה מקדמית מטעם המשיב, 14.11.2005.

³²⁹ דברי השופטים נרשמו בידי עו"ד מטעם המוקד שיצגו את א"א בדיון, 14.11.2005.

³³⁰ הדברים נאמרו בעל פה לעו"ד מטעם המוקד שיצג את א"א בדיון, 14.11.2005.

אלימות כוחות הביטחון ומתנחלים

”כל אדם יש לו הזכות לחיים, לחירות ולביטחון אישי.”

הכרזה לכל באי עולם בדבר זכויות האדם (1948), סעיף ג

החוק לשלילת פיצויים מפלסטינים

בקיץ 2005 נכנס לתוקפו תיקון מס' 7 לחוק הנוזקים האזרחיים (אחריות המדינה), התשי"ב-1952 (להלן: חוק הפיצויים), שמטרתו למנוע מפלסטינים לקבל פיצויים מישראל עבור נזקים שגרמו להם כוחות הביטחון בשטחים החל מראשית האינתיפאדה השנייה. בנוסף מונע התיקון מתן פיצויים לנפגעים שהם נתיני מדינות אויב או שישראל תקבע שהם חברים או פעילים בארגון מחבלים. תיקון מס' 7 הוא המהלך האחרון עד כה במסגרת מאמציה של ישראל להימנע מתשלום פיצויים לפלסטינים. מאמצים אלה החלו כבר בשנת 1997, כאשר משרד המשפטים הפיץ תזכיר חוק המציע להעניק למדינה פטור מלא מתשלום פיצויים עבור נזקים שגרמה בשטחים הכבושים במהלך האינתיפאדה הראשונה.³³¹ התזכיר מעולם לא הפך לחוק. עם פרוץ האינתיפאדה השנייה חודשו המאמצים לחמוק מתשלום פיצויים לפלסטינים שישראל פגעה בהם. מאמצים אלה הבשילו לראשונה לכדי תיקון חוק ב-2002, כאשר הועבר תיקון מס' 4 לחוק, ופעם נוספת ב-2005, עם תיקון מס' 7.

החוק המקורי העניק למדינה חסינות מתשלום פיצויים עבור נזקים שגרמה במסגרת "פעולות מלחמתיות", אך הקביעה אילו פעולות נכללות בהגדרה זו נותרה

³³¹ תזכיר החוק הופץ בידי יהושע שופמן, המשנה ליועץ המשפטי לממשלה, ב-20.3.1997.

בידי בתי המשפט. לאורך השנים נקטו השופטים פרשנות מצמצמת שעל פיה ההגדרה "פעולה מלחמתית" חלה רק על פעולות בעלות אופי צבאי מובהק. תיקון מס' 4, שהתקבל כאמור ב-2002, הרחיב את ההגדרה הקבועה בחוק כך שתכלול גם פעולות שבעבר לא נחשבו כ"פעולות מלחמתיות", כגון פעולות לדיכוי הפגנות נגד הכיבוש ועוד. בנוסף, התיקון צמצם את יכולתם של נפגעים להגיש תביעות, באמצעות קביעת תנאים ודרישות להגשתן. התיקון צמצם גם את סיכוייהם של המגישים תביעות לזכות בהן באמצעות הקלות דיוניות ניכרות למדינה.³³²

למרות כל זאת לא סתם תיקון מס' 4 את הגולל על תביעות נזיקין מצדם של פלסטינים. אלה עדיין יכלו לתבוע פיצויים בגין נזקים שנגרמו להם כתוצאה מפעולות שגם לאחר הרחבת ההגדרה אי אפשר לראות בהן פעולות מלחמה. כך למשל יכלו פלסטינים לתבוע פיצויים מן המדינה אם חייליה או שוטריה הכו אותם, ירו בהם גם כאשר לא נשקפה כל סכנה לחייהם, גנבו את כספם, השחיתו את רכושם ועוד. משרד המשפטים, בעידוד משרד הביטחון, לא הסתפק אפוא בתיקון מס' 4, ועוד בטרם הושלמו הליכי חקיקתו פעל להרחיב עוד יותר את חסינות המדינה. במקום להתמקד באופי הפעולה - אם היא מלחמתית אם לא - ביקש משרד המשפטים להקנות למדינה חסינות גורפת על כל פגיעה בפלסטינים בשטחים הכבושים, יהא אופי הפעולה שגרמה לפגיעה אשר יהא. זהו הרעיון המרכזי העומד מאחורי תיקון מס' 7 שערב בכנסת בקיץ 2005.

מנסחי ההצעה לתיקון החוק מעולם לא ניסו להסתיר את כוונתם. בדברי ההסבר להצעה נאמר כי היא נועדה למנוע מפלסטינים לתבוע ולקבל פיצויים ממדינת ישראל עבור נזקים שגרמו להם כוחות הביטחון שלה, ללא כל קשר לנסיבות שבהן נגרמו הנזקים הללו.³³³ בנוסח מוקדם של ההצעה, שהיה בוטה אף יותר, נקבע כי הפטור מתשלום פיצויים יחול בכל מקרה שבו נפגע תושב "אזור עימות", גם אם הנזק לא אירע כלל באזור כזה - כלומר, כמעט בכל מקרה שבו הנפגע הוא פלסטיני. ניתן להניח כי מתן חסינות גורפת למדינה מפני נזקים שגורמים שלוחיה בכל מקום בשטחים לא היה עומד במבחן בג"ץ. לפיכך קבעה המדינה כי החסינות תחול על גרימת נזקים ב"אזורי עימות" שגבולותיהם ייקבעו על ידי שר הביטחון בהתאם לקריטריונים עמומים ורחבים.

למעשה, ההגדרות מאפשרות להכריז על אזורים נרחבים מאוד בשטחים כ"אזורי עימות". על פי תיקון מס' 7 רשאי שר הביטחון להכריז על כל שטח מחוץ לגבולות

³³² לפירוט השינויים שחלו בעקבות תיקון מס' 4 לחוק הנזיקין ראו המוקד להגנת הפרט, **דו"ח פעילות לשנת 2004**, עמ' 49-54.

³³³ הצעת חוק הנזיקים האזרחיים (אחריות המדינה) (תיקון מס' 5) (הגשת תביעות נגד המדינה על ידי נתין מדינת אויב או תושב אזור עימות), התשס"ב-2002, הצעת חוק 3173, 15.7.2002, דברי הסבר. עד שהתיקון עבר, בשינויים קלים, הוא הפך לתיקון מס' 7.

המדינה כ"אזור עימות". התיקון אף מאפשר לו להכריז על מקומות מסוימים כעל "אזורי עימות" רטרואקטיבית, מיום תחילת האינתיפאדה בסוף ספטמבר 2000. באזור שהוכרז ככזה תיהנה המדינה מחסינות גורפת מתשלום פיצויים למי שנפגע ממנה, תהא הפעולה שבה נפגע אשר תהא: ירי בלתי מוצדק באזרחים, ביזה, פגיעה מתחמושת אימונים ונפלים שהושארו ברשלנות, פליטות כדור, התעללות במחוסמים, אלימות בלתי מוצדקת במהלך ניסיון לדכא הפגנה ועוד.

כאמור, בנוסף לתחולה על בסיס מקום עתיד החוק לחול באופן גורף על כל מי שייפגע מידיה של ישראל ונקבע לגביו כי הוא חבר או פעיל בארגון מחבלים, ללא כל קשר למעשיו בעת שנפגע. החוק אינו מציב קריטריונים להגדרת ארגון מחבלים או לקביעת דרגת הקשר הדרושה בין הנפגע לבין ארגון שכזה על מנת להיחשב כפעיל בו. כך, למשל, "פעיל ארגון מחבלים" שנפצע ונלקח לטיפול בבית חולים ממשלתי בישראל, ובמהלך הטיפול בו נהגו רופאיו ברשלנות שגרמה לו נזק, לא יוכל לתבוע פיצויים מן המדינה.

אופיו הגזעני של החוק ופגיעתו בזכותם של פלסטינים לגישה לבתי המשפט ולשוויון גלויים לעין, אולם השלכותיו על זכויות האדם של נפגעי חמורות אף יותר. התיקון הופך אותם למעשה למחוסרי זכויות; הוא יוצר מצב שבו ניתן לפגוע בזכויות האדם הבסיסיות ביותר, כגון הזכות לחיים, הזכות לשלמות הגוף וזכות הקניין, מבלי שיינתן על כך כל סעד. קבלת סעד בגין הפרת זכות אינה בבחינת הטבה הנובעת מן הזכות אלא היא חלק בלתי נפרד מן הזכות עצמה. ביטול האפשרות לקבל סעד בגין הפרת זכות כמוהו כביטול הזכות עצמה.

ועדת חוקה חוק ומשפט של הכנסת החלה לדון בהצעה לתיקון החוק במאי 2005, והמוקד, וכמוהו ארגוני זכויות אדם נוספים, התגייס למאבק נגד העברתו. משפטנים בכירים שגויסו על ידי הארגונים לצורך המאבק, ועמם נציגי הארגונים עצמם, הופיעו בפני חברי הוועדה וטענו כי ההסברים שקיבלו בדבר הצורך בתיקון החוק מטעים ומוטעים וכי החוק אינו ראוי ואינו נחוץ. המוקד והאגודה לזכויות האזרח ניסחו נייר עמדה מקיף והגישו אותו לחברי הוועדה. כמו כן הופק תקליטור ובו עדויות מצולמות של פלסטינים שהגישו באמצעות המוקד תביעות נזיקין בגין אלימות כוחות הביטחון הישראליים, כדוגמת התביעות שלא ניתן יהיה לקבל בהן פיצוי אם התיקון לחוק יעבור. נציגי הארגונים אף הדגישו במהלך הדיונים בוועדה כי בהיעדר אפשרות לתבוע פיצויים בבתי המשפט של ישראל יגישו פלסטינים את תביעותיהם בבתי משפט בחו"ל. אולם כל המאמצים הללו עלו בתוהו. חברי הוועדה דחו את הטענות שהוצגו בנייר העמדה, סירבו לצפות בתקליטור ואף לא נרתעו מן האפשרות שתביעות נגד המדינה יוגשו בחו"ל. התיקון לחוק עבר, בשינויים קלים בלבד, ונכנס לתוקפו באוגוסט 2005. לארגונים לא נותר אלא להשמיע את טיעוניהם בבג"ץ.

בספטמבר 2005 עתר המוקד לבג"ץ, ביחד עם ארגון עדאלה והאגודה לזכויות האזרח, בשםם ובשם שישה ארגוני זכויות אדם נוספים, ישראלים ופלסטינים, בדרישה שיורה על ביטול החוק המתוקן.³³⁴ בעתירה נטען בין היתר כי החוק פוגע בזכויות יסוד, ובהן הזכות לחיים ולשלמות הגוף, זכות הקניין, הזכות לשוויון ולכבוד וזכות הגישה לבתי המשפט, וכי הוא מנוגד הן למשפט הישראלי והן למשפט הבינלאומי. בעתירתם התייחסו הארגונים גם לטיעונים שהשמיעו מנסחי התיקון לחוק הנזיקין ותומכיו כדי להסביר מדוע היה נחוץ, לדעתם, וחשפו כי כמה מטיעונים אלה אינם מהווים תכלית ראויה לשינוי החוק ואחרים מטעים ומוטעים.

בדברי ההסבר להצעת התיקון המקורית נטען כי הוא נועד לקבע בחוק כלל נהוג שעל פיו בעת מאבק מזוין בין שני עמים, כל צד נושא בנזקיו. בדברים אלה נרמז כי המצב ששרר טרם התיקון היה מעוות: בעוד פלסטינים היו רשאים לתבוע את ישראל בבתי המשפט שלה עבור נזקים שהיא גרמה להם, ישראלים שנפגעו מפעולות של פלסטינים לא יכלו לתבוע את הרשות הפלסטינית. בעתירה נטען כי הדברים אינם מבוססים. ראשית, הטענה כי ישראלים אינם יכולים לתבוע את הרשות הפלסטינית אינה נכונה על פי העובדות. ישראלים הגישו תביעות רבות נגד הרשות הפלסטינית בבתי משפט בישראל ובמדינות אחרות, ואלה אף הטילו עיקולים זמניים בסכומים נכבדים על כספי הרשות הפלסטינית. שנית, הכלל שהמדינה מבקשת לכאורה לעגן בחוק, ככל שהוא קיים, מבוסס בין היתר על ההנחה כי מתקיים עימות בין שתי מדינות. לא זה המצב באינתיפאדה. הרשות הפלסטינית אינה מדינה עצמאית והקמתה לא סיימה את הכיבוש. מכאן שישראל עודנה המעצמה הכובשת ותושבי השטחים עודם "מוגנים". החובות שהמשפט הבינלאומי מטיל על הכובש במצב זה הפוכות לחלוטין ל"כלל" שהמדינה מבקשת לעגן בחוק. לפי המשפט ההומניטארי הבינלאומי, הכוח הכובש חייב להגן על האוכלוסייה הנכבשת ועל זכויותיה, והפרות של דיני המלחמה מחייבות מתן פיצוי. ישראל מבקשת לעקוף הוראה זו של המשפט הבינלאומי באמצעות תיקון מסי' 7.

בעת דיוניה של ועדת חוקה חוק ומשפט של הכנסת בהצעה לתיקון החוק הוגש לה מסמך מטעם משרד המשפטים ובו צוין כי תביעות הנזיקין של תושבי השטחים כרוכות בעלות גבוהה ביותר למדינה. במסמך ננקב סכום של 621,920,264 ש"ח - סך כספי הפיצויים שהמדינה תיאלץ לשלם במסגרת 384 תביעות שהוגשו בעקבות אירועים שהתחוללו באינתיפאדה השנייה. בעתירה הבהירו הארגונים כי נתון זה מטעה. הוא נכון רק למצב שבו כל התביעות שהוגשו יסתיימו בניצחון התובעים

³³⁴ בג"ץ 8276/05 עדאלה ואח' נ' שר הביטחון ואח'. כל הטיעונים להלן מוזכרים בעתירה; לצפייה:

<http://hamoked.org/items/318.pdf>

ובכולן יפסוק בית המשפט פיצויים במלוא סכום התביעה. מצב זה לא יתקיים בהכרח במציאות, ומעבר לכך, גם אם נתונים אלה היו נכונים, שיקולים כלכליים אין בהם כדי להצדיק פגיעה בזכויות אדם.

שיקולים לוגיסטיים הוצגו גם הם כסיבות לשלילת פיצויים מפלסטינים. בדברי ההסבר לחוק אף נטען כי ריבוי האירועים שהתרחשו במהלך האינתיפאדה, לצד היעדר נגישות, הן לשטח והן לעדים פוטנציאליים, חילופי כוחות תכופים ושלל סיבות נוספות - כל אלה מקשים על המדינה לאסוף ראיות לצורך הכנת ההגנה בתביעות המוגשות נגדה. בנוסף הציג משרד המשפטים נתונים המראים כי עומס רב מוטל על המדינה כתוצאה מעלייה חדה במספר תביעות הנזיקין שהגישו פלסטינים בגין אירועי האינתיפאדה בשנים 2004 ו-2005. בהקשר זה טענו הארגונים העותרים כי גם שיקולים לוגיסטיים, כמו שיקולים כלכליים, אין בהם כדי להצדיק פגיעה כה רחבה בזכויות אדם. במקרה הזה, טענות המדינה מקוממות עוד יותר כיוון שרבים מאותם קשיים לוגיסטיים נעוצים בדרך שבה היא עצמה פועלת. תיקון מס' 7 אינו אלא המשך ישיר להתנהלות הבלתי הולמת של המדינה והוא נועד למנוע את הנזקים העלולים להיגרם לה כתוצאה ממנה. העלייה במספר התביעות שהוגשו לאחרונה נובעת ישירות מפעולותיה של המדינה, שהרי האופן שבו הוחל תיקון מס' 4 גרם לכך שביוני 2004 התיישנו באחת כל המקרים שאירעו במהלך חמש שנים, מיולי 1997 ועד יולי 2002.³³⁵ כל מי שנפגע במהלך חמש השנים הללו נאלץ להזדרז ולהגיש תביעה עד אותו תאריך. המדינה, שככל הנראה לא נערכה לעלייה חדה זו במספר התביעות, אף כי יכלה וצריכה הייתה לצפות אותה מראש, מבקשת עתה לבטלן באמצעות תיקון מס' 7, שחל רטרואקטיבית על כל תביעה שטרם הגיעה לשלב ההוכחות. רוב התביעות שהוגשו באופן מזורז, בעקבות התיקון הקודם, טרם הגיעו לשלב זה.

בעתירתם ציינו הארגונים כי לפחות בכמה מן המקרים, העובדה כי התביעות טרם הגיעו לשלב הראיות אינה מקרית. עם העלייה החדה במספר תביעות הנזיקין שהוגשו בגין אירועים שהתרחשו בשטחים, שחלה, כאמור, בעקבות התיקון הקודם לחוק, החלה פרקליטות מחוז תל אביב להגיש באופן גורף בקשות לדחיית מועדי הגשת כתבי הגנה לתקופות שעלו על שישה חודשים, ושלב ההוכחות נדחה בהתאם. לפיכך עולה חשש כי הפרקליטות פעלה כך במתכוון, בציפייה להעברת התיקון ולהחלתו על תביעות שכבר הוגשו.

גם הטענה בדבר קושי ראיתי אינה אלא מסך עשן. בשנים האחרונות נמנע הצבא מלחקור את מעשי חייליו כעניין של מדיניות. אמנם מדיניות זו משרתת כמה אינטרסים של הצבא - בין היתר, היא מאפשרת לו להעניק לחייליו חסינות מהעמדה לדין וחוסכת כסף ומשאבי אנוש - אולם היא עלולה לפגוע באינטרסים

³³⁵ היש 332, עמ' 51.

אחרים שלו. ממצאי החקירות, לו היו נערכות, עשויים היו לשמש אותו בבואו להתגונן מתביעות נזיקין. ראייה לכך שהיעדר ממצאים כאלה מקשה על ההגנה ניתן למצוא בעובדה שלעתים נפתחת חקירת מצ"ח רק לאחר שהוגשה תביעה. תיקון מס' 7 פותר לצבא את הבעיה הכרוכה במדיניות אי החקירה. הכרזה על אזורים נרחבים כ"אזורי עימות" תהדוף תביעות נזיקין הנוגעות להם וכך לא ייאלץ הצבא להתגונן ויוכל להמשיך במדיניות אי החקירה בלי שזו תפגע בו.

טענה נוספת שבה השתמשו תומכי התיקון לחוק קשורה בחסינות המוענקת עקב פעולת מלחמה. כזכור, גם במצב ששרר לפני התיקון לחוק נהנתה המדינה מפטור משלום פיצויים עבור נזקים שגרמה במסגרת פעולות מלחמה. במסמך של משרד המשפטים שהוגש לקראת הדיונים על הצעת התיקון נטען כי פרשנות בתי המשפט למונח "פעולה מלחמתית" הייתה כה מצומצמת עד כי רוקנה אותו מתוכנו. תיקון מס' 7 נועד לכאורה להחזיר למדינה את החסינות בגין פעולות מלחמה, שניטלה ממנה על ידי בתי המשפט. ואולם, בזמן הדיונים על תיקון מס' 7 עדיין לא ניתנו פסקי דין בנוגע לאירועים שהגדרה המורחבת של המונח "פעולה מלחמתית" חלה עליהם ולכן לא ניתן היה לדעת כיצד זו תפורש. מצג השווא שהציג משרד המשפטים נועד ככל הנראה להסתיר את מטרתו האמיתית של תיקון מס' 7: הרחבת החסינות הניתנת למדינה אל מעבר למה שכבר נקבע בתיקון מס' 4 והחלתה גם על פעולות שאינן פעולות מלחמה כלל.

מאז הוגשה העתירה חזרה המדינה וביקשה לדחות את מועד הדיון בה עד אשר יתוקנו התקנות הנלוות לחוק. תקנות אלה נועדו להסדיר את הקמתה של ועדה מיוחדת, "ועדה לפני משורת הדין", שתוסמך לדון ולאשר פיצויים לפלסטינים במקרים חריגים גם כאשר הפגיעה בהם התקיימה ב"אזורי עימות". בבקשות הדחייה שהגישה טענה המדינה כי התקנות הללו מהותיות לדיון בעתירה.³³⁶ המוקד הופיע בפני ועדת חוקה חוק ומשפט בעת דיוניה על התקנות במטרה להרחיב את הקריטריונים שעל פיהם תאשר ה"ועדה לפני משורת הדין" פיצויים. בנוסח התקנות שהתקבל לבסוף אכן נכללו כמה מן השינויים שהציע המוקד. כך, למשל, בנוסח המקורי קבעו התקנות כי ניתן יהיה לפנות לוועדה רק במקרים של מוות או פגיעה גופנית קשה שגרמה נזק חמור לתפקוד וליכולת ההשתכרות לצמיתות. בעקבות טענות המוקד הורחבו הקריטריונים גם למקרים שבהם לא נגרמו פגיעות מעין אלה. בנוסף הורחבו במעט הקריטריונים בנוגע למי שרשאי לפנות אל הוועדה במקרים של מוות. תחילה היו אלה רק בן הזוג וילדיו של הנפטר, אך לאחר התערבות המוקד כללו הקריטריונים כל מי שהיה תלוי בנפטר. כמו כן הוכנסו הסדרים פרוצדוראליים חשובים, כגון החובה להעביר למבקש את החומר שעל בסיסו תחליט הוועדה. ואולם, למרות השינויים שהוכנסו נותרו התקנות

³³⁶ ראו לדוגמה הי"ש 334, בג"ץ 8276/05, בקשה שנייה לדחיית מועד דיון, 5.4.2006.

מחמירות מאוד וספק אם תושבי השטחים יעמדו בתנאי הסף לפנייה אל הוועדה. יתרה מזאת, לא רק שהוועדה אינה הופכת את פגיעת החוק למידתית יותר אלא היא אף מדגישה את הפסול בו. מתן פיצויים בגין הפרת זכויות אינו פעולה חריגה שנעשית לפני משורת הדין, רק בנסיבות של מצוקה הומניטארית, כשלמבקש אין "רקע ביטחוני שלילי" ובכפוף לשיקול דעת רחב של המשרד שמתקציבו ישולמו הפיצויים. מדובר בחובתה החוקית של המדינה, שצריכה להיות מוכרעת בכל מקרה ומקרה לגופו בבית משפט מוסמך. לאחר התקנת התקנות התקיים דיון ראשון בעתירה; בעקבותיו הורחב הרכב השופטים ודיון בהרכב החדש נקבע לסוף קיץ 2006.

"אזורי עימות"

בבקשות הדחיייה שהגישה במסגרת העתירה נסמכה המדינה גם על ההגבלות- לכאורה שמטיל החוק על שר הביטחון בבואו להכריז על "אזורי עימות". המדינה טענה כי החוק אינו מתיר לשר הביטחון שימוש גורף בסמכות וכי הוא מחויב להגביל את ההכרזות, הן מבחינת השטח הנחשב ל"אזור עימות" והן מבחינת תקופת הזמן שבה הוא מוכרז ככזה.³³⁷ האורכה שקיבל שר הביטחון להכרזה רטרואקטיבית על "אזורי עימות" תמה בפברואר 2006, וההכרזות אכן פורסמו.³³⁸ בחינתן מעידה על כך שהטענה בדבר הגבלת ההכרזות לאזורים גיאוגרפיים מסוימים ולתקופות זמן קצובות לא הייתה אלא מס שפתיים. ההכרזות אמנם תוחמו בזמן ובמקום אולם השימוש בהן עדיין היה גורף ובלתי ענייני. לצורך ההכרזות חילק משרד הביטחון את שטח הגדה המערבית ל-88 אזורים ואליהם צורפו 22 מעברים המהווים אזורים בפני עצמם. רצועת עזה חולקה לשלושה אזורים רחבי ידיים, ששטחו הממוצע של כל אחד מהם הוא כ-120 קמ"ר; חלוקה זו הייתה תקפה מתחילת האינתיפאדה השנייה עד הנסיגה. לאחר הנסיגה הפכה הרצועה כולה לאזור אחד. גבולות "אזורי העימות" הללו היו על פי רוב שרירותיים ורובם כוללים בתחומיהם מספר לא מבוטל של כפרים ויישובים וכל מה שביניהם: כבישים, מחסומים, שטחים חקלאיים, שטחי אימונים, בסיסי צבא, התנחלויות. כמה מן האזורים הללו גדולים למדי וקשה להבין כיצד פעולה בעלת אופי צבאי בחלק אחד שלהם קשורה למצב במקום אחר בתוכם. אזורים רבים הוכרזו כ"אזורי עימות" לזמן רב בתקופה שמאז תחילת האינתיפאדה. אזור טול כרם רבתי, למשל, שכולל גם כפרים הנמצאים בשטח הנתון לשליטה ביטחונית ישראלית, הוכרז כ"אזור עימות" במשך 88 אחוזים משנת 2002 ו-82

³³⁷ ש.ש., ש.ס.

³³⁸ הודעה על הכרזה על אזורי עימות לפי חוק הניזקים האזרחיים (אחריות המדינה), התשי"ב-1952, 9.2.2006, 12.2.2006.

אחוזים משנת 2003. אזור מחסום בית איבא, אחד המחסומים הקבועים המרכזיים בגדה המערבית, הוכרז כ"אזור עימות" במשך שלוש שנים וחצי ברציפות, אף שמדי יום עוברים בו אלפי אזרחים ללא אירועים מיוחדים. ברצועת עזה הוכרז אחד האזורים כ"אזור עימות" ברציפות מיום שפרצה האינתיפאדה, ואזור אחר הוכרז כ"אזור עימות" במשך 86 אחוזים מתקופה זו. ב-12.9.2005, היום שבו הוכרז על סיום הממשל הצבאי בעזה, בוטלה כאמור חלוקת הרצועה לאזורים; מאז ועד עתה נחשבת הרצועה כולה כ"אזור עימות" אחד.

דוגמת הכפר בילעין מלמדת יותר מכול על טיב ההכרזות הללו. באביב 2005 החלו הפגנות של תושבי הכפר ותומכיהם מישראל ומחולל כנגד תוואי גדר ההפרדה שנבנית על אדמותיו. ההפגנות הללו מתקיימות מדי סוף שבוע. האזור שבו נמצא בילעין מוכרז רטרואקטיבית כ"אזור עימות" כמעט בכל סוף שבוע, ורק בסופי שבוע, בכל התקופה מאז תחילת ההפגנות.

מיד עם פרסום ההכרזות בדק המוקד אילו מהן משפיעות על תביעות הניזקין שהגיש בשם הפונים אליו. הבדיקה העלתה כי לפחות ב-90 מתוך 102 התביעות נגד כוחות הביטחון הוכרז המקום שבו אירע הנזק, במועד שבו אירע הנזק, כ"אזור עימות".³³⁹ מיד עם פרסום ההכרזות הללו החלה המדינה להגיש בקשות לדחייה על הסף בעשרות תביעות. בכ-70 מתוך תביעות המוקד כבר הוגשה בקשה שכזו. בתי המשפט טרם הכריעו במרבית הבקשות. באחת התביעות הללו נעשה שימוש בחוק החדש עוד בטרם הכריז שר הביטחון על אזורים נרחבים כ"אזורי עימות".

 מ"ז מתגורר בכפר עקב שסופח לשטחה של ישראל לאחר 1967 ונמצא בתוך גבולותיה המוניציפליים של ירושלים. למ"ז ולבני ביתו מעמד של תושבי קבע בישראל. ב-3.4.2003, בשעות הלילה, נכנסו לבית המשפחה חיילים ועמם איש שבי"כ. החיילים ריכזו את בני המשפחה בקומה הראשונה של הבית. כמה מהם נותרו לשמור על בני המשפחה תוך שהם מכוונים אליהם את נשקם ואוסרים עליהם לדבר זה עם זה. איש השבי"כ וחיילים אחרים עלו לקומה השנייה לבצע חיפוש. עם תום החיפוש עצרו החיילים את בנו של מ"ז, א"ז, ועזבו את הבית. במהלך התקרית נהג איש השבי"כ בגסות כלפי מ"ז ואף איים עליו.

לאחר שעזב הכוח את הבית התבררה מידת הנזק. בחדר של בניו גילה מ"ז ארונות שבורים שתכולתם פוזרה ברחבי החדר, מזרנים קרועים וחפצים שהושלכו על הרצפה ובתוך הארון. מחדר השינה נעלמו 5,000 דולר שהוסתרו

³³⁹ בשאר התביעות לא ניתן לדעת בוודאות אם הן עוסקות בנזק שנגרם באזור שהוכרז כ"אזור עימות".

שם, וכן קטעי קוראן שהוחזקו כקמע ומסמכים שונים. במאי 2005 הגיש המוקד תביעת נזיקין בשמו של מ"ז.³⁴⁰ כתב ההגנה מטעם המדינה הוגש באוקטובר 2005, לאחר כניסתו לתוקף של תיקון מס' 7 לחוק הנזיקין. במסמך נטען כי הכוח נכנס לבית משפחת ז' באותו לילה במטרה לעצור את הבן, א"ז, בגין חברותו ב"ארגון טרוריסטי". אף על פי שהתובע היחיד היה אבי המשפחה טענה המדינה כי האירוע נופל בגדרו של התיקון לחוק הנזיקין ולכן דין התביעה להידחות על הסף.³⁴¹

טענה זו היא בגדר פרשנות מרחיקת לכת. החוק אכן קובע כי חברות בארגון מחבלים יש בה כדי למנוע קבלת פיצויים, אולם זאת רק כאשר התובע עצמו חבר בארגון. כנגד מ"ז, לעומת זאת, לא הועלתה כל טענה בדבר חברות בארגון מחבלים. לפרשנות הרחבה לפיה די במטרת הפעולה כדי לשלול זכות תביעה אין כל אחיזה בלשון החוק. התביעה עודה מתנהלת בבית משפט השלום בירושלים והשופט טרם הכריע בטענת המדינה. (תיק 26246)

גישה לסעד משפטי

במקביל לתיקונים לחוק הפיצויים ולהימנעות מחקירות עושה ישראל מאמצים ניכרים לחסום את גישתם של פלסטינים לבתי משפט, בין היתר באמצעות כריכת ההתדיינות המשפטית בעלויות גבוהות ביותר, שרבים מתושבי השטחים אינם יכולים לעמוד בהן.

ההליך המשפטי עצמו כרוך בהוצאות רבות ממילא: עורכי דין, מומחים, הצהרות נוטריוניות, אגרות ועוד. כאשר התובעים הם פלסטינים מוטלות עליהם עלויות נוספות: הפרקליטות נוהגת לדרוש מהם להפקיד ערובה גבוהה לתשלום הוצאות המשפט אם תביעתם תידחה, משום שהם אינם מתגוררים בישראל.³⁴² בנוסף לכך, מאחר שישראל מונעת מפלסטינים לתבוע אותה ואת אזרחיה בבתי המשפט של הרשות הפלסטינית, הם נאלצים לעשות זאת באמצעות מערכת המשפט הישראלית. לצורך ניהול ענייניהם המשפטיים חייבים אפוא בעלי דין פלסטינים להיכנס לתחומי ישראל ולקבל לשם כך היתרים - הליך הכרוך, כידוע, בקשיים רבים. ב-2005 אף הונהג נוהל חדש לפיו פלסטינים שכוחות הביטחון קבעו כי הם

³⁴⁰ ת"א (ירושלים) 5575/05, זגירי נ' מדינת ישראל.

³⁴¹ שם, כתב הגנה, 20.10.2005.

³⁴² דרישה זו מעוררת ביקורת אצל כמה מן השופטים, וראו דברי השופט אוקון, בר"ע 917/05, משרד הביטחון נ' סכאפי, החלטה, 16.10.2005.

"מנועי כניסה" לישראל, אך הם נדרשים בכל זאת להיכנס לתחומיה לצורך הליכים משפטיים, יוכלו לעשות זאת רק אם ישכרו ויממנו מכיסם ליווי של מאבטחים פרטיים. בטיטת הנוהל שגובשה בעניין מדיניות חדשה זו נקבע כי שני מאבטחים חמושים יאספו את בעל הדין ממפקדת התיאום והקישור (מת"ק) באזור מגוריו ברכב השייך לחברת האבטחה, יפקחו עליו במהלך היום וישיבו אותו אל המת"ק בסיומו, וכאמור, "מנועי הכניסה" ישאו בעלות הליווי.³⁴³ לראשונה דורשת ישראל מפלסטינים דרישות כספיות המכבידות על עצם מימוש הזכות הפיזית להגיע לבתי המשפט שבהם מתבררות תביעותיהם.

טיטת הנוהל החדש הוצגה במסגרת הליכים משפטיים שניהל המוקד בשמו של נער פלסטיני שנפגע מירי חיילים בהיותו בן 14.³⁴⁴ במסגרת תביעת נזיקין שהגיש המוקד בשמו נדרש הנער לספק חוות דעת רפואית של מומחה ישראלי באשר לנכות שנגרמה לו כתוצאה מן הירי. הצבא סירב להתיר את כניסתו לישראל לצורך הבדיקה, מטעמי ביטחון, והמוקד עתר בשמו לבג"ץ.³⁴⁵ בעקבות העתירה הסכים הצבא לאפשר לנער להיכנס לישראל אולם התנה זאת בכך שישכור חברת אבטחה פרטית שתלווה אותו. באותה הזדמנות ניתן פומבי לנוהל החדש.

בדצמבר 2005, לקראת הדיון בעתירה, הגיש המוקד עיקרי טיעון שבהם שטח את השגותיו כנגד טיטת הנוהל.³⁴⁶ במסמך הבהיר המוקד כי יש לראות את הנוהל המתגבש כחלק ממגמתה הכללית של המדינה להצר את צעדיהם של פלסטינים התובעים אותה בנזיקין. המוקד ציין את הערובות הגבוהות הנדרשות מן התובעים ואת העובדה כי תיקון מס' 4 לחוק הנזיקין הוסיף שורה של תנאים ודרישות המגבילים מאוד את יכולתם של פלסטינים להגיש תביעות נזיקין, ובהם התניית הגשת התביעות בהודעה על נזק בתוך 60 יום ממועד האירוע שבו הוא נגרם, קיצור תקופת ההתיישנות לשנתיים והעברת נטל הראיה אל התובע במקרים שבהם על פי דין הוא מוטל על המדינה. הגבלת כניסתם של פלסטינים המעורבים בהליכים משפטיים והתניית כניסתם לישראל בשכירת מאבטחים פרטיים הן רק צעד נוסף במגמה הכללית למנוע מהם את האפשרות לתבוע את המדינה בשל נזקים שגרמה להם.

³⁴³ הי"ש 345, בג"ץ 11858/04, תגובה משלימה מטעם המשיב, 1.4.2005.

³⁴⁴ ת"א (ירושלים) 5418/04, **אלחטיב נ' מדינת ישראל**. לפירוט נוסף על נסיבות המקרה ראו המוקד להגנת

הפרט, **דו"ח פעילות לשנת 2004**, עמ' 56-57.

³⁴⁵ בג"ץ 11858/04, **אלחטיב נ' מפקד כוחות הצבא בגדה המערבית**.

³⁴⁶ שם, עיקרי טיעון מטעם העותרים, 1.12.2005.

המוקד טען כי הלכה למעשה, הנוהל חוסם את הגישה לבתי המשפט בפני בעלי דין דלי אמצעים. עלות יום אחד של ליווי מטעם חברת אבטחה פרטית גבוהה מן השכר החודשי הממוצע בשטחים הכבושים, ויש לזכור כי בעת ניהול הליכים משפטיים נדרשים בעלי הדין להגיע לבית המשפט יותר מפעם אחת, אם לקבלת חוות דעת מקצועיות שונות ואם לצורך מתן עדות. בשל המצב הכלכלי הקשה בשטחים, עלותו של יום ליווי אחד מצויה מעבר להישג ידן של משפחות רבות, לא כל שכן העלות המצטברת של כל ימי הליווי הנדרשים במהלך המשפט. הנטל הכלכלי הכבד עלול למנוע מתובעים להמשיך בהליכים המשפטיים ולהרתיע נפגעים מלפנות לערכאות המשפטיות. בכך למעשה מונע הנוהל החדש מפלסטינים לממש את זכותם לגישה לסעד משפטי.

יתרה מזאת, זכות הגישה לבתי משפט, שהיא זכות יסוד, היא גם פתח הכרחי למימוש זכויות אחרות. קבלת פיצוי במקרה של הפרת זכות, אם באמצעות השבת המצב לקדמותו ואם באמצעות מתן פיצוי כספי, היא חלק לבתי נפרד מן הזכות עצמה, אך פנייה לבתי המשפט היא לעתים הדרך היחידה לקבל פיצוי. בחסימת האפשרות לעשות זאת יש אפוא משום הפרה לא רק של זכות הגישה לערכאות אלא גם של הזכויות שהפרתן היא שהובילה מלכתחילה אל הפנייה לבית המשפט.

עוד טען המוקד כי בהטלת הוצאות הליווי על התובעים יש משום אפליה כפולה: ראשית, בעלי דין מבוססים, המסוגלים לשאת בהוצאות הליווי, יוכלו להמשיך ולפנות לבתי המשפט, ואילו זכויותיהם של חסרי האמצעים יהיו למרמס רק משום שאינם יכולים לשלם עבור אבטחה; שנית, הנוהל מפלה בין פלסטינים שהגישו תביעה אזרחית נגד המדינה לבין אחרים שגם בנוגע להם נקבע כי הם מהווים סכנה ויש ללוותם. אסירים ועצירים, לדוגמה, היוצאים משערי הכלא לענייניהם השונים, לרבות ניהול משפטיהם, מלווים על ידי הצבא והמשטרה ואינם נדרשים לשאת בהוצאות. זאת ועוד. הטלת האחריות לליווי על חברות פרטיות היא הפרטה מסוכנת של סמכות שלטונית מובהקת. בנוהל נכתב במפורש כי המאבטחים רשאים לעשות כל דבר כדי למנוע את בריחת האדם שהוטל עליהם ללוותו. בכך ניתנות להם סמכויות רחבות לפגוע בזכויותיו. המוקד טען כי אין זה ראוי להפקיד כוח כה רב בידי גורמים פרטיים, ואם יש צורך בליווי, על המשטרה או הצבא לעשות זאת.

אף על פי שהיא שיזמה את הנוהל, ואף על פי שהתעלמה מהצעות פשרה שהעלה המוקד במטרה לאפשר אבטחה ללא עלות לתובע, טענה המדינה שהנוהל סביר וכי אין להשית עליה את הוצאות האבטחה. בנוסף לטענה עקרונית זו הצהירה המדינה כי למשטרה אין משאבים לליווי התובעים, אולם כאשר נדרשה לספק נתונים התברר כי במשך שנתיים, רק 120 "מנועים" הגישו בקשות כניסה לישראל לצורך ניהול הליכים משפטיים. טענה מרכזית נוספת של המדינה הייתה כי בג"ץ אינו הערכאה המתאימה לדון בשאלת המימון וכי מן הראוי שהשופטים

הדנים בתביעות עצמן הם שיכריעו מי ישא בעלות האבטחה.³⁴⁷ בסופו של דבר נמנע בג"ץ מלדון בשאלות המשפטיות העקרוניות וקיבל את עמדת המדינה כי ערכאות השיפוט הדנות בתביעות הן שידונו בשאלת המימון ובפתרונות מעשיים חלופיים.³⁴⁸ עמדת המדינה לפיה בתי המשפט בערכאות הנמוכות יותר רשאים להכריע בסוגיות אלו הועלתה על הכתב, כדי שהמדינה תהיה מנועה מלטעון בעתיד כי סוגיות אלו יוכרעו בבג"ץ. העתירה נמחקה בכפוף לכך, תוך שהמוקד שומר את כל טיעוניו העקרוניים. במקרה הספציפי שנדון בעתירה התקבלה החלטה כי המוקד ישא במחצית עלות האבטחה, והמדינה - במחצית השנייה.³⁴⁹ לאחר החלטת בג"ץ פרסמו שני עורכי דין מטעם המוקד מאמר באתר לשכת עורכי הדין של ישראל על אודות הנוהל ומשמעויותיו. המאמר קרא לציבור עורכי הדין להיאבק בדרישה למימון עלות האבטחה כאשר זו תוצב בפניהם במהלך ניהול הליכים משפטיים, והציע דרכים לעשות זאת.³⁵⁰

סחבת בפתיחת חקירות

עם קבלת תלונה על אלימות פונה המוקד אל הרשויות הנוגעות בדבר בבקשה לחקור את האירועים המוזכרים בתלונה. לכל אחד מהגופים הפועלים בשטחים רשות חקירה ונוהלי חקירה משלו: על חקירת פעולותיהם של שוטרי משטרת ישראל ומשמר הגבול (מג"ב) מופקדת המחלקה לחקירות שוטרים במשרד המשפטים, ואירועים שחיילים מעורבים בהם נחקרים בידי המשטרה הצבאית החוקרת (מצ"ח). שלא כמו באינתיפאדה הראשונה, מאז פרוץ האינתיפאדה השנייה קיימת הנחיה של הפרקליט הצבאי הראשי (פצ"ר) כי מצ"ח לא תחקור חשדות להתנהגות פלילית בשטחים אלא בהוראת פרקליט צבאי. הוראה זו ניתנת רק לאחר שנערך תחקיר מבצעי ורק אם התחקיר מעלה חשד להתנהגות פלילית מצד החיילים. תחקיר מבצעי אינו דומה לחקירה משטרתית: הוא נערך בדרך כלל לצרכים פנימיים, בידי גורמים בשטח, לעתים אף בידי מפקדים שהם עצמם היו מעורבים באירוע המתוחקר. ממצאי התחקיר מועברים לפרקליטות הצבאית, וזו מחליטה אם יש לפתוח בחקירת מצ"ח אם לאו. גם כאשר מתקבלת החלטה

³⁴⁷ שם, תצהיר תשובה מטעם המשיב, 6.11.2005.

³⁴⁸ שם, פסק דין, 5.12.2005.

³⁴⁹ שם, שם.

³⁵⁰ עו"ד וולפסון ועו"ד גן-מור, "כניסת פלסטינים מנועי כניסה לישראל לצורך הליכים משפטיים", אתר לשכת עורכי הדין בישראל, <http://www.israelbar.org.il>, פורסם 12.12.2005, כניסה אחרונה 22.1.2006.

לחקור את האירוע, ממצאי התחקיר נותרים חסויים ואינם מועברים לאנשי מצ"ח שחוקרים את המקרה.³⁵¹

כיום ממעט הצבא לפתוח בחקירות מצ"ח בנוגע לאירועים שהתרחשו בשטחים, וגם במקרים שבהם הפרקליטות הצבאית מחליטה בסופו של דבר שיש לחקור את האירוע, אין ערובה לכך שהחקירה שתיפתח תוביל לתוצאות מהימנות. במקרים רבים, בשל הזמן הרב שחולף ממועד האירוע ועד ההחלטה אם לפתוח בחקירת מצ"ח בעניין, לא ניתן כלל לקיים חקירה יעילה: עדים, קורבנות וחיילים עלולים לשכוח פרטים חשובים הנוגעים לאירוע, ראיות פיזיות עשויות להתכלות או להיעלם וזירת האירוע עשויה לשנות את פניה. כל אלה מקשים על החוקרים לאתר ממצאים פורנזיים ולשחזר כהלכה את האירועים.³⁵²

המוקד מטפל, בין היתר, בתיקים שבהם ההחלטה על פתיחה בחקירה השתתה במשך למעלה משנה. בראשית 2005 הגיש המוקד שתי עתירות לבג"ץ שעסקו בשיהוי בלתי סביר בהליך קבלת ההחלטה אם לפתוח בחקירת מצ"ח. שני המקרים התרחשו ברצועת עזה ובשניהם טיפלה הפרקליטות הצבאית בפיקוד דרום.

 ב-2.10.2003, בשעות הבוקר, טיפס מ"ב, פעוט בן שנה וחמישה חודשים, אל גג בית המשפחה בחאן יונס בכוחות עצמו. אביו, שחשש שכך עשה, עלה אל הגג כדי להחזיר את בנו אל הבית. בדרכו לשם שמע האב קול ירי וצעקה, וכאשר הגיע אל הגג ראה כי בנו נפגע מן הירי. האב אסף את בנו הפצוע והחיש אותו לקבלת טיפול רפואי, אך כעבור יומיים מת הפעוט מפצעיו בבית החולים. ב-20.11.2003, לאחר שבני המשפחה פנו אל המוקד לסיוע, שיגרה עורכת דין מטעמו מכתב לפרקליטות פיקוד דרום בדרישה לפתוח בחקירת האירוע.³⁵³ למרות תזכורות ששלח המוקד חלפו כארבעה חודשים עד שנמסר כי האירוע נמצא בתהליכי בדיקה והודעה תינתן כאשר תתקבל החלטה.³⁵⁴ המוקד הוסיף לשלוח בקשות רבות להתעדכן במצב התיק, אך תשובה נוספת מטעם הצבא הגיעה רק בינואר 2005. התלונה, כך נאמר כשנה ושלושה חודשים לאחר ששוגרה, עודנה נבדקת.³⁵⁵ המוקד לא המתין עוד ובפברואר 2005 עתר לבג"ץ בדרישה שיורה לפצ"ר לפתוח בחקירת נסיבות מותו של הפעוט.³⁵⁶ (תיק 29670)

³⁵¹ על נוהל זה ניתן ללמוד בין היתר מפרק ד בהודעה המשלימה שהגישה המדינה בבג"ץ 9594/03, **בצלם ואח' נ' הפרקליט הצבאי הראשי**.

³⁵² שם, וראו על כך גם אצל רן הר־נבו, "משפחות הפצע התחילו להפעיל חיילים בצה"ל לצרכים פליליים", <http://www.tam.co.il>, פורסם 18.6.2004, כניסה אחרונה 14.11.2005.

³⁵³ מכתב מהמוקד להגנת הפרט לסא"ל ברוך מני, פרקליטות צבאית פיקוד דרום, 20.11.2003.

³⁵⁴ מכתב מסרן רן כהן, תובע צבאי בפרקליטות צבאית פיקוד דרום, למוקד להגנת הפרט, 18.3.200.

³⁵⁵ מכתב מסא"ל זינה מודאגברישוילי, פרקליטת דרום, למוקד להגנת הפרט, 17.1.2005.

³⁵⁶ בג"ץ 1970/05, **אלבדרסאוי ואח' נ' הפרקליט הצבאי הראשי**.

ב-18.10.2003, בסמוך לשעה 2:30 לפנות בוקר, חשה וי"ע, תושבת רפיח שילדה את בנה הרביעי רק חודשיים לפני כן, כאבים בבטנה. היא ובעלה יצאו מן הבית אל מגרש החניה הצמוד אליו כדי לנסוע לקבל טיפול רפואי. שם, בפתח ביתם וללא כל אזהרה מוקדמת, נפתחה לעברם אש. בני הזוג נפגעו. שניים מאחיו של הבעל חשו אל המכונית כדי להסיעם לבית החולים, אך כאשר החלה המכונית לנסוע שוב נפתחה אש וגם הם נפגעו. הארבעה פונו כעבור זמן מה באמבולנס לבית החולים. וי"ע, שנפצעה אנושות, נפטרה בבית החולים. לאחר תקופת החלמה ושיקום פנו בני המשפחה אל המוקד בבקשה לסיוע. בפברואר 2004 פנה המוקד לפרקליטות הצבאית בפיקוד דרום בדרישה לחקור את האירוע,³⁵⁷ וכעבור כארבעה חודשים התקבלה תשובה ובה נמסר כי התלונה נבדקת והודעה תימסר למוקד עם קבלת ההחלטה.³⁵⁸ כל בקשות המוקד להתעדכן במצב החקירה לאחר מכן לא זכו למענה. במארס 2005, למעלה משנה לאחר שהמוקד פנה לראשונה לצבא בדרישה לחקור את נסיבות מותה של וי"ע, לא נותר אלא לפנות לבג"ץ בבקשה שיורה לפצ"ר לעשות זאת.³⁵⁹ (תיק 30879)

בעתירות אלה מצוטטים אנשי מצ"ח והפרקליטות הצבאית המעידים כי השיהוי בפתיחת חקירות מצ"ח הוא עניין שבשגרה. קצינים בכירים סיפרו בראיונות עיתונאיים כי חקירות נפתחות בדרך כלל כחצי שנה לאחר האירוע ולפיכך כמעט שלא ניתן לאסוף ראיות של ממש.³⁶⁰ מדברי הקצינים עולה כי השיהוי בפתיחה בחקירה במשך זמן כה רב מביא למעשה לסיכולה, ובהיעדר חקירה יעילה לא תיתכן גם ענישה של חיילים שביצעו עבירות. בעתירותיו עמד המוקד על ההשלכות החמורות של מצב זה. "היעדר ענישה [...]", טען המוקד, "הוא הבסיס לזלזול בשלטון החוק וזר פורה לפגיעה הולכת וגוברת בזכויות אדם. כאשר אווירת הסלחנות והיעדר הענישה אינם מתפוגגים אף במקרים בהם אזרחים, שאינם מעורבים בלחימה, לרבות ילדים קטנים, נשים וזקנים, נהרגים, מבטא הדבר מסר של זלזול בוטה בחיי אדם. תהא הרטוריקה הרשמית של הצבא אשר תהא, זלזול זה מחלחל אל כל שדרות הצבא, החל במפקדים וכלה באחרון החיילים. באווירת לית דין ולית דיין, יודע כל חייל כי ניתן לו רישיון להרוג וחסיונות מעונש".³⁶¹

³⁵⁷ מכתב מהמוקד להגנת הפרט לסרן ארז גוריון, פרקליט פיקוד דרום, 10.2.2004.

³⁵⁸ מכתב מסרן אורן ליבר, תובע צבאי בפרקליטות צבאית פיקוד דרום, 16.6.2004.

³⁵⁹ בג"ץ 2369/05, עגרימי ואח' נ' הפרקליט הצבאי הראשי.

³⁶⁰ ראו דבריו של סגן הפצ"ר לשעבר, אלי"מ (במיל') אילן כץ, אצל עמיר רפפורט, "במצ"ח לא יודעים את

העבודה", <http://www.nrg.co.il>, פורסם 1.1.2005, כניסה אחרונה 14.11.2005, וכן דבריו של מפקד מצ"ח,

אלי"מ שמי כהן, אצל הר-נבו, לעיל הי"ש 352.

³⁶¹ מתוך עתירות המוקד, וראו הי"ש 356, בג"ץ 1970/05; הי"ש 359, בג"ץ 2369/05 (ההדגשה במקור).

עוד טען המוקד כי השיהוי בהחלטה על פתיחה בחקירה פוגע גם ביכולתם של מי שנפגעו מפעולות הצבא לקבל פיצויים, בייחוד בהתחשב בתקופת ההתיישנות המקוצרת - שנתיים בלבד - כאשר מדובר באירועים שהתרחשו בשטחים. השיהוי בחקירה פוגע בקורבנות האלימות הן משום שלצבא יש מונופול על חקירת אירועים שבהם היה מעורב, וכאשר החקירה משתנה נגרם לנפגעים נזק ראייתי כבד המקשה עליהם להוכיח את תביעתם, והן משום שהשיהוי הממושך יוצר מצבים מעוותים שבהם אדם מחויב להגיש תביעת נזיקין עוד בטרם קיבל לידי את ממצאי חקירת האירוע נשוא התביעה. בעתירתו טען המוקד כי עצם ההחלטה לפתוח בחקירה פלילית רק לאחר השלמת התחקיר המבצעי אינה מצדיקה, כשלעצמה, שיהוי בחקירה. המוקד ציין כי חקירות פליליות של פעולות שוטרים נפתחות גם הן רק לאחר תחקיר פנימי, אלא שהמשטרה קבעה נוהל לפיו יש לסיים את התחקיר בתוך שבוע. יתר על כן, על פי הנוהל המשטרתי, אם עריכת התחקיר עלולה לפגום ביעילותה של החקירה הפלילית, תועדף החקירה על התחקיר. בעתירותיו דרש המוקד כי הצבא יקבע גם הוא נוהל שעל פיו מצ"ח תפתח בחקירה בתוך זמן קצר וסביר ממועד האירוע.

בסופו של דבר הובילו שתי העתירות לפתיחת חקירת מצ"ח. בתגובה לטענות הכלליות שהועלו בעתירות השיב הפצ"ר כי אינו חולק על כך שיש לפתוח בחקירה בתוך זמן קצר ככל הניתן וכי השיהוי בקבלת ההחלטה בשני המקרים שבהם עסקו העתירות נעוץ בעיכוב בהעברת ממצאי התחקיר המבצעי, אולם לאור שינויים פנימיים בצבא, עיכובים מן הסוג הזה הם נחלת העבר; לפיכך אין צורך ממשי בקביעת נהלים בנוגע למשך הזמן שבו יש להגיע לכדי החלטה בדבר פתיחה בחקירה.³⁶² בית המשפט רשם לפניו את הבטחת הצבא.

זמן קצר לאחר הגשת העתירה בעניין מותו של הפעוט מ"ב הוחלט לפתוח בחקירה. החקירה נפתחה כשנה וחצי לאחר האירוע וספק רב אם תוביל לממצאים. בשל תקופת ההתיישנות המקוצרת החליט המוקד לא להמתין לממצאי החקירה וביוני 2005 הגיש תביעת נזיקין בשם הוריו של הפעוט.³⁶³ טרם הוגש כתב הגנה. באשר לעתירה בדבר מותה של ו"ע ופציעת בעלה וגיסיה החליטה הפרקליטות הצבאית, בשלב הראשון, לא לפתוח בחקירה. לגרסת הפרקליטות, הירי בוצע כדין, במסגרת לחימה, אולם מבדיקת המוקד, שהסתמכה על החומר הדל שעמד בבסיס ההחלטה, התברר כי נכתב שם במפורש שהחיילים ירו כלפי אנשים שהגיעו לפנות פצועים ולא היוו שום סכנה. בנוסף נמצאו סתירות בגרסת הצבא. המוקד החליט

³⁶² הי"ש 356, בג"ץ 1970/05, תגובה מטעם המשיב, 13.4.2005; הי"ש 359, בג"ץ 2369/05, תגובה מקדמית מטעם המשיב, 14.4.2005.

³⁶³ ת"א (ירושלים) 7646/05, עזבון המנוח בדרסאוי נ' מדינת ישראל.

למשוך את העתירה כדי להגיש ערר לפצ"ר.³⁶⁴ הערר התקבל וחקירת מצ"ח אכן נפתחה. גם במקרה זה לא ניתן היה להמתין לממצאיה ובאוקטובר 2005, יום לפני כניסת ההתיישנות לתוקף, הגיש המוקד תביעת נזיקין בשם בעלה של ו"ע, ילדיה וגיסיה.³⁶⁵ המדינה טרם הגישה כתב הגנה. סוגיית הנהלים בדבר פתיחה בחקירת מקרי מוות של אזרחים פלסטינים בידי הצבא תלויה ועומדת לפני בית המשפט העליון בעתירה שהגישו בצלם והאגודה לזכויות האזרח. בהחלטת בית המשפט בעתירה זו התבקשו הארגונים להציע חלופות לנוהל הקיים.³⁶⁶ נציגי המוקד משתתפים בצוות החשיבה שהוקם לצורך זה.

מְגִינִים אֲנוּשִׁים

באוקטובר 2005 פסק בג"ץ כי השימוש בפלסטינים כבמְגִינִים חיים בידי כוחות הביטחון אינו חוקי, וכך גם השימוש ב"נוהל שכ"ן", או, בגרסתו האחרת, "נוהל אזרה מוקדמת". חודש לאחר מכן, בצעד נדיר, עתר שר הביטחון לבג"ץ בבקשה לקיים דיון נוסף בעתירה.

פסיקת בג"ץ ניתנה בעתירה שהגישו שבעה ארגוני זכויות אדם, ובהם המוקד, כנגד השימוש שעושה הצבא הישראלי באזרחים פלסטינים למטרות צבאיות.³⁶⁷ העתירה הוגשה במאי 2002, לאחר שבמהלך פלישת כוחות הצבא לערים הפלסטיניות באביב 2002, הידועה בכינוי "מבצע חומת מגן", הצטבר מידע רב אצל ארגוני זכויות אדם שונים בדבר השימוש שעושים חיילי הצבא באזרחים פלסטינים בתור מְגִינִים אנושיים ובני ערובה. בין היתר נהגו חיילי הצבא לאלץ תושבים פלסטינים לפנות חפצים מכבישים, לחפש בבתים שנחשדו כממולכדים, ללכת לפנייהם כדי להגן עליהם מפני ירי, להקיש עבורם בדלתות של בתי תושבים אחרים ולהורות להם לפנות את הבית, לעמוד לפנייהם בעת חילופי ירי ביניהם לבין חמושים פלסטינים, ועוד.³⁶⁸ בתגובה לעתירה הסכים הצבא כי אין להשתמש באזרחים בתור מְגִינִים אנושיים או בני ערובה וטען כי הוציא פקודה האוסרת על כך,³⁶⁹ אולם במסגרת אותה תגובה ערך הצבא הפרדה מלאכותית בין השימוש באזרחים כבמְגִינִים חיים ובין "הסתיעות של כוחות צה"ל בתושבים פלסטינים

³⁶⁴ מכתב מהמוקד להגנת הפרט לאל"מ אביחי מנדלבלט, הפצ"ר, 5.6.2005.

³⁶⁵ ת"א (ירושלים) 10251/05, עזבון המנוחה עג'רמי נ' מדינת ישראל.

³⁶⁶ הי"ש 351, בג"ץ 9594/03, החלטה, 14.4.2005.

³⁶⁷ בג"ץ 3799/02, עדאלה ואח'י נ' יצחק איתן, אלוף פיקוד מרכז ואח'.

³⁶⁸ דוגמאות רבות מופיעות בעתירת הארגונים, שם. לצפייה: www.hamoked.org

³⁶⁹ הי"ש 367, בג"ץ 3799/02, תגובה מטעם המשיבים לבקשה לצו ביניים, 7.5.2002, סעיף 2.

לשם כניסה לבתים של תושבים פלסטינים אחרים במהלך פעילות מבצעית".³⁷⁰ "הסתייעות" זו כונתה בצבא ובתקשורת "נוהל שכך". בעניין זה הודיע הצבא כי הוראות מפורטות יוגבו ויועברו לעותרים.³⁷¹ ואולם, לאחר שפלסטיני תושב טובאס נהרג כאשר חיילים השתמשו בו במסגרת "נוהל שכך", הוציא בית המשפט, לבקשת הארגונים, צו ביניים האוסר על המדינה להשתמש בנוהל זה.³⁷² בדצמבר 2002 הגיש הצבא את הנוהל שגיבש לבית המשפט. הנוהל, המכונה "נוהל אזהרה מוקדמת", קובע כי ניתן לבקש מפלסטיני להעביר אזהרה מטעם הצבא לתושבי מבנה שבו מצוי אדם שהצבא מבקש לעצור. הפנייה תיעשה באמצעים מילוליים בלבד. אם יסרב האזרח לעשות כדברי החיילים, לא ניתן יהיה לכפות עליו לבצע את המשימה. במקרים שהמפקד סבור כי נשקפת סכנה לחיי האזרח לא ניתן יהיה להשתמש בנוהל זה גם אם הלה הסכים לעשות זאת.³⁷³ הצבא טען כי הנוהל נועד למזער את הצורך בשימוש בכוח העלול לפגוע במבוקשים ואף בחפים מפשע ואין לראות בו שימוש בתושבים לצורך פעילות צבאית.³⁷⁴ הדיון בעתירה הסתיים ביולי 2003, ובאוקטובר 2005 פסק בית המשפט כי גם "נוהל אזהרה מוקדמת" אינו עומד בדרישות החוק. בית המשפט קיבל את עמדת הארגונים כי הנוהל מהווה שימוש באזרחים מוגנים לצורך פעולות צבאיות - שימוש שחל עליו איסור חמור במשפט ההומניטארי הבינלאומי. בנוסף אימץ בית המשפט את עמדת הארגונים כי במסגרת יחסי הכוחות השוררים בשטחים בין חיילים לפלסטינים, נכוונתם של פלסטינים להעביר אזהרה למבוקשים אינה בגדר הסכמה. השופטים אף קבעו כי אין להסתמך על שיקול דעתם של המפקדים אם נשקפת סכנה לחייו של אדם אם לאו. בתנאי לחימה, נאמר בפסק הדין, לא תמיד ניתן לדעת זאת מראש.

לאחר פרסום פסק הדין נשמעו בתקשורת תגובות סותרות. מצד אחד הצהירו גורמים רשמיים כי הצבא מקבל את פסק הדין, אוסר על השימוש ב"נוהל אזהרה מוקדמת"³⁷⁵ ואף מנפיק תחתיו נוהל חדש המצמצם מאוד את היקף השימוש באזרחים לצורך העברת הודעות מן הצבא, אם כי אינו אוסר לקיימו באופן מוחלט;³⁷⁶ מצד שני צוטטו בעיתונות התבטאויות שלעתים גבלו בהסתה כנגד

³⁷⁰ שם, סעיף 3.

³⁷¹ שם, החלטה, 22.5.2002.

³⁷² שם, צו ביניים ארעי, 18.8.2002.

³⁷³ שם, תגובה מטעם המשיבים לבקשה למתן צו ביניים והודעה משלימה מטעם המשיבים, 5.12.2003.

סעיפים 13, 14.

³⁷⁴ שם, סעיף 27.

³⁷⁵ אמיר בוחבוט, "צה"ל מבטל סופית את 'נוהל שכך'", <http://www.nrg.co.il/online/1/ART/993/808>.

html, פורסם 7.10.2005, כניסה אחרונה 15.1.2006.

³⁷⁶ עמוס הראל, "נוהל מעצרים חדש בגדה: ירוע נטויה תחליף את 'נוהל שכך'", **הארץ**, 11.11.2005.

בית המשפט והאשמתו בהפקרת חיילים.³⁷⁷ הצהרות אלה עמדו בסתירה לעמדת המדינה כפי שהוצגה לכל אורך הדיונים בעתירה. בד בבד, ימים ספורים לאחר פרסום פסק הדין הודיע שר הביטחון שאול מופז כי בכוונתו לבקש מבית המשפט הגבוה לצדק לקיים דיון נוסף בעניין. מופז הודיע כי יופיע בעצמו בפני השופטים ויסביר להם את חשיבותו של הנוהל.³⁷⁸ ואמנם, כעבור כחודש הגיש שר הביטחון עתירה לקיום דיון נוסף,³⁷⁹ אולם בית המשפט דחה את העתירה והותיר את פסק הדין המקורי על כנו.³⁸⁰

ב-1.9.2005 התקבלה תלונה במוקד החירום של המוקד להגנת הפרט בדבר החזקת שלושה פלסטינים כמגנים חיים בדירה בחברון. החיילים נכנסו אל הדירה באישון לילה והורו למשפחה המונה 16 נפשות לצאת מן הבית אך להשאיר שלושה מבניה מאחור. אחד הבנים היה בן 13 בלבד. כאשר ביקשו בני המשפחה להוציאו מן הבית אמרו החיילים כי להם לא משנה מי יישאר בבית כל עוד יישארו בו שלושה מבני המשפחה. שהותם של השלושה בבית, כך נאמר למשפחה, דרושה לביטחון החיילים. במהלך הטיפול בתלונה דיווח אחד המוחזקים בבית כי השלושה ביקשו מן החיילים להניח להם לצאת, אך אלה סירבו. נציג התא ההומניטארי של הצבא מסר כי השלושה לא יוכלו לצאת; הסיבות לכך, כך נאמר, אינן ניתנות לפירוט, מטעמי ביטחון. השלושה שוחררו רק למחרת, כאשר החיילים עזבו את הבית. בכתבה שפורסמה בעיתון **הארץ** על אודות האירוע צוטט מפקד הכוח שפלש לבית. לדבריו, "מדובר בנוהל רגיל המיועד לשמור על חיי חייליו [...] החיילים משתמשים בבני המשפחה כדי למנוע יידי אבנים והפעלת מטענים כלפי החיילים".³⁸¹ בתגובה לכתבה טען דובר הצבא כי "הדבר מנוגד לנהלים והוא יתוחקר לעומק".³⁸² חקירת מצ"ח אכן נפתחה והמוקד עוקב אחר מהלכה.

(תיק 39613)

³⁷⁷ ראו לדוגמה אהוד אשרי, "כשרוני דניאל כועס", **הארץ**, 9.10.2005; אמיר בוחבוט, "בגיץ מסכן חיילים", <http://www.nrg.co.il/online/1/ART/993/689.html>, פורסם 6.1.2005, כניסה אחרונה 15.1.2006.

³⁷⁸ ראו אמיר בוחבוט, "שר הביטחון מערער: 'אדרוש מבגיץ לבחון שוב את נוהל שכן'", <http://www.nrg.co.il/online/1/ART/995/609.html>, פורסם 11.10.2005, כניסה אחרונה 15.1.2006.

³⁷⁹ דנגיץ 10739/05, **שר הביטחון ואח"י נ' עדאלה ואח"י**.

³⁸⁰ שם, החלטה, 27.2.2006.

³⁸¹ ארנון רגולר, "צה"ל השתמש בפלשתינאים בחברון כמגן אנושי", **הארץ**, 4.9.2005.

³⁸² ארנון רגולר, "צה"ל: נחקור הצבת אורחים כמגן אנושי", **הארץ**, 5.9.2005.

אלימות מתנחלים

על פי החוק הבינלאומי, ישראל, ככוח הכובש בשטחים, אחראית לשלום ולביטחונם של הפלסטינים תושבי המקום, אך המדינה מתנערת מאחריות זו ומפקירה את התושבים הפלסטינים בשטחים להתקפות ולהתנכלויות חוזרות ונשנות מצדם של מתנחלים. בשנת 2005 הוסיף המוקד לטפל בתלונות על אלימות מצד מתנחלים כלפי אזרחים פלסטינים. בתלונות אלה בולטות במיוחד אוזלת היד של רשויות אכיפת החוק וסלחנותן כלפי מתנחלים התוקפים פלסטינים. גם כאשר פלסטינים מודיעים על התקפות מתנחלים על גופם או על רכושם כבר בעת התרחשות האירוע, רבים המקרים שבהם כוחות הביטחון אינם מגיעים למקום ההתרחשות, וחמור מכך, אלה שכבר נמצאים בו אינם מושיטים עזרה לפלסטינים. גם כאשר הרשויות מתערבות בסופו של דבר בנעשה, אין זה מבטיח כי החוק ייאכף כראוי. במהלך השנה טיפל המוקד בכמה מקרים שבהם גנבו מתנחלים או שלוחיהם רכוש של פלסטינים. במקום לאכוף את החוק בתקיפות ובנחישות העדיפו כוחות הביטחון לדבר על לבם של המתנחלים להחזיר את הרכוש הגנוב מבלי לנקוט כל צעדים כלפיהם.

ב-20.3.2005, בשעות הבוקר, התקשר תושב הכפר בילעין למוקד החירום של המוקד להגנת הפרט ומסר כי זה היום השני שבו נעקרים עצי זית עתיקים בחלקת אדמה השייכת לתושבי הכפר. סמוך לאותה חלקה מתבצעות עבודות להקמת חומת ההפרדה. התושבים ניסו להתקרב לאזור כדי לבחון את המתרחש, ואף על פי שכוח מג"ב עצר אותם הם ראו כי עצים מועמסים על גבי מכונית אזרחית ומוסעים מן המקום.

במשך כשש שעות פנה המוקד שוב ושוב לרשויות אכיפת החוק ודרש כי יגיעו לאזור ויעצרו את גניבת העצים, אך דבר לא נעשה. לפנות ערב הגיע למקום קצין המינהל האזרחי. אחד המתלוננים, שהיה במקום עם הקצין, הודיע למוקד כי נמצא שם גם אדם מן החברה הפרטית שעקרה את העצים. במקום התנהל משא ומתן לנטיעתם מחדש של העצים שנעקרו וטרם נלקחו, והוסכם כי למחרת יינטעו העצים שוב בחלקה.

באשר לעצים שנגנבו, נהג משאית בחברה הפרטית שהובילה את העצים מן המקום סיפר לאחד המתלוננים כי העביר עצים לידי של קבלן פרטי בהתנחלות קרית ספר הסמוכה לכפר בילעין. המתלונן וקצין המינהל האזרחי איתרו את הקבלן בהתנחלות והלה טען באוזניהם כי יש בידיו אישור לעקור את העצים; בדיעבד התברר כי האישור הוא הזמנת עבודה מטעמו של "גורם ישראלי מקרית

ספר³⁸³. לאחר שהקצין ראה את הזמנת העבודה הוא דיבר על לבו של הקבלן להחזיר את העצים הגנובים לחלקת האדמה ולנטוע אותם מחדש. למחרת היום החזיר הקבלן את העצים, הביא מים להשקייתם ושילם בעבור הכלים הכבדים שנדרשו לצורך הנטיעה מחדש. למוקד לא ידוע על כל ניסיון לאתר את האדם שהזמין את עקירת העצים. (תיק ח. 6220)

במקרה אחר שטופל במוקד החירום של המוקד להגנת הפרט טען מתנחל כי "החרים" מכונית של פלסטיני משכם בהוראת הצבא.

ב-4.3.2005 עצר כוח משטרה את ע"ס כאשר נסע במכונית השייכת לאביו באזור אל-עוג'יא בנפת חברון. השוטרים הורו לע"ס לעצור את מכוניתו בצד הדרך ולהיכנס לניידת והסיעו אותו לחקירה במשטרה. אביו, ס"ס, ניגש למקום שבו הושארה המכונית, אך כשהגיע לשם הבחין כי זו הוכנסה לתוך שטח ההתנחלות ייט"ב הסמוכה למקום. אזרח חמוש שעמד בפתח ההתנחלות סירב לאפשר לו להיכנס ולקחת את המכונית. כעבור כשלושה שבועות חזר ס"ס להתנחלות בניסיון להשיב את מכוניתו, אך שוב לא איפשרו לו להיכנס. הפעם התקשר ס"ס למוקד החירום של המוקד להגנת הפרט כדי לקבל סיוע. במהלך הטיפול בתלונה שוחחה עובדת המוקד עם רכז הביטחון של ההתנחלות ייט"ב, והלה טען כי מח"ט הבקעה ביקש ממנו לשמור על המכונית עד שתילקח בידי הצבא או המשטרה. לעומת זאת, דובר מחוז ש"י של המשטרה מסר למוקד החירום שהמכונית מעולם לא הוחרמה וכי מפקד תחנת מעלה אפרים, ששוטריה עצרו את ע"ס, התקשר לרכז הביטחון של ההתנחלות והורה לו להשיב את המכונית לבעליה, ולא, יסתבך בפלילים. לאור דבריו של דובר מחוז ש"י ביקש המוקד מס"ס לשוב להתנחלות כדי לקבל את המכונית. ס"ס שב להתנחלות והפעם הניח לו השומר להיכנס ולקבל את מכוניתו. (תיק ח. 6224)

בשני המקרים הללו נמנעו נציגי הרשויות מלאכוף את החוק על העבריינים אך הרכוש הוחזר לבעלי החוקיים. לא כך אירע במקרה אחר שטופל במוקד.

ב-11.10.2003, בחג הסוכות, יצאו מ"ח ומ"ע עם עדריהם למרעה בוואדי הסמוך לכפרם, חיזמא. הוואדי נמצא למרגלות נוה יעקב, שכונה שנבנתה בשטח שסופח לירושלים ב-1967. בעודם רועים את עדריהם הגיע

³⁸³ מכתב מרס"ן שרון פיינולד, ראש תחום ביני"ל, דובר צה"ל, למוקד להגנת הפרט, 13.4.2005.

למקום המון מכיוון השכונה והחל ליידות לעברם אבנים. ההמון התקרב והקיף את השניים תוך צעקות ואיומים. מ"ח ומ"ע נסו על נפשם בפחד והשאירו את העדרים מאחור. בעוד התוקפים אוספים את העדרים ומוליכים אותם לעבר נוה יעקב הזעיק מ"ע את שוטרי מג"ב שאיישו את מחסום חיזמא. השוטרים חזרו עם מ"ע לאזור המרעה אך סירבו לפעול בכל דרך שהיא נגד השודדים בטענה כי אינם יכולים להתערב. כיוון שכך שב מ"ע למחסום חיזמא וביקש את עזרת המפקד. המפקד הודיע כי התקשר לתחנת המשטרה בנוה יעקב ושוטרים מהתחנה אמורים להגיע.

מ"ע המתין, אך מאחר שאיש לא הגיע למקום ניגש לתחנת המשטרה בעצמו, בלוויית קרוב משפחה. שוטר יצא עם השניים לערוך חיפוש בשכונה. במהלך החיפוש זיהה מ"ע כמה מתושבי השכונה שהשתתפו בהתקפה ובשוד, אולם השוטר לא עשה דבר. בינתיים יצאה קבוצה אחרת מתושבי הכפר לחיפושים ומצאה חלק מן הצאן בשכונת נוה יעקב, אך 57 ראשי צאן אחרים לא נמצאו. בתום החיפושים, בסביבות חצות ליל, חזר מ"ע לתחנת המשטרה בנוה יעקב להגיש תלונה רשמית, אלא שבתחנה סירבו לקבל את תלונתו וטענו כי על תושבי הגדה להתלונן במת"ק בנימין. עוד באותו לילה הגיע מ"ע למת"ק, אך חלון קבלת הקהל היה סגור. כעניין שבשגרה נותר החלון סגור גם במהלך הימים הבאים, ימי חול המועד סוכות. רק ב-2.11.2003 עלה בידי מ"ע למסור תלונה לחוקר המשטרה במת"ק בנימין, אך למעט רישום התלונה לא עשה החוקר דבר לביורר העובדות ולאיסוף הראיות מהשטח.

בינתיים, בעקבות מידע שהגיע אליו, מצא מ"ע עשרה פגרים מצאנו מוטלים באזור הסמוך להתנחלות אדם. כחודש לאחר האירוע קיבל מ"ע שיחת טלפון מאדם שהציג עצמו כשוטר במשטרת מעלה אדומים ומסר כי העדר הגנוב נמצא אצלו ועל מ"ע לשלם 200 ש"ח לכל ראש צאן כדי לקבלו חזרה, שאם לא כן, יוחרם. גם על כך התלונן מ"ע במת"ק בנימין.

בדצמבר ביקש מ"ע את סיועו של המוקד. בירורים שערך המוקד העלו כי אף על פי שמ"ע אולץ להגיש תלונה במת"ק בנימין המרוחק, האירוע נמצא בסמכות החקירה של משטרת נוה יעקב ובתחנה אף נפתח תיק חקירה בעניין, אך תיק החקירה נגזז חודש וחצי בלבד לאחר האירוע בלי שבוצעו בו פעולות כלשהן. תכולת התיק התמצתה בשתי הודעותיו של מ"ע בפני החוקר במת"ק בנימין ובשני מזכרים; בקשה חוזרת לקבלת המזכרים נדחתה. באוקטובר 2005 הגיש החוקר תביעת נזיקין נגד המדינה בשם של מ"ע ומ"ח.³⁸⁴ התביעה מתנהלת בבית משפט השלום בירושלים. (תיק 30789)

³⁸⁴ ת"א (ירושלים) 9893/05, עסכר ואח' נ' מדינת ישראל - משטרת ישראל.

כבוד המת

ישראל מייחסת חשיבות רבה לכבודם של המתים ולרגשותיהם של בני משפחותיהם, לפחות ככל שהדבר נוגע לחייליה שנהרגו בתפקיד, בעיקר כאשר מדובר בחיילים שגופותיהם אינן נמצאות בידיה. במקרים הללו עושה ישראל מאמצים עילאיים להשיב את הגופות לידיה ולהביאן לקבורה הולמת ומכובדת.³⁸⁵ ואולם, לעומת יחסה לחלליה-שלה ולבני משפחותיהם, יחסה לחללי יריביה שנהרגו במאבק עמה ולקרוביהם התאפיין לאורך השנים בזלזול ובאטימות - החל מקבורתם ללא תיעוד הולם או אמצעי זיהוי ראויים שיאפשרו לאתר את גופותיהם בעתיד וכלה בסירוב גורף להשיב את גופות החללים לידי משפחותיהם.³⁸⁶ אף כי ישראל נמנעה בעבר מלתת פומבי למדיניותה בנוגע לקבורתן ולהחזרתן של הגופות, המוקד למד על גישתה במהלך הטיפול בפניות של קרובי ההרוגים שביקשו להשיב את הגופות לידיהם. בהקשר זה ראוי לציין כי גם אם בחייהם היוו החללים איום על אזרחים ישראלים, במוותם הם אינם מהווים עוד כל סכנה. התעקשותה של ישראל להחזיק בגופות ולא לאפשר לבני משפחות ההרוגים לקבלן ולקבור אותן בטקס ההולם את רגשותיהם מהווה פגיעה חמורה בכבוד המת ובכבודם של בני משפחתו ואולי אף נובעת מנקמנות לשמה.

במסגרת פעילותו מסייע המוקד לפלסטינים תושבי השטחים הכבושים שקרוביהם נהרגו וגופותיהם מוחזקות בידי ישראל. פעילות רבת שנים זו הביאה אט אט לשינוי בעמדת ישראל בעניין זה. בשלהי שנות ה-90, במסגרת עתירה שהגיש

³⁸⁵ ראו לדוגמה דברים שנאמרו בטקס החזרת גופותיהם של שלושה חיילים מלבנון בינואר 2004 אצל חנן גרינברג, "ההחלטה להחזיר את הבנים - החלטה יהודית", <http://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-2866911,00>.

html, פורסם 29.1.2004, כניסה אחרונה 12.2.2005.

³⁸⁶ ראו המוקד להגנת הפרט ובצלם, **גופות אסורות**, מארס 1999.

המוקד, הוקמה ועדת חקירה צבאית בנוגע להסדרי הקבורה. בעקבות מסקנותיה שופרו נוהלי קבורת הגופות וזיהוין.³⁸⁷ לעומת זאת, למעט מקרים בודדים, הסירוב להשיב את גופות החללים לידי משפחותיהם נותר בעינו עד סוף שנת 2004. רק אז התברר כי מדובר במדיניות רשמית, לפחות החל משנת 2002. בקיץ של אותה שנה הכריזה ישראל כי תנקוט שורה של צעדים המכוונים נגד משפחות של פלסטינים המעורבים בהתקפות על ישראלים, במטרה להרתיע אחרים מלעסוק בפעילות כזו.³⁸⁸ למעשה היו אלה צעדי ענישה קולקטיבית כלפי המשפחות, שכללו הרס בתים וגירוש.³⁸⁹ באותה עת נמנעה הממשלה מלפרסם כי הצעדים הללו כללו גם אי השבת גופות. הדבר נחשף רק ב-2004, בתשובות לשלוש עתירות שהגיש המוקד בשמן של משפחות שביקשו כי גופות בניהן יושבו להן.³⁹⁰ במסגרת התשובות הללו הסבירו נציגי המדינה, בין היתר, כי יש צורך בהחזקת הגופות לא רק לשם הרתעה אלא גם משום שהן עתידות לשמש כקלפי מיקוח בעת משא ומתן להחזרת שבויים או הרוגים ישראלים.

לאחר חשיפת המדיניות והשיקולים העומדים מאחוריה הורה בגיץ למדינה לבחון את עמדתה שנית. בדצמבר 2004 הודיעה הפרקליטות למוקד כי הבחינה המחודשת הובילה לביטול המדיניות ומעתה יושבו הגופות, למעט מקרים מסוימים שבהם תמצא המדינה לנכון להחזיק בהן. הודעה מפורטת זו נמסרה למוקד בעל פה בלבד.³⁹¹ בהודעותיה הרשמיות של המדינה, שניתנו במסגרת העתירות, אושר כי המדיניות נבחנה מחדש אך לא נאמר מה היו תוצאות הבחינה המחודשת.³⁹²

³⁸⁷ בגיץ 4883/97, **סובח ואח' נ' שר הביטחון**. תמצית דו"ח "ועדת חקירה בנושא גופות מחבלים" הועברה לידי המוקד במכתב מדובר צה"ל ב-1.2.2002; הנוהל שנקבע בעקבות המלצות הוועדה הועבר לידי המוקד במכתב מסרן הראל וינברג, קי ייעוץ - מדור ביטחון ופילי, בשם היועמ"ש, 11.9.2005. עו"ד מטעם המוקד שנכח בתהליך השבת גופה למשפחתה בשנת 2005 אישר כי זו נקברה וסומנה על פי הנוהל החדש.

³⁸⁸ אלוף בן, "אושרו פעולות נגד משפחות מתאבדים: גירוש והחרמת רכוש", **הארץ**, 1.8.2002.
³⁸⁹ הכוונה לגרש בני משפחות באופן גורף לא מומשה בסופו של דבר, בין היתר בעקבות מאבק המוקד בפרשת האחים עגורי. לעומת זאת, מאות בתים ברחבי השטחים נהרסו כתוצאה ממדיניות זו, עד שנוחלה בראשית 2005. לפרטים נוספים ראו המוקד להגנת הפרט, **דו"ח פעילות לשנת 2004**, עמ' 76-80, 85-87; **דו"ח פעילות לשנת 2003**, עמ' 48-51; **דו"ח פעילות לשנת 2002**, עמ' 13-16, 19-23.

³⁹⁰ בגיץ 3417/03, **עלאן נ' מפקד כוחות צה"ל בגדה המערבית**, הודעה מטעם פרקליטות המדינה, 14.3.2004; בגיץ 3007/04, **מוגריבי נ' מפקד כוחות צה"ל בגדה המערבית**, תגובה מקדמית מטעם המשיב, 13.5.2004; בגיץ 9893/03, **גאנס נ' מפקד כוחות צה"ל בגדה המערבית**, הודעה מטעם פרקליטות המדינה, 24.5.2004.

³⁹¹ שיחת טלפון בין המוקד להגנת הפרט לעו"ד יובל רויטמן, מחלקת בגיצים, פרקליטות המדינה, 9.12.2004.

³⁹² ראו הי"ש 390: בגיץ 9893/03, הודעה מטעם פרקליטות המדינה, 27.12.2004; בגיץ 3007/04, הודעה מטעם פרקליטות המדינה, 27.12.2004; בגיץ 3417/03, הודעה מטעם פרקליטות המדינה, 6.1.2005.

אף כי ההתחייבות לחדול ממדיניות אי השבת הגופות לא הועלתה על הכתב, תוצאותיה, לפחות להלכה, הורגשו. בכל שלוש העתירות שבהן הועלתה מדיניות זו לדיון חזרה בה המדינה מן הסירוב להשיב את הגופות.

באותה עת, בסוף שנת 2004, היו בידי הצבא 74 בקשות מטעם המוקד שטרם אושרו; מאז אושרו 59 מהן, אולם למרות ההתקדמות הניכרת, בפועל, רק גופה אחת הוחזרה ב-2005 לידי בני המשפחה. התנאים שהציבה ישראל להשבת הגופות מנעו עד עתה את מימוש האישורים האחרים שהתקבלו, שכן, ישראל מסרבת להשיב גופות שלא זוהו באופן מדעי. את מרבית הגופות המצויות בידיה ניתן לזהות רק באמצעות בדיקות DNA.³⁹³ עלות הבדיקות הללו גבוהה מאוד וישראל הבהירה כי תדרוש ממשפחות ההרוגים לשאת בה.

במשך חודשים ארוכים לא ניתן היה להשיב את הגופות משום שישראל לא פרסמה כל נוהל באשר לביצוע בדיקות DNA או העברת הגופות לידי קרובי המשפחה. בספטמבר 2005, כמעט שנה מאז שינוי המדיניות, ולאחר בקשות חוזרות ונשנות מטעם המוקד, הועבר הנוהל לידי.³⁹⁴ זוהי הפעם הראשונה שבה ישראל מנפיקה נוהל מסודר המורה לבני משפחותיהם של הרוגים פלסטינים כיצד לפעול כדי להשיב אליהם את גופות יקיריהם, אלא שהנוהל, במתכונתו הנוכחית, הופך את השבת הגופות למשימה בלתי אפשרית.

"נוהל העברת גופות מפגעים", כפי שהוא מכונה בפי הצבא, מפרט מאילו קרובי משפחה ניתן ליטול דגימות דם לצורך בדיקות DNA וכיצד יש לעשות זאת. לפי אפשרות אחת, בני המשפחה ייכנסו לישראל ויתנו דגימת דם במכון הלאומי לרפואה משפטית באבו כביר, שם מתבצעות הבדיקות. לפי אפשרות אחרת, הדגימות יינתנו בבתי חולים בשטחים שקיבלו את אישור המכון לשם כך, ולאחר מכן יסומנו ויועברו, בצירוף מסמכים, למכון לרפואה משפטית. בנוהל צוין כי יש להעביר את הדגימות והמסמכים באמבולנס פלסטיני עד הקו הירוק, שם ימתין אמבולנס ישראלי ויעבירם את יתרת הדרך למכון לרפואה משפטית. גם העברת הגופות מן המכון לידי המשפחות תתבצע בשני אמבולנסים, על פי אותו נוהל, משני עברי הקו הירוק. בני המשפחה ישאו גם באחריות לתיאום התהליך כולו אל מול הגורמים הרבים המעורבים בו וגם בעלויות הכרוכות בו.

נוהל זה מעמיד מכשולים רבים בפני משפחות ההרוגים. רוב בני המשפחות יתקשו מאוד לערוך את כל התיאומים הנוגעים בדבר בכוחות עצמם, בייחוד אל מול

³⁹³ במקרים מעטים ניתן לערוך זיהוי מדעי על סמך נתונים אחרים של ההרוג שהצטברו עוד בחייו, כגון טביעות אצבע, צילומי רנטגן ושיניים או נתונים מורפולוגיים ייחודיים. כאשר ניתן לבצע זיהוי כזה אין צורך בבדיקת DNA.

³⁹⁴ מכתב מס' 13.9.2005 - מדור ביטחון ופליילי, בשם יועמ"ש גדמ"ע.

הרשויות הישראליות. בנוסף על כך, ישראל אינה נוהגת לאשר לקרובי משפחה של פלסטינים החשודים במעורבות בהתקפות נגד ישראלים להיכנס לתחומיה, ולכן מרביתם ייאלצו לתת את דגימות הדם בשטחים. ככל הידוע למוקד, המכון הלאומי לרפואה משפטית באבו כביר טרם העביר רשימה של בתי חולים בשטחים המוכרים על ידו לצורך נטילת דגימות הדם, ועדיין אין כל הסדר שיבטיח כי ערכת הדגימות תגיע ליעדה במצב שבו עזבה את בית החולים. ולבסוף, גם אם יצלחו בני המשפחות את המכשולים הפרוצדוראליים העומדים בדרכם, עלות ההליך תעמיד בפניהם מחסום בלתי עביר. עלות בדיקת DNA לבדה מגיעה לכ-3,000 ש"ח, ולכך יש להוסיף את עלות הובלת הדגימות והגופות באמבולנסים. למשפחות רבות בשטחים הכבושים סכום כזה אינו בר השגה כלל.

הנוהל קובע כי האישור להשבת הגופות יינתן מעתה רק לאחר השלמת הזיהוי המדעי. משפחות המבקשות להשיב לידיהן את גופות בניהן מצופות אפוא לעבור את ההליך הסבוך והיקר מבלי לדעת כלל אם בסופו יושבו אליהן הגופות. בידי המוקד מצויות כעת 17 בקשות שטרם נענו, והחשש הוא כי הצבא ממתין לתוצאות בדיקות הזיהוי כדי לדון בבקשות.

מציאת פתרון לוגיסטי הולם לבעייתן של משפחות ההרוגים תלויה לא מעט בהקמת מנגנון תיאום בין הצד הישראלי לצד הפלסטיני. המוקד מנסה לסייע בהקמת מנגנון כזה שיאפשר את השבת הגופות, ואולם, מאחר שישראל מטילה חרם על הרשות הפלסטינית מאז נבחר חמאס לעמוד בראשה, לא ברור כלל אם הדבר אפשרי.

מבין עשרות המשפחות שביקשו לקבל לידיהן את גופת הבן ולהביאה לקבורה הולמת, ובקשתן אושרה, זכתה לעשות כן רק משפחתו של מ"א, וגם לכך נדרשו שלוש עתירות לבג"ץ.

מ"א נהרג בחילופי אש עם חיילים ישראלים בפברואר 2004. העתירה הראשונה נדרשה כדי שבני משפחתו יורשו להיכנס לישראל, לזהותו ולהיפרד ממנו.³⁹⁵ לאחר שאחיותיו הגיעו למכון הלאומי לרפואה משפטית באבו כביר וזיהו את גופתו פנה המוקד לצבא וביקש כי הגופה תוחזר לידי המשפחה. הבקשה לא נענתה והמוקד פנה שוב לבג"ץ.³⁹⁶ בתגובה לעתירה הודיעה המדינה כי לא תשיב את הגופה.³⁹⁷ בסוף 2004, לאחר בחינת המדיניות שעליה הורה בג"ץ, חזרה בה המדינה מן הסירוב והודיעה כי תסכים להשיב את גופתו של מ"א

³⁹⁵ בג"ץ 1900/04, מוגרבי נ' המכון לרפואה משפטית באבו כביר.

³⁹⁶ בג"ץ 3007/04, מוגרבי נ' מפקד כוחות צה"ל בגדה המערבית.

³⁹⁷ שם, תגובה מקדמית מטעם המשיב, 13.5.2004.

לידי משפחתו, בתנאי שיבוצע זיהוי מדעי על חשבון המשפחה.³⁹⁸ בני המשפחה הצליחו לגייס את הסכום הדרוש והזיהוי המדעי הושלם במאוס 2005. שוב פנה המוקד לצבא, הפעם כדי להסדיר את השבת הגופה בפועל, ושוב הפנייה לא נענתה. בחלוף חמישה חודשים מאז בוצע הזיהוי המדעי הגיש המוקד עתירה נוספת לבג"ץ.³⁹⁹ בספטמבר 2005 הושבה גופתו של מ"א לידי בני משפחתו והובאה לקבורה. (תיק 31085)

³⁹⁸ שם, הודעה מטעם פרקליטות המדינה, 27.12.2004.
³⁹⁹ בג"ץ 7834/05, שאהין נ' מפקד כוחות צה"ל בגדה המערבית.

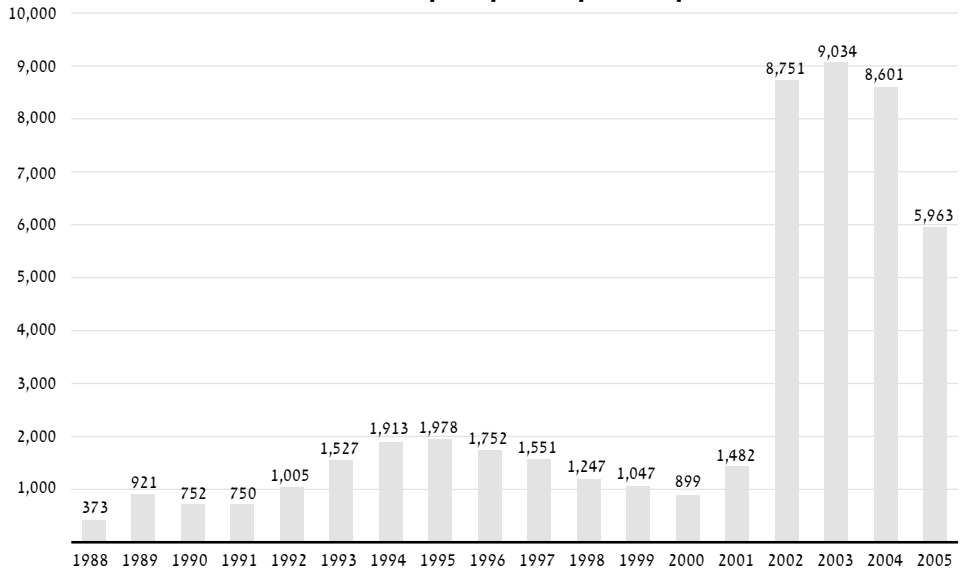

נתונים

פניות חדשות שהתקבלו במוקד בשנים 2006 ו-2007 על פי נושאים

שנת 2004		שנת 2005			
שיעור מכלל הפניות	מספר פניות	שיעור מכלל הפניות	מספר פניות		
63.8%	5,484	74.8%	4,460	איתור עצירים	זכויות כלואים
0.9%	78	1.2%	72	מעצרים מינהליים	
0.2%	16	0.0%	0	תנאי מעצר	
0.4%	35	2.1%	126	ביקורי משפחות	חופש התנועה
4.2%	363	3.9%	233	מהשטחים ואליהם	
25.4%	2,185	14.6%	868	בתוך השטחים	
1.0%	87	0.9%	55	ירושלים	תושבות
0.3%	25	0.9%	55	שטחים	
3.3%	287	1.4%	85	אלימות ונזק לגוף ולרכוש	
0.3%	23	0.0%	0	הריסת בתים	
0.1%	11	0.03%	2	כבוד המת	
0.1%	7	0.1%	7	אחר	
100.0%	8,601	100.0%	5,963	סה"כ	

פניות חדשות שנתקבלו במוקד במהלך התקופה 1.7.1988-31.12.2005

תורמים

המוקד להגנת הפרט מבקש להודות לתורמים הבאים על תמיכתם:

EED, גרמניה

המשרד הפדרלי לענייני חוץ, שוויץ

המשרד לענייני חוץ, אירלנד

המשרד לענייני חוץ, הולנד

המשרד לענייני חוץ, ספרד

הנציבות האירופית

הקרן החדשה לישראל

מיזראור, גרמניה

נציבות בינלאומית של משפטנים, שוודיה

CCFD, צרפת

קרן פורד, ארה"ב

שגרירות בריטניה, תל-אביב

שגרירות נורווגיה, תל-אביב

שגרירות פינלנד, תל-אביב

שגרירות קנדה, תל-אביב

ולאנשים הרבים שהביעו את תמיכתם בהתנדבות ובתרומה.